

Modeli povratnih migracija južne Europe

Mustać, Sebastian

Master's thesis / Diplomski rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Croatian Studies / Sveučilište u Zagrebu, Fakultet hrvatskih studija**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:111:173009>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-19**

Repository / Repozitorij:

[Repository of University of Zagreb, Centre for Croatian Studies](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FAKULTET HRVATSKIH STUDIJA

Sebastian Mustać

Modeli povratnih migracija južne Europe

DIPLOMSKI RAD

Zagreb, 2024.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FAKULTET HRVATSKIH STUDIJA
ODSJEK ZA DEMOGRAFIJU I HRVATSKO ISELJENIŠTVO

Sebastian Mustać

Modeli povratnih migracija južne Europe

DIPLOMSKI RAD

Komušanac Monika

Mentor: doc. dr. sc. Monika Komušanac

Zagreb, 2024.

SAŽETAK

Ovaj diplomski rad istražuje politike povratnih migracija u zemljama južne Europe, s naglaskom na Italiju, Španjolsku, Portugal, Grčku i Hrvatsku. Cilj istraživanja bio je analizirati različite modele i strategije koje ove zemlje primjenjuju kako bi privukle povratnike te identificirati najučinkovitije prakse. Kroz komparativnu analizu politika povratka i reintegracije, rad daje preporuke za unapređenje politika povratnih migracija u Republici Hrvatskoj. Rezultati istraživanja pokazuju da financijski poticaji, podrška za zapošljavanje, porezne olakšice i socijalne usluge predstavljaju ključne elemente uspješnih politika povratka. Unatoč postignutim uspjesima, povratnici se suočavaju s brojnim izazovima, uključujući birokratske prepreke, priznavanje kvalifikacija stečenih u inozemstvu i prilagodbu na lokalne uvjete. Predložene mjere za unapređenje politika uključuju smanjenje birokratskih prepreka, ciljane kampanje informiranja, regionalnu prilagodbu programa, jačanje podrške za poduzetništvo i poboljšanje socijalnih usluga.

Ključne riječi: povratne migracije, iseljništvo, demografija, modeli povratka, financijski poticaji, zapošljavanje, reintegracija, južna Europa, Hrvatska

ABSTRACT

This thesis investigates return migration policies in Southern European countries, focusing on Italy, Spain, Portugal, Greece and Croatia. The aim of the research was to analyze various models and strategies these countries use to attract returnees and identify the most effective practices. Through a comparative analysis of return and reintegration policies, the thesis provides recommendations for improving return migration policies in the Republic of Croatia. The research findings indicate that financial incentives, employment support, tax reliefs, and social services are key elements of successful return policies. Despite the successes, returnees face numerous challenges, including bureaucratic obstacles, recognition of qualifications obtained abroad, and adaptation to local conditions. Proposed measures for policy improvement include reducing bureaucratic obstacles, targeted information campaigns, regional program adjustments, strengthening support for entrepreneurship, and improving social services.

Key Words: return migration, diaspora, demography, return models, financial incentives, employment, reintegration, Southern Europe, Croatia

Sadržaj

1. UVOD	1
1.1. Predmet istraživanja i ciljevi.....	1
1.2. Metodološki pristup i osnovne istraživačke hipoteze	2
1.3. Dosadašnja istraživanja.....	3
2. TEMELJNI KONCEPT POVRATNIH MIGRACIJA	5
2.1. Pojmovno određenje povratnih (povratničkih) migracija	5
2.2. Demografski aspekt povratnih migracija	8
2.3. Sociološki aspekt povratnih migracija	9
2.4. Reintegracijski globalni pristupi, modeli i preporuke.....	11
3. TEORIJSKI, ANALITIČKI I PROSTORNO-VREMENSKI OBUHVAT ISTRAŽIVANJA	14
3.1. Demografska usporedivost Hrvatske i odabranih južnoeuropskih država	14
3.2. Uvjetovanost fenomena iseljavanja iz Hrvatske i južnoeuropskih država	27
3.2.1. Povijesni pregled čimbenika iseljavanja iz Hrvatske i južnoeuropskih država	28
3.2.2. Prostorna i analitička obilježja hrvatske, grčke, španjolske, portugalske i talijanske dijasporne	38
4. MODELI POVRATNIH MIGRACIJA	57
4.1. Politike povratka iseljništva u Hrvatskoj i državama južne Europe	57
4.2. Reintegracijske politike i pristupi u Hrvatskoj i državama južne Europe	68
4.3. Komparativni prikaz dimenzija poticanja povratka iseljništva u Hrvatskoj i državama južne Europe	71
4.3.1. Kvalitativne mjere povratka	73
4.3.2. Kvantitativne mjere povratka	74
4.4. Prijedlog smjernica javnih politika za povratak hrvatskog iseljništva	76
5. ZAKLJUČAK	78
POPIS LITERATURE	79
POPIS IZVORA PODATAKA	79
POPIS SLIKA I TABLICA	86

1. UVOD

1.1. Predmet istraživanja i ciljevi

Predmet ovog istraživanja su povratne migracije u zemljama Južne Europe, s posebnim fokusom na Italiju, Španjolsku, Portugal, Grčku i Hrvatsku. Povratne migracije, kao fenomen koji uključuje povratak migranata u svoje zemlje porijekla nakon određenog vremenskog razdoblja provedenog u inozemstvu, od velike su važnosti za demografski, ekonomski i socijalni razvoj zemalja iz kojih migranti dolaze. Ovaj rad istražuje kako navedene zemlje kreiraju i implementiraju politike usmjerene na povratak svojih građana te koje strategije koriste kako bi privukle povratnike.

Ciljevi ovog istraživanja su višestruki. Prvi cilj je analizirati različite modele i strategije koje Italija, Španjolska, Portugal, Grčka i Hrvatska primjenjuju kako bi potaknule povratne migracije. Ova analiza uključuje pregled postojećih politika, programa i inicijativa koje su usmjerene na povratnike, kao i identificiranje ključnih faktora koji utječu na uspješnost tih politika. Drugi cilj je usporediti efikasnost različitih pristupa i identificirati najbolje prakse koje se mogu primijeniti u drugim zemljama. Treći cilj je ponuditi prijedloge za poboljšanje politika povratnih migracija u Republici Hrvatskoj, s ciljem unapređenja integracije povratnika i povećanja njihovog doprinosa razvoju regije Južne Europe.

Povratne migracije su kompleksan proces koji uključuje niz socijalnih, ekonomskih i političkih faktora. Različite zemlje koriste različite pristupe kako bi privukle svoje građane natrag, te je važno razumjeti koji su od tih pristupa najučinkovitiji i zašto. Na primjer, neke zemlje se fokusiraju na financijske poticaje i olakšice, dok druge razvijaju sveobuhvatne programe podrške koji uključuju stambeno zbrinjavanje, zapošljavanje i socijalnu integraciju. Uspješnost ovih politika često ovisi o specifičnim okolnostima i potrebama povratnika, kao i o općem ekonomskom i političkom kontekstu zemlje porijekla.

1.2. Metodološki pristup i osnovne istraživačke hipoteze

Metodološki pristup ovog istraživanja temelji se na kombinaciji kvantitativnih i kvalitativnih metoda s ciljem sveobuhvatne analize povratnih migracija u zemljama južne Europe. Kvantitativni dio istraživanja obuhvaća prikupljanje i analizu statističkih podataka o povratnim migracijama iz relevantnih izvora, uključujući Eurostat, nacionalne statističke urede, UNHCR, Worldbank, te druge međunarodne organizacije. Korištene varijable uključuju stopu povratnih migracija, demografske karakteristike povratnika (dob, spol, obrazovanje), te ekonomske pokazatelje poput stope zaposlenosti i dohodovnih razlika prije i nakon povratka. Kvalitativni dio istraživanja uključuje analizu politika povratka i reintegracije u odabranim zemljama južne Europe (Hrvatska, Italija, Španjolska, Portugal, Grčka). Pregled relevantne literature, službenih dokumenata, izvještaja i intervjua s ključnim dionicima pruža dublji uvid u motive povratnika, njihove izazove u reintegraciji, te učinkovitost politika usmjerenih na povratak. Kvalitativna analiza se provodi kroz komparativni pregled politika i programa koji su usmjereni na privlačenje povratnika, s posebnim naglaskom na identificiranje ključnih faktora koji doprinose njihovoj uspješnosti ili neuspješnosti.

Kombinacija ovih dviju metodoloških perspektiva omogućava cjelovito razumijevanje fenomena povratnih migracija, kao i identifikaciju najboljih praksi koje se mogu koristiti za poboljšanje politika povratka u Republici Hrvatskoj. Na temelju analize literature i postojećih podataka o povratnim migracijama u zemljama južne Europe, istraživanje se temelji na sljedećim hipotezama:

Hipoteza 1: Zemlje južne Europe s nižim stopama nataliteta i starijom dobnom strukturom razvijaju intenzivnije politike za poticanje povratnih migracija s ciljem demografske stabilizacije i smanjenja negativnih ekonomskih posljedica starenja stanovništva.

Hipoteza 2: Financijski poticaji, porezne olakšice i sveobuhvatni socijalni programi koji uključuju stambeno zbrinjavanje i zapošljavanje ključni su faktori u uspješnoj reintegraciji povratnika u zemlje južne Europe, a njihov utjecaj je posebno izražen u Portugalu.

Hipoteza 3: Povratnici iz razvijenih zemalja u zemlje južne Europe donose značajan doprinos inovacijskim kapacitetima i tehnološkom razvoju svojih matičnih zemalja, što ima pozitivan učinak na lokalni gospodarski razvoj, osobito u ruralnim područjima.

Hipoteza 4: Hrvatska se suočava s nižim stopama povratnih migracija i većim stopama ponovnog iseljavanja u usporedbi s drugim zemljama južne Europe zbog nedostatka specifičnih programa za priznavanje kvalifikacija stečenih u inozemstvu i složenih birokratskih prepreka.

Hipoteza 5: Uspjeh politika povratka u zemljama južne Europe pozitivno je povezan s razinom koordinacije između nacionalnih i lokalnih vlasti te njihovom sposobnošću da pruže prilagođene mjere podrške koje odgovaraju potrebama povratnika.

1.3. Dosadašnja istraživanja

Dosadašnja istraživanja povratnih migracija u zemljama južne Europe ukazuju na kompleksnost ovog fenomena, pri čemu se posebna pažnja posvećuje različitim motivima povratnika, njihovoj reintegraciji te učincima povratnih migracija na demografske i ekonomske strukture zemalja porijekla. Studije koje su istraživale povratne migracije u Italiji, Španjolskoj, Portugalu i Grčkoj ističu da su ove zemlje razvile različite strategije kako bi se suočile s izazovima demografskog starenja i depopulacije. Italija i Španjolska, s jedne strane, sve više se oslanjaju na imigraciju kao sredstvo revitalizacije svojih populacija, dok Portugal i Grčka sve više usmjeravaju svoje napore prema povratku iseljenika kao ključnom elementu demografske obnove.

U kontekstu Hrvatske, dosadašnja istraživanja pokazuju da se zemlja suočava s velikim izazovima, uključujući visoke stope iseljavanja, osobito među mladima i visokoobrazovanim, što dodatno pogoršava demografske trendove. Istraživanja su također pokazala da su ključni izazovi za povratnike birokratske prepreke, teškoće u priznavanju kvalifikacija stečenih u inozemstvu te nedostatak podrške za njihovu reintegraciju u društvo.

Nadalje, istraživanja pokazuju da zemlje poput Portugala i Hrvatske, za razliku od Italije i Španjolske, ciljano koriste povratne migracije kao sredstvo za demografsku revitalizaciju, što se

reflektira u njihovim politikama usmjerenim na poticanje povratka iseljenika. Istraživači su identificirali da su uspješne politike povratnih migracija često povezane s financijskim poticajima, podrškom za zapošljavanje, poreznim olakšicama i socijalnim uslugama.

Dosadašnja istraživanja također ističu važnost prilagodbe ovih politika specifičnim potrebama povratnika te značaj podizanja standarda života unutar zemlje kao ključnog faktora za poticanje povratka i smanjenje iseljavanja. U tom kontekstu, hrvatske politike povratka, unatoč naporima, još uvijek su suočene s brojnim izazovima, što ukazuje na potrebu za daljnjim unaprjeđenjem institucionalne podrške i stvaranjem povoljnijih uvjeta za povratnike.

2. TEMELJNI KONCEPT POV RATNIH MIGRACIJA

2.1. Pojmovno određenje povratnih (povratničkih) migracija

Povratne migracije, poznate i kao povratničke migracije, odnose se na proces vraćanja migranata u njihove matične zemlje nakon što su proveli značajno vrijeme u inozemstvu. Ovaj fenomen uključuje različite oblike migracija, kao što su ekonomske migracije, političke migracije, migracije zbog obrazovanja, te druge vrste privremenih ili trajnih preseljenja. Prema istraživanju koje je proveo Cerase (1974), povratne migracije mogu se podijeliti u četiri glavne kategorije: povratak zbog neuspjeha, konzervativni povratak, povratak umirovljenja i povratak inovacija. Povratak zbog neuspjeha odnosi se na migrante koji se vraćaju jer nisu uspjeli pronaći posao ili ostvariti financijski uspjeh potreban za preživljavanje i slanje novca obitelji. Pod konzervativni povratak spadaju migranti koji shvaćaju da ne mogu prosperirati u stranoj kulturi i da im nedostaje obitelj i prijatelji te se odlučuju vratiti u domovinu. Povratak umirovljenja uključuje migrante koji se vraćaju nakon što su zaradili dovoljno novca i žele provesti umirovljeničke dane u domovini. Najzanimljivija skupina za razvojne stručnjake je povratak inovacija, gdje se migranti vraćaju s namjerom da primijene stečeno znanje i vještine za razvoj matične zemlje. Ovaj oblik povratne migracije često se naziva "brain gain" jer povratnici donose vrijedne resurse koji mogu potaknuti gospodarski rast i inovacije (Olesen, 2002).

Razlozi za povratnu migraciju mogu biti različiti i često ovise o kombinaciji faktora u matičnoj zemlji i zemlji domaćinu. Ključni i najbitniji razlog povratka je poboljšanje životnih uvjeta u matičnoj zemlji, uključujući ekonomsku situaciju i stanje ljudskih prava. Migranti su skloniji povratku ako osjećaju da je situacija kod kuće stabilnija i povoljnija (Olesen, 2002). Također je primijećen porast u povratnim migracijama kada se razlika u prihodima između matične zemlje i zemlje domaćina smanji. Primjeri zemalja koje su doživjele povratak migranata zbog smanjenja razlike u prihodima uključuju Južnu Koreju, Tajvan, Italiju, Grčku, Španjolsku, Portugal i Irsku. U ovim zemljama gospodarski rast i poboljšanje životnog standarda učinili su povratak atraktivnijom opcijom za migrante (Olesen, 2002).

Povratne migracije mogu značajno doprinijeti razvoju zemalja u razvoju putem financijskog kapitala, ljudskog kapitala (znanja i vještina) i socijalnog kapitala koje povratnici donose sa sobom. Povratnici često ulažu svoje uštedevine u lokalne ekonomije, otvaraju poduzeća i stvaraju radna mjesta. Osim toga, znanje i vještine stečene u inozemstvu mogu unaprijediti tehnologije i poslovne prakse u matičnoj zemlji, potičući inovacije i konkurentnost (Olesen, 2002). Termin "brain gain" odnosi se na povratak visokokvalificiranih migranata koji može biti ključan za razvoj zemalja u razvoju. Ovaj proces uključuje transfer znanja i tehnologije natrag u matičnu zemlju, što može potaknuti inovacije i gospodarski rast. Na primjer, povratnici mogu donijeti nova znanja iz područja tehnologije, medicine, inženjeringa i drugih kritičnih sektora, čime se povećava kapacitet zemlje za inovacije i razvoj (Olesen, 2002).

Kako bi se potaknule povratne migracije, različite međunarodne organizacije razvile su programe za asistiranje povratku. Različite međunarodne organizacije kao što su International Organization for Migrations (IOM) i United Nations Development Programme (UNDP) provode programe za asistiranje povratku kako bi potaknule visokokvalificirane migrante na povratak u matične zemlje. Primjer takvog programa je Transfer of Knowledge Through Expatriate Nationals (TOKTEN), koji omogućava stručnjacima iz dijaspori da se vrate i doprinesu razvoju svoje domovine kroz kratkoročne ili dugoročne angažmane (Olesen, 2002). Osim organizacija, sličnu inicijativu su provodile zemlje poput Južne Koreje programima za povratak stručnjaka iz dijaspori, čime su značajno doprinijele nacionalnom razvoju. Na primjer, Južna Koreja je 1980. godine poslala misiju za traženje talenata u 21 grad u SAD-u i Japanu, što je rezultiralo povratkom 400 stručnjaka, uglavnom iz znanosti i tehnologije (Olesen, 2002).

Cassarino (2004) također identificira različite vrste povratnika, naglašavajući kako svaki tip povratnika ima specifične motive i izazove. Povratak neuspjeha odnosi se na migrante koji se vraćaju jer nisu uspjeli integrirati u društvo zemlje domaćina zbog predrasuda i stereotipa s kojima su se suočili. Povratak konzervativizma uključuje migrante koji se vraćaju kako bi ostvarili svoje osobne ciljeve, poput kupnje zemlje, ali ne planiraju mijenjati društveni kontekst iz kojeg su potekli. Povratak umirovljenja odnosi se na migrante koji se vraćaju kako bi proveli starost u zemlji porijekla. Povratak inovacije odnosi se na migrante koji se vraćaju s ciljem korištenja vještina i znanja stečenih u inozemstvu kako bi ostvarili svoje ciljeve u zemlji porijekla, iako se često

suočavaju s preprekama zbog postojećih društvenih i političkih struktura (Cassarino, 2004). Jedan od ključnih koncepata u razumijevanju povratne migracije je pripremljenost povratnika, koja podrazumijeva ne samo volju migranta za povratkom, već i njihovu spremnost za povratak. Pripremljenost uključuje prikupljanje dovoljno resursa i informacija o uvjetima nakon povratka. Mobilizacija resursa, s druge strane, odnosi se na financijske i društvene resurse koje su migranti prikupili tijekom boravka u inozemstvu, uključujući resurse koje su donijeli sa sobom prije nego što su napustili zemlju podrijetla, poznate kao socijalni kapital (Cassarino, 2004).

Transnacionalizam igra ključnu ulogu u razumijevanju povratne migracije, posebno kroz koncept transnacionalnih identiteta. Povratnici često održavaju čvrste veze s domovinom putem periodičnih posjeta i slanja remitencija, što im olakšava proces povratka i reintegracije. Transnacionalne mreže koje se temelje na zajedničkoj etničkoj pripadnosti i društvenim vezama također pomažu povratnicima u mobilizaciji resursa potrebnih za povratak (Cassarino, 2004).

Različite teorije povratne migracije nude vrijedne uvide u ekonomske i neekonomske motive za povratak migranata te naglašavaju potrebu za kontekstualizacijom povratka. Teorije se razlikuju prema razinama analize i uvažavaju različite čimbenike koji utječu na povratak. Neoklasična ekonomija često vidi povratak kao neuspjeh migracijskog iskustva, dok nova ekonomija radne migracije (NELM) povratak vidi kao logičan ishod uspješne migracijske strategije definirane na razini kućanstva (Cassarino, 2004).

Kritički pregled postojećih teorija pokazuje da je povratak više od jednostavnog završetka migracijskog ciklusa; on je kontinuirani proces koji zahtijeva pažljivu pripremu i mobilizaciju resursa. Povratnici s višom razinom pripremljenosti i boljom mobilizacijom resursa imaju veći potencijal za uspješnu reintegraciju i doprinos razvoju zemlje porijekla. Time se naglašava važnost razumijevanja različitih tipova povratnika i njihovih jedinstvenih potreba i izazova (Cassarino, 2004).

2.2. Demografski aspekt povratnih migracija

Demografski aspekt povratnih migracija obuhvaća analizu populacijskih karakteristika povratnika, kao i njihov utjecaj na demografske strukture matičnih zemalja. Povratne migracije su ključni element u oblikovanju demografskih trendova, jer utječu na ukupnu populaciju, dobnu strukturu, rodnu ravnotežu i druge demografske faktore. Prema istraživanju koje su proveli Constant i Massey (2002), demografski aspekti povratnih migracija obuhvaćaju niz varijabli koje istraživači koriste kako bi bolje razumjeli ovaj fenomen. Ključne demografske varijable uključuju dob, spol, razinu obrazovanja i zaposlenost. Stariji migranti, kao i oni koji su u mirovini ili primaju državnu mirovinu, pokazali su se manje sklonima povratku u matične zemlje, što je kompatibilno s ranijim istraživanjima (Leblang, 2010). S druge strane, migranti koji održavaju kontakte s prijateljima ili obitelji u matičnoj zemlji imaju veće šanse izraziti namjeru za povratak (Leblang, 2010). Razina obrazovanja i zaposlenost također su važni faktori u analizama povratnih migracija. Međutim, istraživanja pokazuju da razina obrazovanja nema dosljedan utjecaj na namjeru povratka, kao ni zaposlenost i spol (Leblang, 2010). Pitanja u anketama često uključuju održavanje kontakata s obitelji i prijateljima u matičnoj zemlji, što se pokazalo značajnim za odluku o povratku. Migranti koji su se naturalizirali kao državljani zemlje domaćina manje su skloni povratku, što dodatno potvrđuje važnost društvenih mreža u procesu povratnih migracija (Leblang, 2010).

Povratne migracije mogu značajno utjecati na demografsku strukturu zemlje povratka. Na primjer, povratak radno sposobnog stanovništva može povećati ponudu radne snage, dok povratak starijih migranata može povećati opterećenje na zdravstvene i socijalne sisteme zemlje povratka (Rikani & Schewe, 2021). Ovaj povratak također može utjecati na rodnu ravnotežu i starosnu strukturu stanovništva, posebno ako su migranti koji se vraćaju pretežno muškarci ili starije osobe.

Povratne migracije imaju i značajne socioekonomske posljedice. Povratnici često donose ušteđevinu, znanja i vještine stečene u inozemstvu, što može doprinijeti ekonomskom razvoju i socijalnom kapitalu zemlje povratka (Rikani & Schewe, 2021). Međutim, povratak također može predstavljati izazov za integraciju povratnika, posebno ako se suočavaju s poteškoćama u ponovnom prilagođavanju domaćim društvenim i ekonomskim uvjetima.

2.3. Sociološki aspekt povratnih migracija

Sociološki aspekt povratnih migracija obuhvaća analizu društvenih i kulturnih utjecaja koje povratnici imaju na svoje matične zajednice, kao i utjecaj tih zajednica na proces povratka i reintegracije migranata. Povratne migracije nisu samo demografski i ekonomski fenomen, već i kompleksan društveni proces koji uključuje interakcije između pojedinaca, obitelji i zajednica. Transnacionalizam igra ključnu ulogu u razumijevanju socioloških aspekata povratne migracije. Transnacionalne aktivnosti migranata uključuju redovite kontakte s obiteljima i zajednicama u zemljama porijekla, što olakšava proces povratka i reintegracije. Ove aktivnosti omogućuju migratima da održavaju veze s domovinom i da se bolje pripreme za povratak. Transnacionalne mreže, koje se temelje na zajedničkoj etničkoj pripadnosti i društvenim vezama, pomažu povratnicima u mobilizaciji resursa potrebnih za povratak (Cassarino, 2004). Društvene mreže također igraju značajnu ulogu u sociološkom aspektu povratnih migracija. Društvene mreže pružaju povratnicima resurse i informacije potrebne za povratak i reintegraciju. Mreže se temelje na dugoročnim međuljudskim odnosima i redovitoj razmjeni vrijednih resursa. Povratnici koriste društveni kapital i resurse stečene tijekom migracije za pripremu povratka (Cassarino, 2004).

Sociološki gledano povratne migracije, odnosno proces povratka migranata u njihove etničke domovine nakon života u inozemstvu, predstavljaju složen fenomen s brojnim implikacijama. Ovaj proces često uključuje promjene u etničkom i nacionalnom identitetu povratnika, kao i izazove prilagodbe i integracije u novom/starom društvu. Jedan od ključnih socioloških aspekata povratnih migracija jest promjena identiteta među povratnicima. Iskustva povratka često ne odgovaraju očekivanjima. Povratak je društveno i emocionalno izazovan proces, a uspjeh povratka često ovisi o razini pripremljenosti povratnika (Cassarino, 2004). Primjeri iz Kariba pokazuju da dulje trajanje povratka povećava šanse za zadovoljstvo povratkom (Pauli, 2024). Sukobi s rodbinom i susjedima, kao i poteškoće u prilagodbi lokalnom životnom stilu, mogu dovesti do nezadovoljstva povratkom, ali dugotrajniji povratak može povećati šanse za pozitivno iskustvo. Iskustvo povratka može rezultirati jačanjem ili slabljenjem identiteta povratnika (Song & Takeshi, 2012). Primjerice, Korejski Kinezi (Chosŏnjok) koji su se vratili u Južnu Koreju često su doživjeli promjenu identiteta zbog negativnih iskustava u etničkoj domovini, što je rezultiralo ojačavanjem njihovog kineskog identiteta (Song & Takeshi, 2012). Ova promjena identiteta

ironično se događa u njihovoj vlastitoj etničkoj domovini, gdje su očekivali toplu dobrodošlicu, ali su se suočili s kulturnom diskriminacijom i socio-ekonomskom marginalizacijom.

Hijerarhijski odnosi među povratnicima i njihovim sunarodnjacima u etničkim domovinama često su određeni prema postojećoj globalnoj hijerarhiji zemalja slanija i primanja (Song & Takeshi, 2012). Etnički povratnici iz razvijenih zemalja imaju povoljniji socio-ekonomski položaj i više poštovanja od onih iz manje razvijenih zemalja (Song & Takeshi, 2012). Na primjer, Korejski Amerikanci često zauzimaju visoke pozicije u društvu zbog svojih vještina i kvalifikacija, dok povratnici iz bivšeg Sovjetskog Saveza i Kine često doživljavaju socio-ekonomske poteškoće i predrasude. Proces prilagodbe povratnika uključuje brojne socio-ekonomske izazove, predrasude i diskriminaciju. Negativna iskustva povratnika u etničkim domovinama često oblikuju njihov identitet i percepciju “domovine” (Song & Takeshi, 2012). Povratnici iz manje razvijenih zemalja najčešće se suočavaju s ekonomskom marginalizacijom, kulturnom diskriminacijom i društvenom izolacijom.

Sociološki aspekti povratnih migracija ističu složenost procesa povratka i njegov utjecaj na identitet i hijerarhijske odnose među povratnicima i njihovim sunarodnjacima. Proces prilagodbe povratnika u etničkim domovinama često je izazovan i oblikovan globalnom hijerarhijom i socio-ekonomskim statusom zemalja iz kojih dolaze. Važno je osigurati podršku povratnicima kako bi se olakšala njihova integracija i smanjile predrasude, čime bi se poboljšala socijalna kohezija i prihvaćanje povratnika. U slučaju povratnih migracija južne Europe povratne migracije su većinom iz razvijenih zemalja jer je fenomen iseljavanja iz zemalja južne Europe najčešće povezan s ekonomskim migracijama u bogatije zemlje u potrazi za boljom kvalitetom života, ali razumijevanje ekonomske marginalizacije, kulturne diskriminacije i društvene izolacije prema povratnicima je ključno za unaprijeđenje povratnih politika u svim zemljama koje ju pokušavaju uspostaviti.

2.4. Reintegracijski globalni pristupi, modeli i preporuke

Reintegracija povratnika predstavlja ključan izazov za mnoge zemlje koje žele maksimizirati potencijal povratnih migracija. Povratne migracije predstavljaju integralni dio ljudske mobilnosti. Povratak se odnosi na čin ili proces vraćanja ili vraćanja na početnu točku odlaska, a često se povezuje s povratkom u vlastitu kulturu, obitelj i dom (IOM, 2019). Povratak može biti unutar teritorijalnih granica zemlje, kao u slučaju interno raseljenih osoba koje se vraćaju kući, ili preko međunarodnih granica između zemlje domaćina i zemlje porijekla, što može biti slučaj za radnike migrante, izbjeglice, tražitelje azila ili neregularne migrante (IOM, 2019).

Povratne migracije, poput migracija općenito, predstavljaju složen fenomen. Kada ljudi napuštaju svoje zemlje, često je s očekivanjem da će se jednog dana vratiti. Ovo je istina za ljude koji migriraju iz pozitivnih razloga poput obrazovanja ili rada, ali možda još više za one prisiljene na migraciju, čiji je povratak obično uvjetovan poboljšanjem situacije koja ih je prisilila na odlazak. Iako se neki migranti nikada ne vrate, mnogi drugi to čine pod različitim okolnostima (IOM, 2019). Međutim, sam čin povratka u zemlju ili mjesto gdje su ranije živjeli ne znači da je reintegracija besprijekorna. Povratak može biti opterećen izazovima, kao što su socio-ekonomski uvjeti u zemlji povratka, nedostatak podrške i resursa, te poteškoće u ponovnom prilagođavanju na društveno-kulturni kontekst zemlje porijekla (IOM, 2019). Povratak može biti privremen ili trajan. Za visoko kvalificirane migrante koji žele doprinijeti razvoju svoje zemlje porijekla, privremeni povratak može biti preferirana opcija (IOM, 2019). Povratak može biti spontan ili uz podršku. Spontani povratak se događa kada pojedinci sami odlučuju i implementiraju povratak, dok se asistirani povratak događa kada država ili treća strana nude povratnicima financijsku i logističku podršku za povratak i često za mjere reintegracije (IOM, 2019).

Povratak može biti dobrovoljan ili prisilan. Prisilni povratak je čin vraćanja pojedinca protiv njegove volje u zemlju porijekla, tranzitnu zemlju ili treću zemlju koja se slaže prihvatiti osobu, obično na temelju administrativnog ili sudskog akta ili odluke (IOM, 2019). Dobrovoljan povratak je povratak u zemlju porijekla, tranzita ili drugu zemlju na temelju dobrovoljne odluke povratnika. Međutim, odluka migranta za povratak ne znači nužno da je povratak njegova jednoznačna želja. Moguće je da su druge opcije ograničene, na primjer, ako su ekonomske prilike oskudne ili ako

migrant nema pravni status za ostanak na teritoriju države domaćina (IOM, 2019). Motivacije za povratak su dinamične i podložne promjenama. Različite motivacije za povratak mogu značajno utjecati na iskustvo reintegracije povratnika (IOM, 2019).

Reintegracija se općenito shvaća kao multidimenzionalni proces koji omogućava pojedincima ponovno uspostavljanje ekonomskih, socijalnih i psihosocijalnih odnosa potrebnih za održavanje života, sredstava za život i dostojanstva te postizanje uključenosti u građanski život (IOM, 2019). Održiva reintegracija se postiže kada povratnici postignu razine ekonomske samodostatnosti, socijalne stabilnosti i psihosocijalne dobrobiti koje im omogućuju da odluke o daljnjoj migraciji donose kao stvar izbora, a ne nužde (IOM, 2019). IOM-ov integrirani pristup reintegraciji prepoznaje da složen proces reintegracije zahtijeva holistički i pristup temeljen na potrebama na individualnoj, zajedničkoj i strukturnoj razini. Povratnici, njihove obitelji i njihove zajednice trebaju biti podržani da pokreću i preuzmu inicijativu nad procesom reintegracije kroz aktivno sudjelovanje i osnaživanje svojeg etničkog identiteta (IOM, 2019). Programi reintegracije trebaju biti razvijeni, implementirani i prilagođeni uz kontinuiranu procjenu i učenje kako bi se razumjela šira okolina i gradili na postojećim inicijativama, programima ili uslugama (IOM, 2019). Uspostavljanje snažnih partnerstava s ključnim dionicima rezultira učinkovitijim i održivijim procesima reintegracije (IOM, 2019).

Uspješna reintegracija povratnika zahtijeva sveobuhvatne pristupe koji uključuju ekonomske, socijalne i institucionalne aspekte. Različite zemlje i organizacije razvile su niz programa za podršku povratku visoko kvalificiranih migranata. Jedan od primjera je Program povratka kvalificiranih Afganistanaca (RQA), koji je pokrenut nakon pada talibanske vlade 2001. godine. Ovaj program, financiran od strane Europske komisije, pruža pomoć u troškovima putovanja, jednokratnu naknadu za naseljavanje i mjesečnu plaću povratnicima (IOM, 2016). Slično tome, Migration for Development in Africa (MIDA) mobilizira vještine i financijske resurse afričke dijaspore za podršku razvojnim projektima u domovini (IOM, 2016). Programi kao što su Temporary Return of Qualified Nationals (TRQN) u Nizozemskoj i UNDP Transfer of Knowledge through Expatriate Nationals (TOKTEN) olakšavaju kratkoročne i dugoročne povratke stručnjaka (IOM, 2016).

Uspješni reintegracijski programi oslanjaju se na različite modele prilagođene specifičnim potrebama zemalja porijekla. Program povratka stručnjaka u Njemačkoj (Returning Experts Programme) podržava povratak stručnjaka iz Njemačke u njihove matične zemlje pružajući financijsku i savjetodavnu podršku (IOM, 2016). Više od 10,000 osoba podržano je od 2004. godine, što svjedoči o učinkovitosti ovog modela. Suradnički istraživački projekti, poput Projekta 111 u Kini, omogućavaju suradnju između znanstvenika iz dijaspore i domaćih istraživača, financirajući regrutaciju stručnjaka iz dijaspore za poboljšanje istraživačkih baza (IOM, 2016). Povezivanje zajednica kroz dogovore o bratimljenju, kao što je slučaj u Nizozemskoj, također se pokazalo uspješnim. Ovi projekti fokusiraju se na gospodarski razvoj, lokalnu upravu i integraciju migranata (IOM, 2016).

Iz iskustava različitih programa mogu se izvući ključne preporuke za uspješnu reintegraciju. Prvo, važno je usvojiti pristup vođen potražnjom, jasno definirajući potrebe zemlje porijekla kako bi se privukli pravi partneri iz dijaspore (IOM, 2016). Mapiranje potencijalnih sudionika pomoću anketa, upitnika i baza podataka omogućuje dobivanje detaljnih profila zajednica dijaspore (IOM, 2016). Pružanje adekvatnih poticaja je ključno za privlačenje i zadržavanje povratnika. To uključuje pronalaženje pristupačnog i odgovarajućeg smještaja, osiguravanje kvalitete obrazovanja za djecu, te osiguranje zdravstvene zaštite (IOM, 2016). Adekvatan kapital i infrastruktura, kao što su napredne znanstvene i inženjerske institucije, ključni su za profesionalni razvoj povratnika (IOM, 2016). Edukacija dijaspore o lokalnom kontekstu je važna pripremna aktivnost koja osigurava da povratnici budu informirani o trenutnom stanju u zemlji porijekla i da se lakše prilagode lokalnim uvjetima (IOM, 2016). Stvaranje posebnih tijela ili pozicija za olakšavanje implementacije programa, poput upravnih odbora i lokalnih koordinatora, također je ključno za osiguranje glatkog funkcioniranja programa (IOM, 2016).

Reintegracija povratnika zahtijeva sveobuhvatne i prilagođene pristupe kako bi se osigurala dugoročna održivost i uspjeh. Korištenje različitih modela, od suradničkih istraživačkih projekata do programa bratimljenja, te pružanje adekvatnih poticaja i edukacije dijaspore, ključni su elementi za postizanje ovog cilja.

3. TEORIJSKI, ANALITIČKI I PROSTORNO-VREMENSKI OBUHVAT ISTRAŽIVANJA

3.1. Demografska usporedivost Hrvatske i odabranih južnoeuropskih država

Demografski pokazatelji igraju ključnu ulogu u razumijevanju migracijskih obrazaca i učinkovitosti politika povratka. Stoga je usporedba demografskih karakteristika Hrvatske i odabranih južnoeuropskih država (Italija, Španjolska, Grčka i Portugal) ključna za identifikaciju sličnosti i razlika koje mogu utjecati na migracijske trendove i politike.

Kulturno-civilizacijske sličnosti između Hrvatske, Portugala, Španjolske, Italije i Grčke igraju ključnu ulogu u razumijevanju njihovih demografskih trendova i migracijskih obrazaca. Ove zemlje dijele bogatu povijest koja uključuje utjecaje Rimskog Carstva, kršćanstva i Renesanse, što je rezultiralo sličnostima u kulturnom, religijskom i umjetničkom nasljeđu. Nadalje, sve ove zemlje smještene su na Mediteranu, što ih povezuje kroz zajedničke kulturne prakse, prehrambene navike i načine života. Mediteranska kultura poznata je po naglašavanju obiteljskih vrijednosti, zajedništva i društvene povezanosti, što dodatno povezuje ove zemlje.

Tablica 1. *Usporedba demografskih pokazatelja izabranih država 2021. godine*

Država	TFR	Udio staroga stanovništva (65+)	Stopa prirodne promjene (%)
Hrvatska	1,6	22	-0,6
Italija	1,3	24	-0,6
Španjolska	1,2	20	-0,3
Grčka	1,4	23	-0,4
Portugal	1,4	23	-0,4

Izvor: Worldbank, *Fertility rate, total (births per woman)*. Worldbank, *Population ages 65 and above (% of total population)*. PRB, *Rate of Natural Increase (%)*.

Razlog usporedbe upravo ovih država leži u njihovim sličnim demografskim izazovima. Sve ove zemlje bilježe niske stope fertiliteta, koje su ispod razine potrebne za održavanje populacije.

Niski TFR u kombinaciji s produženim životnim vijekom rezultira starenjem populacije, što postavlja dodatne socijalne i ekonomske izazove, uključujući potrebu za prilagodbom mirovinskih sustava i sustava zdravstvene skrbi.

Još jedna ključna demografska sličnost je povijest masovnog iseljavanja. Početkom 19. stoljeća, ove zemlje su doživjele značajna iseljavanja u prekomorske zemlje, kao što su Sjedinjene Američke Države, Kanada, Australija i zemlje Južne Amerike. Migracijski valovi su bili potaknuti ekonomskim razlozima, političkom nestabilnošću i potragom za boljim životnim uvjetima. Masovno iseljavanje imalo je dugoročne posljedice na demografsku strukturu ovih zemalja, smanjujući radno sposobno stanovništvo i utječući na društveno-ekonomsku dinamiku.

Kulturno-civilizacijske sličnosti i zajedničke demografske karakteristike čine ove zemlje idealnim za usporednu analizu. Njihova iskustva s iseljavanjem, niske stope fertiliteta i izazovi povezani s demografskim starenjem omogućuju dublje razumijevanje demografskih trendova i migracijskih obrazaca u južnoj Europi. Razumijevanje ovih sličnosti može pružiti važne uvide u razvoj učinkovitih politika za upravljanje migracijama i demografskim promjenama.

Tablica 2. *Usporedba broja stanovnika i prirodnog kretanja odabranih država 2021. godine*

Država	Broj stanovnika 2011	Broj stanovnika 2021	Apsolutna promjena	Relativna promjena (%)	Stopa nataliteta (na 1000)	Stopa mortaliteta (na 1000)	Stopa prirodne promjene (na 1000)
Hrvatska	4,289,857	3,893,026	-396,831	-9,25	9	16	-7
Italija	59,948,497	59,236,213	-712,284	-1,18	7	12	-5
Španjolska	46,667,174	47,398,695	731,521	1,56	7	10	-3
Grčka	11,123,392	10,678,632	-444,760	-3,99	8	14	-6
Portugal	10,572,721	10,298,252	-274,469	-2,59	8	12	-4

Izvor: Eurostat, *Population on 1 January – Croatia, Italy, Spain, Greece, Portugal*. Worldbank, *Birth rate, crude (per 1,000 people)*. Worldbank, *Deathrate, crude (per 1,000 people)*.

Hrvatska

Hrvatska se suočava s kontinuiranim demografskim izazovima, uključujući nisku stopu nataliteta, visoku stopu iseljavanja i sve stariju populaciju. Popis stanovništva 2021. godine pokazao je da Hrvatska ima približno 3,88 milijuna stanovnika, što je pad u odnosu na prethodni popis. Stopa nataliteta je niska, a udio starijeg stanovništva (65+) kontinuirano raste, što dodatno opterećuje sustav socijalne skrbi (DZS, 2021).

Slika 1. Dobno-spolni prikaz Hrvatske (United Nations, 2021)

Tablica 3. *Kretanje broja odseljenih osoba hrvatskog državljanstva iz Hrvatske (2015. – 2022.)*

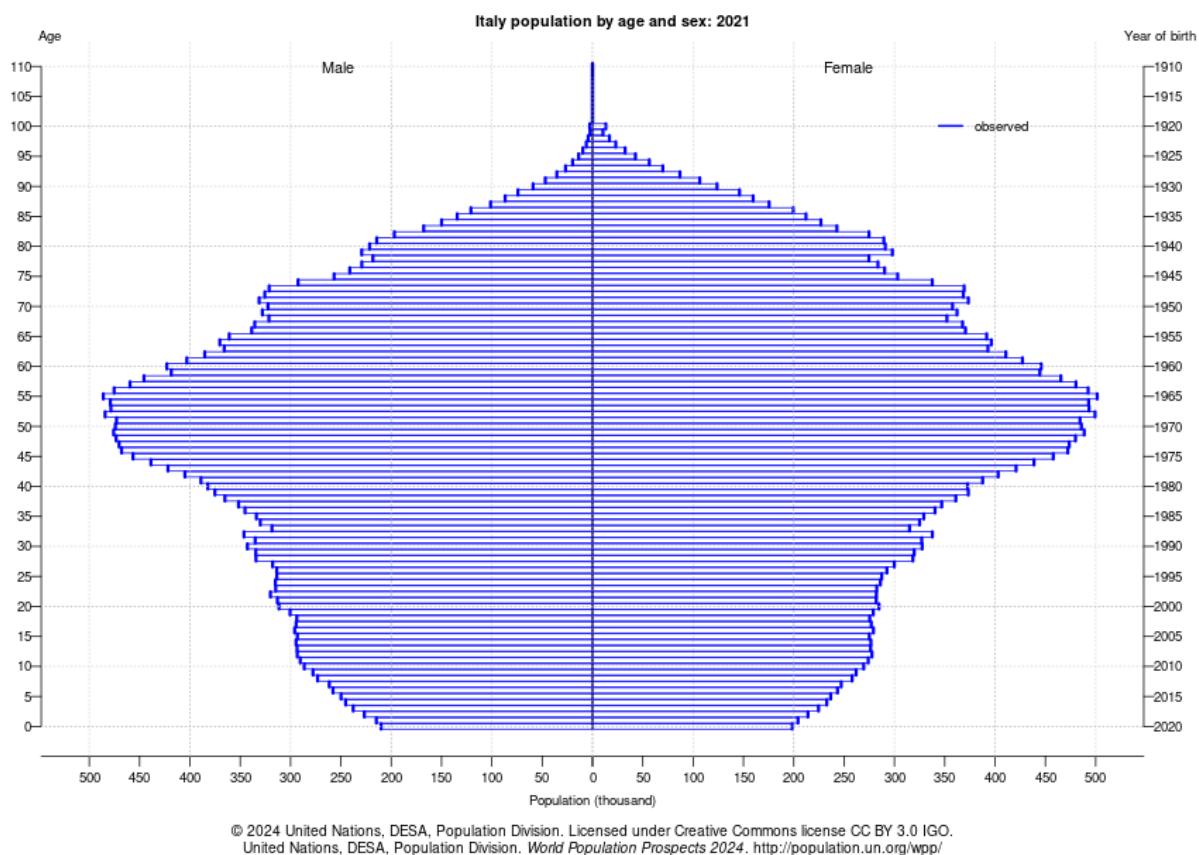
godina	broj iseljenika s hrvatskim državljanstvom	stopa vanjske migracije hrvatskih državljana (na 1000 stanovnika)
2022	32,739	8,49
2021	25,950	6,68
2020	20,886	5,15
2019	32,453	7,98
2018	36,413	8,9
2017	45,367	10,99
2016	34,815	8,34
2015	28,268	6,76

Izvor: DZS, *MIGRACIJA STANOVNIŠTVA REPUBLIKE HRVATSKE U 2023.*

Hrvatska se tijekom posljednjih godina suočava s visokim stopama vanjske migracije među svojim državljanima, što ukazuje na značajan odljev stanovništva. U razdoblju od 2015. do 2022. godine, stope vanjske migracije hrvatskih državljana varirale su između 5,15 i 10,99 iseljenika na 1000 stanovnika. Najveći broj iseljenika zabilježen je 2017. godine, kada je 45,367 hrvatskih državljana napustilo zemlju, što je rezultiralo najvišom stopom migracije od 10,99 iseljenika na 1000 stanovnika. Iako je u godinama koje su uslijedile zabilježen pad broja iseljenika, 2022. godina ponovno bilježi značajan broj od 32,739 iseljenika, sa stopom migracije od 8,49 iseljenika na 1000 stanovnika. Ove visoke stope migracije među hrvatskim državljanima ukazuju na trajni izazov zadržavanja stanovništva u zemlji.

Italija

Italija, kao i Hrvatska, suočava se s ozbiljnim demografskim problemima. Prema podacima iz 2021. godine, Italija ima oko 59,2 milijuna stanovnika, ali se suočava s niskom stopom nataliteta i visokim udjelom starijeg stanovništva. Italija je također zemlja s dugom poviješću iseljavanja, ali u novije vrijeme bilježi i značajan priljev imigranata, što djelomično kompenzira negativni prirodni prirast (Istat, 2021).

Slika 2. Dobno-spolni prikaz Italije (United Nations, 2021)

Tablica 4. Kretanje broja odseljenih osoba talijanskoga državljanstva iz Italije (2015.-2022.)

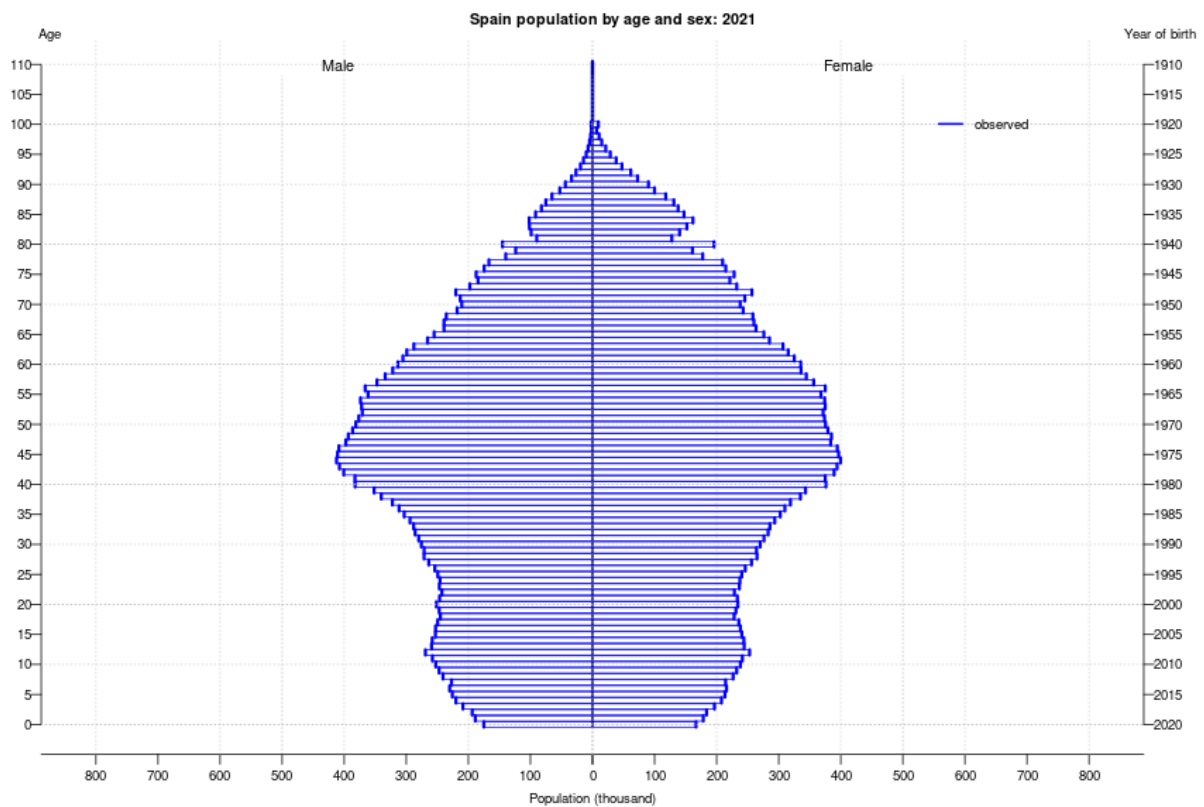
godina	broj iseljenika s talijanskim državljanstvom	stopa vanjske migracije talijanskih državljana (na 1000 stanovnika)
2022	95,510	1,67
2021	94,219	1,59
2020	120,950	2,03
2019	122,020	2,04
2018	116,732	1,95
2017	114,559	1,90
2016	114,512	1,89
2015	102,259	1,69

Izvor: I.stat, *Emigrants – citizenship*

Italija se tijekom posljednjih godina suočava s umjerenim stopama vanjske migracije među svojim državljanima. U razdoblju od 2015. do 2022. godine, stope vanjske migracije talijanskih državljana kretale su se između 1,59 i 2,04 iseljenika na 1000 stanovnika. Najveći broj iseljenika zabilježen je 2019. godine, kada je 122,020 talijanskih državljana napustilo zemlju, što je rezultiralo najvišom stopom migracije od 2,04 iseljenika na 1000 stanovnika. Iako su stope migracije blago opale u 2021. i 2022. godini, broj iseljenika ostao je značajan, sa 95,510 iseljenika u 2022. godini i stopom migracije od 1,67 iseljenika na 1000 stanovnika. Ovi podaci ukazuju na kontinuirani trend iseljavanja talijanskih državljana, ali pri nešto nižim stopama u odnosu na vrhunac iz 2019. godine.

Španjolska

Španjolska je zemlja s relativno stabilnom demografskom situacijom u usporedbi s Hrvatskom i Italijom. Prema podacima iz 2021. godine, Španjolska ima oko 47,4 milijuna stanovnika (INE, 2021). Stopa nataliteta je niža od prosjeka EU, ali imigracija igra ključnu ulogu u održavanju demografske stabilnosti. Španjolska je također destinacija za mnoge migrante iz Latinske Amerike, što dodatno doprinosi demografskoj raznolikosti.

© 2024 United Nations, DESA, Population Division. Licensed under Creative Commons license CC BY 3.0 IGO.
United Nations, DESA, Population Division. *World Population Prospects 2024*. <http://population.un.org/wpp/>

Slika 3. Dobno-spolni prikaz Španjolske (United Nations, 2021)

Tablica 5. *Kretanje broja odseljenih osoba španjolskog državljanstva iz Španjolske (2015. – 2022.)*

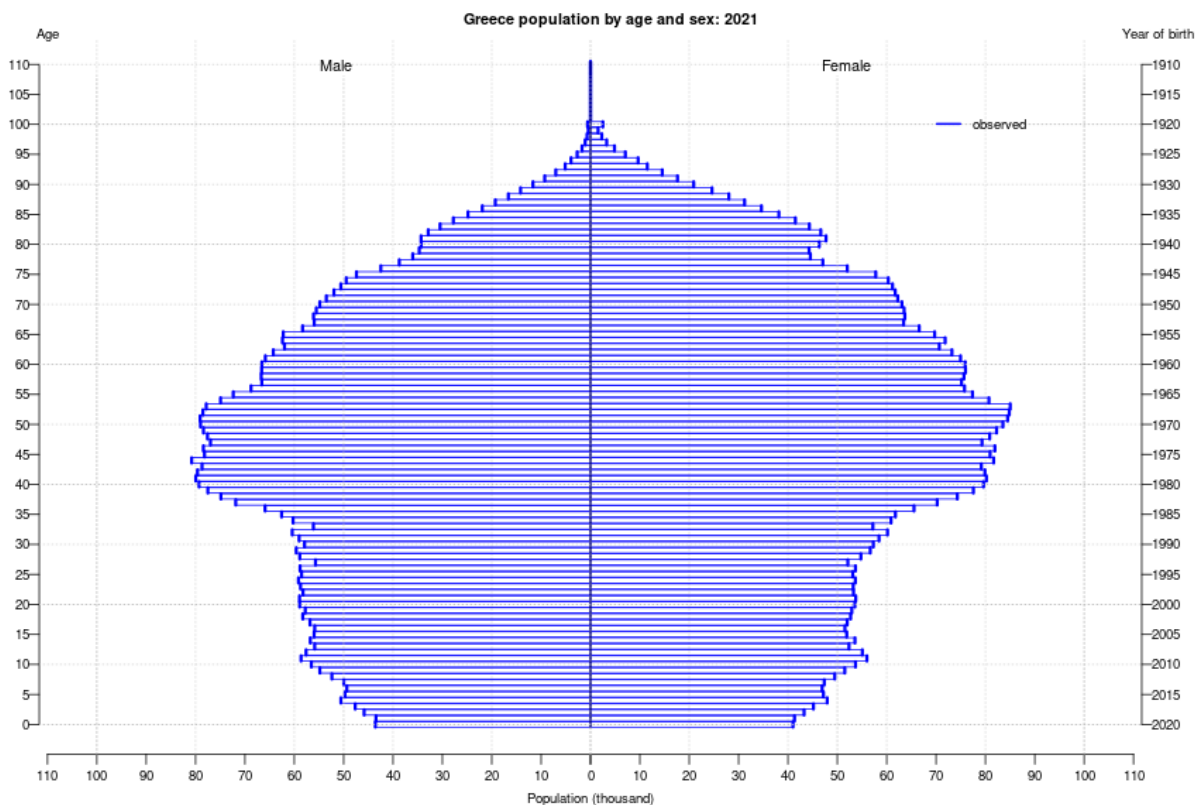
godina	broj iseljenika sa španjolskim državljanstvom	stopa vanjske migracije španjolskih državljana (na 1000 stanovnika)
2022	141,124	2,97
2021	155,533	3,28
2020	65,429	1,62
2019	76,092	1,79
2018	79,260	1,69
2017	86,827	1,86
2016	89,825	1,93
2015	94,645	2,03

Izvor: Eurostat, *Emigration by age, sex and group of citizenship - Spain*

Španjolska ima relativno niske stope vanjskih migracija svojih državljana, što ukazuje na stabilniju demografsku situaciju. Stope vanjskih migracija su varirale između 1,62 i 3,28 iseljenika na 1000 stanovnika. Najveći broj iseljenika zabilježen je 2021. godine, kada je 155,533 španjolskih državljana napustilo zemlju, što je rezultiralo stopom migracije od 3,28 iseljenika na 1000 stanovnika. Ovaj trend se nastavio i u 2022. godini, kada je broj iseljenika iznosio 141,124, s nešto nižom stopom migracije od 2,97 iseljenika na 1000 stanovnika, ali još uvijek znatno višom u usporedbi s prethodnim godinama.

Grčka

Grčka, s populacijom od približno 10,6 milijuna stanovnika prema podacima iz 2021. godine, suočava se s ozbiljnim demografskim izazovima sličnim onima u Hrvatskoj i Italiji. Niska stopa nataliteta, visoka stopa iseljavanja mladih i sve starija populacija značajni su problemi. Ekonomska kriza koja je pogodila Grčku u posljednjem desetljeću dodatno je pogoršala demografske pokazatelje, potičući iseljavanje mladih i obrazovanih ljudi (ELSTAT, 2021).

© 2024 United Nations, DESA, Population Division. Licensed under Creative Commons license CC BY 3.0 IGO.
United Nations, DESA, Population Division. *World Population Prospects 2024*. <http://population.un.org/wpp/>

Slika 4. Dobno-spolni prikaz Grčke (United Nations, 2021)

Tablica 6. Kretanje broja odseljenih osoba grčkog državljanstva iz Grčke po godinama (2015.-2022.)

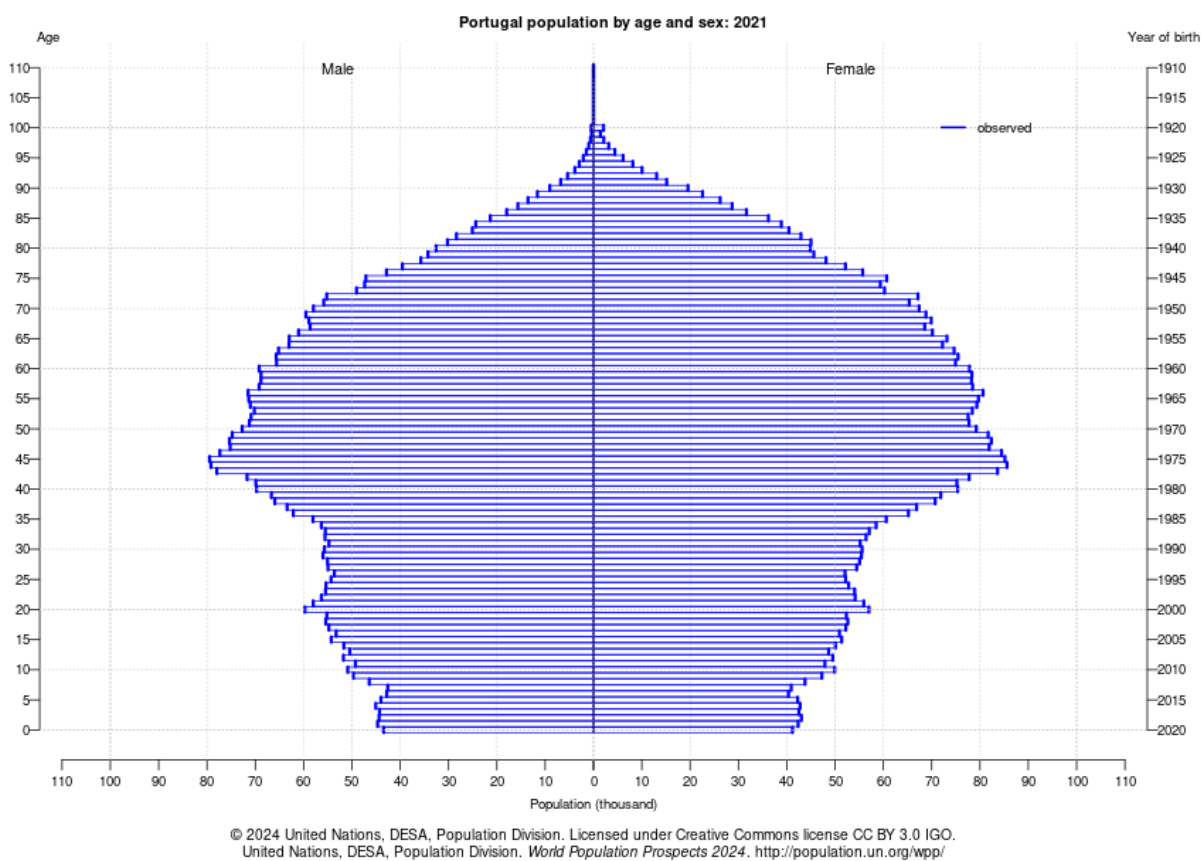
godina	broj iseljenika s grčkim državljanstvom	stopa vanjske migracije grčkih državljana (na 1000 stanovnika)
2022	34,592	3,32
2021	34,286	3,21
2020	33,529	3,13
2019	45,478	4,24
2018	49,979	4,66
2017	53,652	4,98
2016	54,752	5,08
2015	55,977	5,18

Izvor: Eurostat, *Emigration by age, sex and group of citizenship - Greece*

Grčka se suočavala s relativno visokim stopama vanjske migracije matičnih državljana u razdoblju od 2015. do 2022. godine, što ukazuje na značajne demografske promjene. U tom razdoblju, stope vanjske migracije kretale su se između 3,13 i 5,18 iseljenika na 1000 stanovnika. Najveći broj iseljenika zabilježen je 2015. godine, kada je 55,977 grčkih državljana napustilo zemlju, što je rezultiralo najvišom stopom migracije od 5,18 iseljenika na 1000 stanovnika. Nakon 2016. godine, broj iseljenika postupno se smanjivao, a 2022. godine zabilježeno je 34,592 iseljenika, sa stopom migracije od 3,32 iseljenika na 1000 stanovnika. Iako je došlo do smanjenja u apsolutnom broju iseljenika, stope migracije među matičnim državljanima ostale su na relativno visokim razinama, što ukazuje na trajni trend iseljavanja iz zemlje.

Portugal

Portugal ima približno 10,3 milijuna stanovnika prema podacima iz 2022. godine. Iako se Portugal suočava s niskom stopom nataliteta i visokom stopom iseljavanja, uspješno privlači povratnike kroz razne programe i mjere. Pozitivan neto migracijski saldo u posljednjim godinama djelomično kompenzira negativni prirodni prirast (INE, 2021).

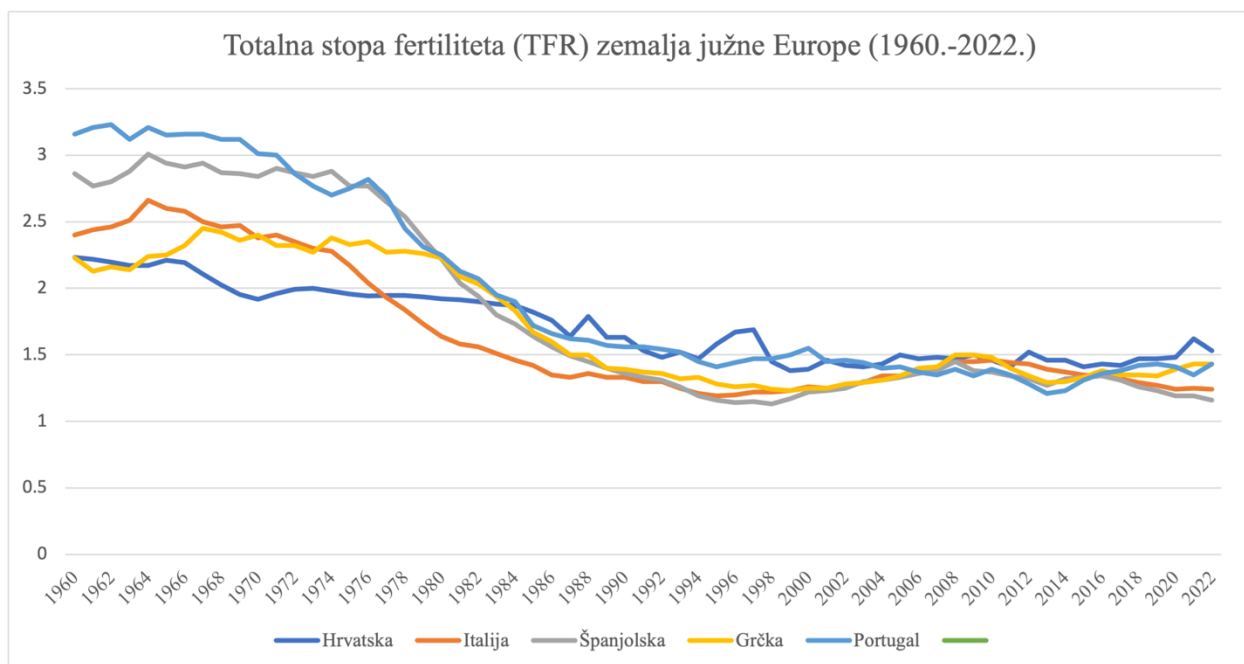
Slika 5. Dobno-spolni prikaz Portugala (United Nations, 2021)

Tablica 7. Kretanje broja odseljenih osoba portugalskog državljanstva iz Portugala po godinama (2015. – 2022.)

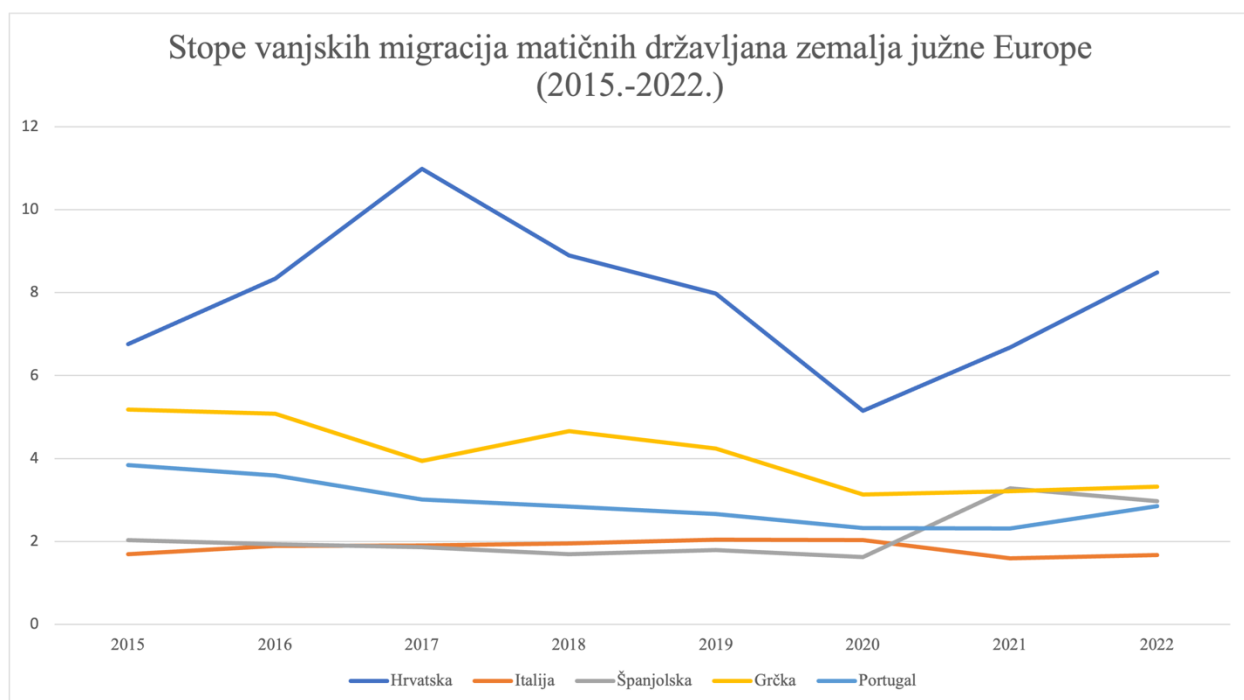
godina	broj iseljenika s portugalskim državljanstvom	stopa vanjske migracije portugalskih (na 1000 stanovnika)
2022	29,523	2,85
2021	23,796	2,31
2020	23,863	2,32
2019	27,469	2,66
2018	29,340	2,84
2017	31,172	3,01
2016	37,188	3,59
2015	39,847	3,84

Izvor: Eurostat, *Emigration by age, sex and group of citizenship - Portugal*

Portugal je tijekom posljednjih godina bilježio promjenjive stope vanjske migracije među svojim državljanima, što ukazuje na određene demografske izazove. U razdoblju od 2015. do 2022. godine, stope vanjske migracije portugalskih državljana varirale su između 2,31 i 3,84 iseljenika na 1000 stanovnika. Najveći broj iseljenika zabilježen je 2015. godine, kada je 39,847 portugalskih državljana napustilo zemlju, što je rezultiralo najvišom stopom migracije od 3,84 iseljenika na 1000 stanovnika. Iako su se stope vanjske migracije postupno smanjivale, 2022. godina i dalje bilježi značajan broj od 29,523 iseljenika s portugalskim državljanstvom, sa stopom vanjske migracije od 2,85 iseljenika na 1000 stanovnika. Ovi podaci ukazuju na nastavak trenda iseljavanja portugalskih državljana, iako pri nižim stopama u odnosu na vrhunac iz 2015. godine.

Slika 6. Kretanje vrijednosti totalne stope fertiliteta zemalja južne Europe (1960.-2022.)(World bank, 2023)

Slika 7. Kretanje vrijednosti vanjskih migracija matičnih državljana zemalja južne Europe (2015.-2021.)

Usporedba demografskih podataka Hrvatske i odabranih južnoeuropskih država otkriva zajedničke izazove poput niske stope nataliteta (slika 6.) i visokog udjela starijeg stanovništva. Međutim, vidljive su razlike u stopama iseljavanja matičnih državljana, sve zemlje osim Hrvatske bilježe blago smanjenje iseljenika dok se Hrvatska suočava s izrazito visokim stopama iseljavanja, što ozbiljno ugrožava demografsku stabilnost i ekonomski razvoj. Italija i Španjolska imaju niže stope iseljavanja. Grčka se suočava s relativno visokim stopama iseljavanja, dok Portugal pokazuje pozitivan trend smanjenja iseljenika, iako se također suočava s izazovima iseljavanja.

3.2. Uvjetovanost fenomena iseljavanja iz Hrvatske i južnoeuropskih država

Fenomen iseljavanja iz južne Europe, uključujući Hrvatsku, odražava složene povijesne, društvene i ekonomske uvjete koji su oblikovali migracijske tokove tijekom posljednjih nekoliko desetljeća. Migracije u ovom dijelu Europe obilježene su dinamičnom interakcijom između unutarnjih i vanjskih migracija, gdje se tradicionalna iseljavanja u inozemstvo sve više isprepliću s unutarnjim migracijama i povratnim migracijama (Colucci & Gallo, 2018). Ova je regija, posebno nakon Drugog svjetskog rata, prošla kroz značajne transformacije koje su promijenile načine na koje ljudi migriraju, kao i motive koji stoje iza tih migracija.

U južnoeuropskim zemljama, iseljavanje je često bilo poticano državnim politikama usmjerenima na smanjenje domaće nezaposlenosti, poticanje doznaka iz inozemstva i smanjenje socijalnih tenzija. Colucci i Gallo (2018) ističu da je povijesno gledano, koncept iseljavanja iz ovih zemalja bio vođen cikličnim migracijskim obrascima, gdje su se razdoblja masovnog iseljavanja smjenjivala s fazama unutarnje migracije i povratka iseljenika. Ovaj obrazac posebno se ističe tijekom ekonomske krize krajem 2000-ih, kada su brojne obitelji bile prisiljene ponovno migrirati, ovog puta unutar granica vlastitih zemalja ili natrag u matične zemlje, zbog nedostatka prilika u inozemstvu.

Jedan od ključnih aspekata iseljavanja iz južnoeuropskih zemalja je značaj doznaka koje iseljenici šalju natrag u svoje matične zemlje. Ove doznake imale su ključnu ulogu u održavanju

domaćih gospodarstava, osobito u razdobljima ekonomske krize. Italija, Španjolska, Grčka i Portugal, zajedno s Hrvatskom, nalaze se visoko na ljestvici zemalja koje su primale najveće iznose doznaka od svojih iseljenika (Colucci & Gallo, 2018). U tom kontekstu, doznake nisu samo izvor financijske pomoći, već i pokazatelj trajne povezanosti iseljenika s njihovim matičnim zemljama. Pored toga, emigracija iz ovih zemalja tijekom 20. stoljeća često je bila popraćena visokim stopama povratnih migracija, što je osobito bilo izraženo u Italiji, gdje su povratni migranti činili više od 80% svih iseljenika u određenim razdobljima (Colucci & Gallo, 2018). Ovaj fenomen povratka dodatno naglašava kompleksnost migracijskih tokova u južnoj Europi, gdje emigracija, imigracija i unutarnje migracije ne djeluju izolirano, već su međusobno povezane i često se preklapaju.

Napori južnoeuropskih država da potaknu povratak svojih iseljenika uključuju različite strategije, kao što su porezne olakšice, programi zapošljavanja i socijalne beneficije. Ipak, unatoč tim naporima, ove zemlje i dalje se suočavaju s izazovima gubitka ljudskog kapitala i demografskim promjenama koje negativno utječu na dugoročni gospodarski razvoj (IOM, 2024). Ove strategije su često ograničene u svom učinku zbog složenih povijesnih i strukturalnih faktora koji utječu na odluke pojedinaca o povratku ili daljnjoj migraciji.

3.2.1. Povijesni pregled čimbenika iseljavanja iz Hrvatske i južnoeuropskih država

Hrvatska

Iseljavanje iz Hrvatske, kao i iz drugih južnoeuropskih zemalja, povijesno je uvjetovano nizom čimbenika koji uključuju političke, ekonomske i socijalne promjene, prema Nejašmiću iz Hrvatske je iselilo preko 2,3 milijuna osoba kroz 20. stoljeće. Povijesni pregled pokazuje da su ključni čimbenici iseljavanja iz Hrvatske obuhvaćali razdoblja okupacija i političkih previranja. Od Austro-Ugarske Monarhije, kroz Kraljevinu Jugoslaviju, Nezavisnu Državu Hrvatsku i SFRJ prostor Hrvatske je bio obuhvaćen raznim političkim, društvenim i ekonomskim promjenama. Hrvati su se kroz te vremenske periode iseljivali prema prekomorskim zemljama u potrazi za boljim životnim uvjetima i sigurnošću (Nejašmić, 2014). Od kraja 19. stoljeća do Prvog svjetskog rata isljevalo se u prekomorske zemlje, najviše stope iseljavanje bile su prema Sjedinjenim Američkim Državama, Latinskoj Americi, Južnoj Africi, Australiji i Novom Zelandu (Središnji

državni ured za Hrvate izvan Republike Hrvatske [SDUHIRH], 2024). U međuratnom period trend iseljavanja bio je usmjeren prema Njemačkoj, Belgiji i Francuskoj. Tijekom Drugog svjetskog rata i pred kraj rata iseljavanje je ponovno prema Argentini, Sjevernoj Americi i ostalim zemljama Južne Amerike (SDUHIRH, 2024). U razdoblju nakon Drugog svjetskog rata, politički i ekonomski razlozi potaknuli su valove iseljavanja prema zapadnim zemljama, posebno prema Njemačkoj i Austriji, gdje su Hrvati radili kao “gastarbajteri” (gostujući radnici). Iseljavanje je dodatno pojačano tijekom Domovinskog rata (1991-1995) kada je veliki broj Hrvata bio prisiljen napustiti zemlju zbog rata i njegovih posljedica. Ti raseljeni Hrvati igrali su važnu ulogu u zagovaranju i financiranju ratnih napora te političkih kampanja (Nejašmić, 2014).

Nakon Domovinskog rata, Hrvatska se suočava s intenzivnim valom iseljavanja, dodatno pojačanim ulaskom u Europsku uniju 2013. godine. Između 2011. i 2015. godine iz Hrvatske je iselilo oko 250.000 osoba, što predstavlja 5,76% ukupnog stanovništva prema popisu iz 2011. godine (Komušanac, 2017). Ovi iseljenici su uglavnom mlade osobe u dobnim skupinama od 20 do 29 godina, koje su ključne za demografsku obnovu. Iseljavanje je posebno intenzivirano nakon 2013. godine, kada su Njemačka, Austrija i Irska postale najčešće destinacije. Motivacija za iseljavanje nije samo ekonomska; društveno-politički faktori poput korupcije i neuređenosti društva igraju značajnu ulogu (Komušanac, 2023). Prema Juriću (2017), mnogi iseljenici ne vide budućnost u Hrvatskoj zbog slabih institucija i moralnog sloma društva, što dodatno potiče odlazak mladih i obrazovanih osoba. Podaci pokazuju nesklad između službenih hrvatskih statistika i stvarnih brojeva iz zemalja destinacija. Na primjer, Njemačka je 2015. godine zabilježila više od 57.000 hrvatskih iseljenika, dok je hrvatska statistika za istu godinu prijavila samo 29.651 iseljenih (Komušanac, 2017). Utjecaj iseljavanja već je vidljiv kroz smanjenje radno sposobnog stanovništva i poremećaje u dobnoj strukturi. Očekuje se da će iseljavanje i dalje rasti, što će dodatno pogoršati demografske i ekonomske probleme Hrvatske.

Italija

Iseljavanje iz Italije ima dugu i složenu povijest koja se proteže od kraja 19. stoljeća do 21. stoljeća. Glavni čimbenici koji su utjecali na iseljavanje uključuju ekonomske, političke, društvene i sigurnosne razloge. Razumijevanje tih čimbenika omogućava uvid u društvene, ekonomske i političke promjene koje su oblikovale talijansko društvo kroz različite povijesne

periode. Između 1876. i 1915. godine, oko 14,027,000 ljudi iselilo se iz Italije, pri čemu je 7,622,650 otišlo preko oceana, dok je 6,137,250 ostalo unutar Europe (Colucci & Sanfilippo, 2010). Glavni razlozi iseljavanja u to vrijeme uključivali su ekonomske teškoće, potragu za boljim životnim uvjetima i političke nestabilnosti. Popularna odredišta bila su Sjedinjene Američke Države, Argentina i Brazil (Colucci & Sanfilippo, 2010).

Nakon Prvog svjetskog rata, iseljavanje se nastavilo, iako smanjenim intenzitetom zbog promjena u svjetskim migracijskim politikama i ekonomskim krizama (Colucci & Sanfilippo, 2010). Restrikcije u imigracijskim politikama, posebno u Sjedinjenim Državama, dovele su do smanjenja broja migranata (Colucci & Sanfilippo, 2010). Završetkom Drugog svjetskog rata, talijansko iseljavanje ponovno je postalo intenzivno zbog ekonomske nestabilnosti i potrage za boljim mogućnostima. Kanada, Australija i Venezuela postale su popularna odredišta za talijanske iseljenike (Colucci & Sanfilippo, 2010). Emigracija je potaknuta sponzorskim programima, poput kanadskog programa “sponzorstva” koji je omogućavao ulazak talijanskih migranata pod uvjetom da imaju rodbinu koja će ih financijski podržati (Colucci & Sanfilippo, 2010). Početkom 1960-ih dolazi do smanjenja iseljavanja zbog ekonomske stabilizacije u Italiji i promjena u migracijskim politikama odredišnih zemalja (Colucci & Sanfilippo, 2010). Međutim, iseljavanje se nastavlja prema zemljama poput Njemačke i Švicarske, često sezonskog karaktera (Colucci & Sanfilippo, 2010).

Tijekom 1980-ih i 1990-ih godina dolazi do značajnog smanjenja iseljavanja, ali istovremeno dolazi do pojave “odljeva mozgova” gdje visoko obrazovani mladi ljudi napuštaju Italiju u potrazi za boljim mogućnostima u inozemstvu (Colucci & Sanfilippo, 2010). Glavne destinacije tijekom ovog razdoblja ostaju zemlje zapadne Europe i Sjedinjene Američke Države (Colucci & Sanfilippo, 2010).

Od početka 21. stoljeća, Italija je ponovno postala zemlja iz koje značajan broj ljudi emigrira, a globalna ekonomska kriza iz 2008. godine dodatno je intenzivirala ove trendove. Iako je Italija krajem 20. stoljeća zabilježila pozitivnu neto migraciju i postala zemlja imigracije, nakon krize došlo je do značajnog porasta iseljavanja. Između 2008. i 2015. godine, Italija je zabilježila negativnu neto migraciju svojih građana, pri čemu je sve više mladih i obrazovanih Talijana

odlazilo u potrazi za boljim ekonomskim prilikama (Tintori & Romei, 2017). Glavni čimbenici koji su potaknuli suvremeno iseljavanje uključuju dugotrajnu ekonomsku stagnaciju, visoku nezaposlenost, posebice među mladima, te nedostatak mogućnosti za profesionalni razvoj. Na primjer, stopa nezaposlenosti među mladima u Italiji dosegla je 41% u 2015. godini, što je treća najviša stopa u eurozoni. Ova situacija posebno je pogodila visoko obrazovane mlade ljude, koji su često primorani prihvatiti nesigurne i niskoplaćene poslove ili emigrirati (Tintori & Romei, 2017).

Glavna odredišta talijanskih iseljenika u ovom razdoblju postala su Ujedinjeno Kraljevstvo, Njemačka, Švicarska i Francuska. Ujedinjeno Kraljevstvo postalo je najpoželjnije odredište, osobito za mlade Talijane, zahvaljujući dinamičnom tržištu rada i relativno niskoj nezaposlenosti. Prema podacima iz 2014. godine, čak 42% talijanskih iseljenika u UK bilo je u dobi između 18 i 24 godine. Međutim, mnogi od njih suočavaju se s izazovima na tržištu rada, te često rade poslove ispod svoje kvalifikacije, što dovodi do pojave “odljeva mozgova”, ali u mnogim slučajevima i “rasipanja mozgova” gdje visokoobrazovani pojedinci nisu adekvatno zaposleni (Tintori & Romei, 2017). Ovaj trend iseljavanja doveo je do promjena u talijanskom političkom diskursu i političkim inicijativama. Italija je donijela niz mjera kako bi pokušala potaknuti povratak iseljenika, uključujući porezne olakšice za one koji se vrate u zemlju i započnu poslovne aktivnosti. Programi poput “Brain Back Umbria” i inicijative poput “Welcome Talent” u Milanu, pokušavaju olakšati povratak i reintegraciju visokoobrazovanih Talijana, no rezultati tih politika još uvijek nisu jasni (Tintori & Romei, 2017).

Španjolska

Španjolska ima sličnu povijest iseljavanja kao i Italija. Krajem 19. i početkom 20. Iseljavanje iz Španjolske tijekom 20. i početkom 21. Stoljeća bilo je oblikovano nizom ekonomskih, socijalnih i političkih čimbenika. Na početku 20. Stoljeća, Španjolska je doživjela masovni val iseljavanja prema Južnoj Americi, posebno u zemlje poput Argentine, Brazila, Kube i Urugvaja. Ova migracija bila je potaknuta krizom u europskom poljoprivrednom sektoru, uzrokovanom dolaskom jeftinijih poljoprivrednih proizvoda iz Amerike, što je izazvalo ekonomske poteškoće za ruralno stanovništvo i inducivalo iseljavanje (Bover & Velilla, 1999).

Prvi svjetski rat i kasnija ekonomska recesija u Francuskoj doveli su do značajnog smanjenja iseljavanja prema tradicionalnim odredištima. Međutim, tijekom Španjolskog građanskog rata, iseljavanje je ponovno oživjelo, ali ovaj put uglavnom iz političkih razloga, dok je ekonomska migracija opadala. Građanski rat također je doveo do povećanja ruralne aktivnosti, što je rezultiralo viškom slabo plaćenih radnika u poljoprivredi (Bover & Velilla, 1999). Poslijeratno razdoblje obilježeno je intenzivnim migracijama unutar Europe. Španjolski radnici masovno su se selili u Francusku, Njemačku i Švicarsku zbog povećane potražnje za nekvalificiranom radnom snagom. Tijekom 1960-ih i ranih 1970-ih, prosječno više od 100,000 radnika godišnje napuštalo je Španjolsku kako bi radili u ovim zemljama. Na primjer, od 1962. do 1970., oko 42% španjolskih migranata u Europi išlo je u Njemačku, 23% u Francusku i 28% u Švicarsku. Ove migracije bile su privremene, što potvrđuje visok udio muškaraca među migrantima, te značajan povratak migranata u Španjolsku (Bover & Velilla, 1999). Ekonomski rast i industrijska aktivnost u odredišnim zemljama bili su glavni pokretači iseljavanja (Bover & Velilla, 1999).

Ekonomija je imala ključnu ulogu u oblikovanju migracijskih obrazaca. Glavni čimbenici uključivali su razlike u plaćama i stopama zaposlenosti između Španjolske i odredišnih zemalja. Povijesne analize pokazuju da su ekonomski rast i industrijska aktivnost u odredišnim zemljama bili glavni pokretači iseljavanja (Bover & Velilla, 1999). Tokom 20. stoljeća, španjolska emigracija bila je oblikovana različitim međunarodnim i domaćim ekonomskim uvjetima, što je rezultiralo značajnim demografskim promjenama i utjecajem na društveno-ekonomske strukture.

U suvremenom razdoblju, osobito nakon 2008. godine, došlo je do značajnih promjena u migracijskim tokovima Španjolske. Globalna financijska kriza koja je započela 2008. godine imala je dubok utjecaj na španjolsku ekonomiju, a time i na migracijske obrasce. Ekonomska kriza uzrokovala je drastično povećanje nezaposlenosti, koja je dosegla vrhunac od 26,9% početkom 2013. godine, dok je nezaposlenost među mladima premašila 55% (Izquierdo, Jimeno, & Lacuesta, 2015). Ova kriza posebno je teško pogodila visokoobrazovane mlade ljude, što je dovelo do značajnog iseljavanja iz zemlje u potrazi za boljim ekonomskim prilikama, fenomen poznat kao “odljev mozgova” (Izquierdo, Jimeno, & Lacuesta, 2015). Suvremeni migracijski tokovi ukazuju na prelazak Španjolske s zemlje imigracije na zemlju emigracije. Tijekom razdoblja ekspanzije

(1995.-2007.), Španjolska je bilježila veliki priljev imigranata, dok su tijekom i nakon krize, vanjski migracijski tokovi postali dominantni (Izquierdo, Jimeno, & Lacuesta, 2015). Ovaj trend potvrđuju i nedavni podaci iz 2022. godine, koji pokazuju pozitivan neto vanjski migracijski saldo od 727.005 osoba, što je najviši zabilježeni broj u posljednjih deset godina (Instituto Nacional de Estadística [INE], 2023).

Najveći pozitivni migracijski saldo u 2022. godini zabilježen je u Kataloniji, okolici Madrida i Valencijskoj okolici, koje su bile glavne destinacije za imigrante, unatoč negativnim unutarnjim migracijama između gradova unutar tih regija (INE, 2023). Istodobno, migracije unutar Španjolske, odnosno između različitih općina i regija, također su bile značajne, s ukupno 1.725.546 migracija unutar zemlje (INE, 2023). Međutim, iako su strani državljani činili većinu imigranata i emigranata, neto vanjska migracija Španjolaca ostala je blago negativna, s obzirom na to da su mnogi Španjolci koji su se iselili potjecali iz zemalja Latinske Amerike, dok su odredišne zemlje bile uglavnom u Europi i Sjedinjenim Američkim Državama (INE, 2023). Sve ove promjene odražavaju složenost suvremenih migracijskih trendova u Španjolskoj, koji su oblikovani različitim ekonomskim i socijalnim čimbenicima. Iako je kriza izazvala značajan odljev stanovništva, osobito mladih i obrazovanih, recentni podaci ukazuju na to da Španjolska ponovno postaje atraktivna destinacija za imigrante iz različitih dijelova svijeta.

Grčka

Iseljavanje iz Grčke kroz 20. i 21. stoljeće karakterizira nekoliko ključnih perioda, svaki potaknut specifičnim ekonomskim, političkim i socijalnim čimbenicima. Prvi značajan val iseljavanja dogodio se krajem 19. i početkom 20. stoljeća. Ekonomska kriza 1893. godine uzrokovala je neuspjeh usjeva u Francuskoj, što je potaknulo Grčku na povećanje proizvodnje suhe grožđice, njihovog glavnog izvoznog proizvoda. Međutim, nakon što je potražnja opala, cijene grožđica su naglo pale, produbljujući trgovinski deficit zemlje. Kao rezultat, između 1890. i 1924. godine, oko 500,000 ljudi, što je činilo otprilike šestinu populacije Grčke, emigriralo je, uglavnom u Sjedinjene Američke Države i Egipat (Kasimis, 2013).

Drugi značajan period iseljavanja uslijedio je nakon Prvog svjetskog rata i Grčko-turskog rata. Poraz grčke vojske doveo je do masovnog priljeva grčkih izbjeglica iz Male Azije u Grčku.

Populacijska razmjena između Grčke i Turske 1923. godine dodatno je povećala broj migranata (Kasimis, 2013). Nakon Drugog svjetskog rata, mnogi Grci su emigrirali u industrijski razvijene zemlje Zapadne Europe, SAD, Australiju i Kanadu, potaknuti političkim i ekonomskim razlozima, uključujući građanski rat u Grčkoj (1946.-1949.) i vojnu diktaturu (1967.-1974.) (Kasimis, 2013). Između 1955. i 1977. godine, 1,236,280 Grka živjelo je kao stalni emigranti izvan Grčke, što je značajno utjecalo na demografski sastav zemlje (Kasimis, 2013).

Ekonomska kriza 2008. godine također je značajno utjecala na iseljavanje. Globalna financijska kriza uzrokovala je povećanu nezaposlenost i ekonomsku nesigurnost, što je potaknulo novi val iseljavanja Grka u potrazi za boljim ekonomskim prilikama u inozemstvu (Kasimis, 2013).

Iseljavanje iz Grčke kroz povijest bilo je potaknuto raznim čimbenicima, uključujući ekonomske krize, političke nestabilnosti i traženje boljih životnih uvjeta. Najveći valovi iseljavanja zabilježeni su nakon velikih kriza i ratova, dok su se u novijem razdoblju iseljenici uglavnom vraćali u Grčku tijekom boljih ekonomskih prilika ili su se suočavali s izazovima integracije u zemlje domaćine. Prema najnovijim podacima, migracija je ostala ključni čimbenik u oblikovanju demografske i ekonomske slike Grčke (Kasimis, 2013).

Suvremeno iseljavanje iz Grčke značajno je obilježeno događajima koji su uslijedili nakon globalne financijske krize 2008. godine. Kriza je Grčku pogodila iznimno teško, uzrokujući gospodarsku recesiju, koja je rezultirala dramatičnim porastom nezaposlenosti. Prema podacima iz posljednjeg desetljeća, stopa nezaposlenosti u Grčkoj dosegla je rekordnih 26% do kraja 2012. godine, dok je nezaposlenost među mladima premašivala 50% (Triandafyllidou, 2013). Između 2008. i 2013. godine, procjenjuje se da je između 350,000 i 400,000 Grka napustilo zemlju u potrazi za boljim ekonomskim prilikama u inozemstvu (Triandafyllidou, 2013). Ovi iseljenici, uglavnom kvalificirani profesionalci, predstavljaju znatan gubitak za grčku ekonomiju, budući da su mnogi od njih završili obrazovanje unutar grčkog obrazovnog sustava, koje je u velikoj mjeri financirano od strane države.

Suvremeni val iseljavanja razlikuje se od ranijih migracijskih kretanja po tome što je potaknut gospodarskim nevoljama unutar jedne od najsloženijih kriza u modernoj povijesti Grčke. Osim toga, dok su ranije migracije često bile povezane s ratovima i političkim previranjima, iseljavanje u 21. stoljeću prvenstveno je ekonomske prirode. Mnogi od tih iseljenika zadržali su veze s Grčkom s namjerom povratka u slučaju gospodarskog oporavka. Ipak, kako se kriza produžavala, sve veći broj iseljenika odlučio je trajno ostati u novim zemljama, čime je došlo do promjene u demografskoj strukturi Grčke te izazova u osiguravanju održivog gospodarskog rasta (Triandafyllidou, 2013).

Prema nedavnoj studiji, dvije trećine tih iseljenika ne planira se vratiti u Grčku, budući da percipiraju nedostatak poticaja za povratak i osjećaju razočaranje prema trenutnom stanju u zemlji (Lakasas, 2023). Ovaj trend produbljuje demografske i ekonomske izazove za Grčku, koja već bilježi smanjenje broja radno sposobnog stanovništva. Osim toga, iseljenici koji su se ekonomski stabilizirali u inozemstvu smatraju da su promijenili svoj način razmišljanja u odnosu na one koji su ostali u Grčkoj, što dodatno otežava potencijalni povratak i reintegraciju (Lakasas, 2023).

Portugal

Iseljavanje iz Portugala tijekom 20. i 21. stoljeća bilo je značajan fenomen koji je oblikovao demografsku i socioekonomsku sliku zemlje. Početkom 20. stoljeća, mnogi Portugalci emigrirali su u Brazil, tražeći bolje životne uvjete i mogućnosti za rad. Međutim, Prvi svjetski rat i epidemija u Portugalu doveli su do pada broja emigranata u tom razdoblju (Cepeda, 1995). Tijekom razdoblja od 1855. do 1973. godine, gotovo 4 milijuna Portugalaca napustilo je svoju domovinu, tražeći bolje prilike u inozemstvu (Cepeda, 1995).

Emigracija je posebno bila izražena među mladim muškarcima u dobi od 20 do 29 godina, dijelom zbog bijega od obaveznog vojnog roka i kolonijalnih ratova. Istovremeno, žene u dobi od 20 do 39 godina također su emigrirale, prateći svoje muževe ili same tražeći bolje životne uvjete (Cepeda, 1995). Francuska i Njemačka bile su ključne destinacije za portugalske emigrante tijekom 1960-ih i 1970-ih godina, što je dovelo do manjka radne snage u portugalskoj poljoprivredi i industriji (Cepeda, 1995). Emigracija u Francusku često je bila ilegalna, osobito između 1951. i 1975. godine (Cepeda, 1995).

Ekonomski razlozi bili su glavni pokretači iseljavanja. Portugalci su bježali od siromaštva, nezaposlenosti i neadekvatnih životnih uvjeta, tražeći bolje plaće i radne uvjete u zemljama poput Francuske i Njemačke koje su nudile industrijski razvoj (Cepeda, 1995). Politički razlozi također su imali značajnu ulogu. Bijeg od diktature i političke represije, uključujući kolonijalne ratove i političku nestabilnost, dodatno su potaknuli iseljavanje (Cepeda, 1995). Obiteljski razlozi, kao što su spajanje obitelji i praćenje supružnika koji su već emigrirali, također su bili važan faktor (Cepeda, 1995).

Suvremeno iseljavanje iz Portugala, poznato kao četvrti val portugalske emigracije, započelo je početkom 21. stoljeća, intenzivirajući se nakon 2011. godine uslijed ekonomske krize i mjera štednje koje su snažno pogodile zemlju. Ovaj val karakterizira rastući broj visoko obrazovanih mladih ljudi koji napuštaju zemlju zbog nedostatka prilika za zapošljavanje i socioekonomskih nesigurnosti (Pereira & Azevedo, 2019). Nakon 2011. godine, prosječno 115,000 Portugalaca godišnje emigriralo je u potrazi za boljim životnim uvjetima, pri čemu su glavna odredišta bila europske zemlje poput Francuske, Njemačke, Švicarske i Ujedinjenog Kraljevstva. Unatoč tome,

postoje i značajni migracijski tokovi prema zemljama bivših portugalskih kolonija, osobito Angoli i Brazilu, što predstavlja zanimljiv primjer suvremene sjever-jug migracije (Pereira & Azevedo, 2019).

Glavni uzroci suvremene emigracije uključuju ekonomske faktore, poput visoke stope nezaposlenosti koja je u razdoblju od 2008. do 2013. narasla za 21 % među mladima te smanjene mogućnosti zapošljavanja zbog ekonomske recesije i mjera štednje. Politike štednje, koje su bile posebno rigorozne u južnim europskim zemljama, potaknule su mnoge mlade ljude, uključujući i one s visokim stupnjem obrazovanja, na traženje prilika u inozemstvu (Pereira & Azevedo, 2019). Politički diskurs također je imao značajan utjecaj na suvremeno iseljavanje. Naime, tijekom razdoblja mjera štednje, političari su često poticali mlade ljude da “napuste svoju zonu udobnosti” i traže prilike izvan Portugala, što je dodatno doprinijelo porastu broja emigranata (Pereira & Azevedo, 2019).

Profil suvremenih portugalskih emigranata pokazuje rastući udio visoko obrazovanih osoba, iako i dalje postoji značajan broj onih s osnovnim ili srednjim obrazovanjem koji emigriraju zbog nedostatka ekonomskih mogućnosti kod kuće. Emigracija je također uključivala radnike u sektorima kao što je građevina, koja je bila ozbiljno pogođena krizom, što je mnoge prisililo na traženje zaposlenja u zemljama poput Angole, Španjolske, Ujedinjenog Kraljevstva i Francuske (Pereira & Azevedo, 2019). Ova kombinacija ekonomskih, socijalnih i političkih čimbenika oblikovala je suvremenu portugalsku emigraciju, koja ima duboke posljedice na demografsku i socioekonomsku strukturu zemlje.

3.2.2. Prostorna i analitička obilježja hrvatske, grčke, španjolske, portugalske i talijanske dijaspore

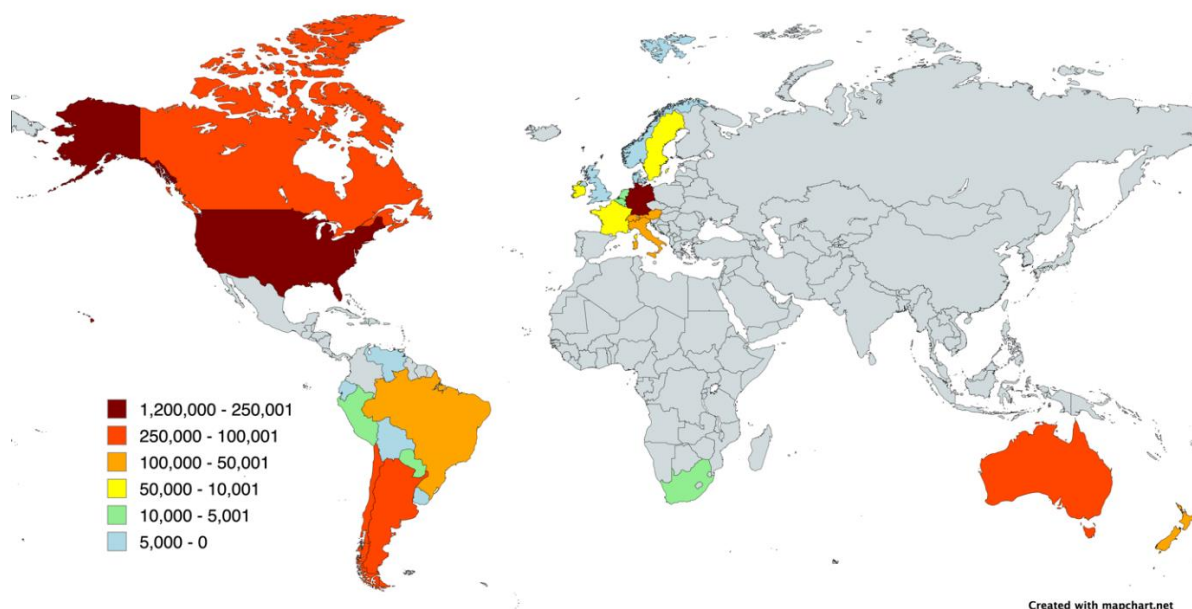
Prostorna distribucija dijaspore značajno varira među Hrvatskom, Grčkom, Španjolskom, Portugalom i Italijom, ali svi dijele slične obrasce emigracije u zapadne i prekomorske zemlje. Hrvatska dijaspora je najbrojnija u SAD-u, Njemačkoj, Kanadi i Argentini, što odražava povijesne migracijske tokove i političke veze. Prema procjeni Središnjeg državnog ureda za Hrvate izvan Republike Hrvatske brojka sveukupne hrvatske dijaspore iznosi oko 3,200,000 hrvatskih iseljenika i njihovih potomaka koji žive izvan Hrvatske i širom svijeta. Dijaspora ima snažne veze s domovinom, održavajući kulturne i društvene običaje kroz razne udruge i crkvene zajednice. Hrvatska vlada aktivno radi na jačanju veza s dijasporom kroz razne programe i inicijative, uključujući podršku povratku i reintegraciji iseljenika (SDUHIRH, 2022).

Tablica 8. *Hrvatski iseljenici u prekomorskim i europskim državama i njihovi potomci*

zemlja	broj hrvatskih iseljenika i njihovih potomaka
Sjedinjene Američke Države	1,200,000
Njemačka	500,000
Argentina	250,000
Australija	250,000
Kanada	250,000
Čile	200,000
Novi Zeland	100,000
Austrija	90,000
Švicarska	80,000
Brazil	70,000
Italija	60,000
Francuska	40,000
Švedska	40,000

Irska	20,000
Nizozemska	10,000
Južna Afrika	8,000
Belgija	7,000
Peru	6,000
Bolivija	5,000
Velika Britanija	5,000
Urugvaj	5,000
Venezuela	5,000
Paragvaj	5,000
Ekvador	4,000
Luksemburg	3,000
Danska	2,500
Norveška	2,000

Izvor: Središnji ured za Hrvate izvan Republike Hrvatske, *Hrvatski iseljenici u prekomorskim i europskim državama i njihovi potomci*

Slika 8. Prikaz gustoće hrvatske dijaspore i njihovih potomaka u zemljama svijeta (SDUHIRH, 2022)

Italija

Italija ima jednu od najvećih dijaspora na svijetu, najveće koncentracije talijanskih iseljenika nalaze se u Sjedinjenim Američkim Državama, Kanadi, Australiji, Argentini i Brazilu. U Sjedinjenim Američkim Državama talijanska zajednica je najveća izvan Italije, s korijenima koji sežu u kasno 19. i rano 20. stoljeće, kada su mnogi Talijani naselili gradove poput New Yorka, Chicaga i Philadelphije. Procjenjuje se da više od 17 milijuna ljudi u Sjedinjenim Američkim Državama ima talijanske korijene (Luconi, 2011). Argentina također ima značajnu talijansku zajednicu koja je počela pristizati krajem 19. stoljeća, s Buenos Airesom kao središtem ove populacije. Slično, Brazil je dom druge velike talijanske zajednice, posebno koncentrirane u gradovima kao što su Sao Paulo i Rio de Janeiro (Luconi, 2011). Kanada je također važna destinacija za talijanske imigrante, koji su se naselili u većim gradovima poput Toronta i Montreala, čineći značajan dio multikulturalne populacije. U Australiji, talijanski imigranti, koji su se masovno doselili nakon Drugog svjetskog rata, naselili su se u Melbourneu i Sydneyu (Luconi, 2011).

Iako je talijanska dijaspora bogata svojim kulturnim i povijesnim korijenima, bitno je naglasiti da se većina dijaspore, osobito u Sjedinjenim Američkim Državama, postupno asimilirala. Asimilacija je rezultirala smanjenjem izraženog talijanskog identiteta među novijim generacijama. U SAD-u, talijanski Amerikanci često su zadržali samo simbolične aspekte svoje etničke pripadnosti, poput talijanske kuhinje i kulturnih festivala, dok su se društveno i kulturno integrirali u šire američko društvo (Luconi, 2011).

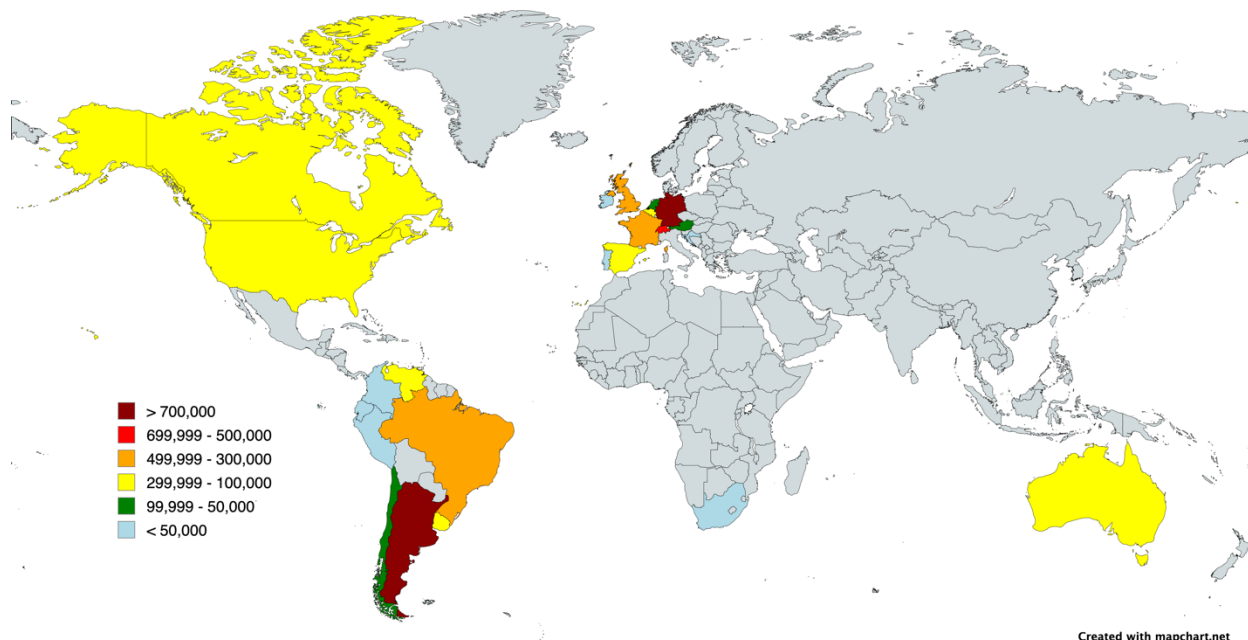
Teško je i nezahvalno tražiti potencijal u korijenima i potomcima već asimilirane talijanske populacije, posebno u američkim zemljama. Asimilacija koja je obilježila talijanske zajednice u Sjedinjenim Američkim Državama i drugim zemljama dovela je do gubitka izraženog talijanskog identiteta među novijim generacijama. Zbog toga je pravi demografski potencijal što se tiče povratnika potrebno tražiti među talijanskim državljanima koji žive izvan Italije. Ove zajednice, koje još uvijek posjeduju talijansko državljanstvo su vjerojatnije da će razmotriti povratak u domovinu. Njihova prisutnost u različitim dijelovima svijeta, zajedno s očuvanjem talijanskog državljanstva, predstavlja značajan resurs za Italiju u kontekstu demografskih i ekonomskih

prilika. U nastavku je prikazana tablica koja obuhvaća procjene broja talijanskih državljana u različitim zemljama.

Tablica 9. *Procjene broja talijanskih državljana u drugim državama (2022.)*

zemlja	broj stanovnika
Argentina	903,081
Njemačka	813,650
Švicarska	648,320
Brazil	527,901
Francuska	457,138
Ujedinjeno Kraljevstvo	439,411
Sjedinjene Američke Države	297,917
Belgija	277,342
Španjolska	219,223
Australija	156,777
Kanada	143,920
Urugvaj	108,693
Venezuela	106,066
Čile	64,078
Nizozemska	54,417
Austrija	40,805
Peru	35,951
Južna Afrika	33,880
Luksemburg	31,706
Irska	23,339
Kolumbija	21,874
Ekvador	19,998
Portugal	16,996
Hrvatska	16,837

Izvor: Statista.com, *Number of Italian citizens reported living abroad in 2022, by emigration country*

Slika 9. Prikaz gustoće talijanskih državljana u zemljama svijeta (Statista, 2022)

Španjolska

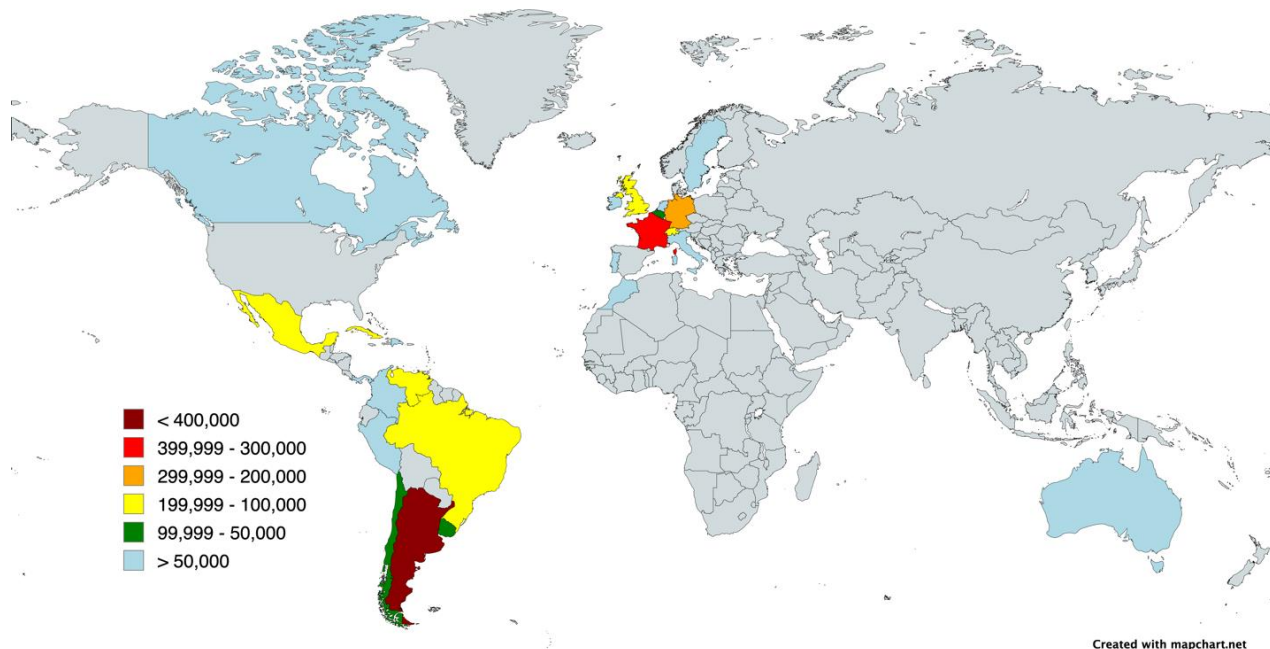
Španjolska dijaspora značajno je rasprostranjena diljem svijeta, njezina širina i rasprostranjenost pogotovo u smislu španjolskih korijena je na razini Italije, focus ovog poglavlja biti će isključivo na španjolske državljane koji žive izvan Španjolske. Prema podacima Statističkog ureda Španjolske (INE), na dan 1. siječnja 2023. godine, broj osoba sa španjolskim državljanstvom koje žive u inozemstvu iznosio je 2,790,317, što predstavlja povećanje od 1.7% u odnosu na prethodnu godinu (RSRA, 2023). Većina španjolske dijaspore nalazi se u Americi (58.7%), dok je značajan dio smješten i u Europi (37.7%) (RSRA, 2023).

Demografski podaci pokazuju da žene čine većinu španjolske dijaspore u Americi, Europi i Oceaniji, dok su muškarci brojniji u Africi i Aziji (RSRA, 2023). Također, 30.3% španjolskih iseljenika rođeno je u Španjolskoj, dok je većina (58.3%) rođena u zemlji trenutnog prebivališta (RSRA, 2023).

Tablica 10. *Odseljeni španjolski državljani u inozemstvu, prema državama*

Država	Španjolski državljani
Argentina	477,465
Francuska	297,142
Njemačka	182,631
Ujedinjeno Kraljevstvo	181,181
Kuba	160,833
Meksiko	155,543
Brazil	136,661
Venezuela	136,145
Švicarska	132,384
Belgija	74,413
Urugvaj	66,478
Čile	66,469
Kolumbija	44,925
Nizozemska	32,785
Dominikanska Republika	30,476
Italija	27,833
Peru	27,849
Andora	27,319
Australija	24,191
Kanada	19,684
Bolivija	16,449
Portugal	16,243
Panama	15,829
Švedska	12,783
Maroko	12,744
Irska	12,385

Izvor: INE, *Statistics of Spaniards Resident Abroad*

Slika 10. Prikaz gustoće španjolskih državljana u zemljama svijeta (INE, 2023)

Grčka

Podaci o grčkoj dijaspori trenutno su raznovrsni i oskudni. Jedine konkretne podatke pronalazimo iz literature tijekom ranijih 2000-ih godine. Grčka dijaspora predstavlja značajnu komponentu ukupne grčke populacije, s oko 1,218,233 iseljenika, što čini 11% stanovništva Grčke (World Bank, 2008). Prema podacima iz 2005. godine, najveći broj grčkih iseljenika živi u Njemačkoj (503,903), Sjedinjenim Američkim Državama (197,290), Australiji (117,117), Kanadi (82,129), Albaniji (74,941), Turskoj (62,463), Ujedinjenom Kraljevstvu (39,091), Italiji (18,033), Izraelu (18,025) i Cipru (15,764) (World Bank, 2008).

Obrazovna struktura grčkih iseljenika pokazuje da je 14% visokoobrazovano, dok je emigracija liječnika iz Grčke na razini od 5.6% (World Bank, 2008). Organizacije dijaspore igraju ključnu ulogu u očuvanju kulturnog identiteta i povezivanju iseljenika s domovinom. U Australiji, značajne organizacije uključuju 3XY «RADIO HELLAS», AHEPA Australia, Antipodes Festival i Australian Greek Welfare Society (World Bank, 2008). U Kanadi, grčke organizacije poput Greek Canadian Vima i Greek Community of Metropolitan Toronto djeluju u cilju podrške grčkoj

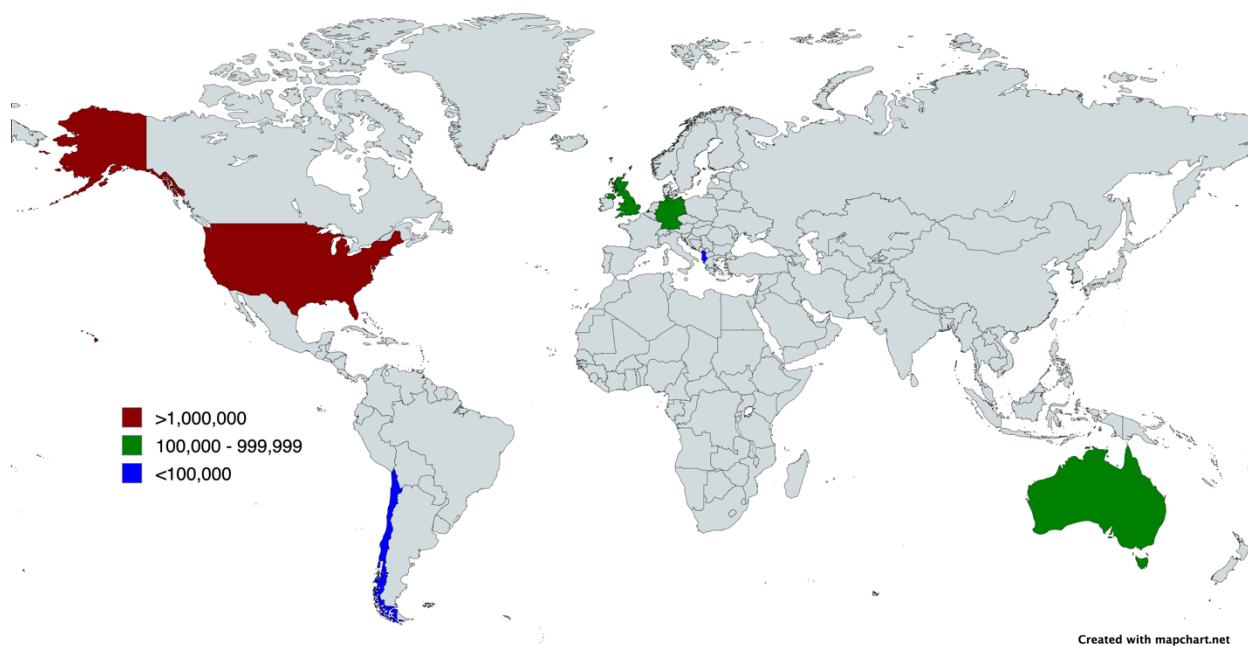
zajednici (World Bank, 2008). Sjedinjene Američke Države imaju značajnu grčku zajednicu s organizacijama kao što su American Hellenic Educational Progressive Association (AHEPA) i American Hellenic Institute Public Affairs Committee (AHIPAC) (World Bank, 2008).

Najrecentniji podaci o veličini grčke dijaspore prikazani su na portalu *GreekReporter*, koji ističe da prema najnovijim procjenama Generalnog sekretarijata za Grke u inozemstvu, danas više od 5,000,000 ljudi grčkog podrijetla živi izvan grčkih granica, raspoređeno u 140 zemalja širom svijeta. Glavne zemlje s najviše ljudi grčkog podrijetla su Sjedinjene Američke Države, Njemačka, Australija, Kanada, Ujedinjeno Kraljevstvo i Albanija (Greek Reporter, 2024). Sjedinjene Američke Države imaju najveću populaciju ljudi grčkog podrijetla izvan Grčke, s više od 3 milijuna grko-amerikanaca. Australija je dom za više od 600,000 ljudi grčkog podrijetla, s Melbourneom kao najkoncentriranijim centrom grčke dijaspore izvan Grčke (Greek Reporter, 2024). U Kanadi živi oko 271,405 ljudi grčkog podrijetla, s najvećom koncentracijom u Torontu, Vancouveru i Montrealu. Njemačka i Ujedinjeno Kraljevstvo imaju dugogodišnje grčke zajednice, s procjenama od 300,000 do 400,000 ljudi grčkog podrijetla u Ujedinjenom Kraljevstvu i oko 453,000 u Njemačkoj (Greek Reporter, 2024). U Albaniji živi između 250,000 i 300,000 ljudi grčkog podrijetla (Greek Reporter, 2024), iako službeni podaci tvrde da ih je samo 25,000. Ove podatke ipak treba tumačiti uz dozu opreznosti radi manjka izvora koji ih potrepljuju, tako ih možemo interpretirati kao trenutno najnoviju procjenu grčke dijaspore i njihovih potomaka u svijetu.

Tablica 11. Procjena broja grčkih iseljenika i njihovih potomaka (2022)

Država	Procijenjeni broj
Sjedinjene Američke Države	3,000,000
Njemačka	453,000
Australija	400,000
Kanada	300,000
Ujedinjeno Kraljevstvo	300,000 – 400,000
Albanija	250,000 – 300,000
Čile	120,000

Izvor: GreekReporter.com – *How Many Greeks are There Around the World*

Slika 11. *Prikaz procijenjene gustoće grčke dijaspore i njihovih potomaka po zemljama svijeta* (GreekReporter, 2022)

Portugal

Portugalska dijaspora predstavlja značajan demografski i ekonomski fenomen, obilježen prisutnošću velikog broja portugalskih iseljenika diljem svijeta. Prema procjenama iz 2022. godine, ukupan broj portugalskih emigranata iznosi približno 2,081,419 ljudi, s najvećim brojem emigranata smještenih u Europi (1,451,252), zatim u Americi (579,178), dok ostatak čine emigranti u drugim regijama (50,989) (Observatório da Emigração, 2023). Demografski gledano, većina emigranata su radno sposobne osobe, s povećanim brojem visokoobrazovanih stručnjaka u sektorima kao što su zdravstvo, IT i financije (Observatório da Emigração, 2023).

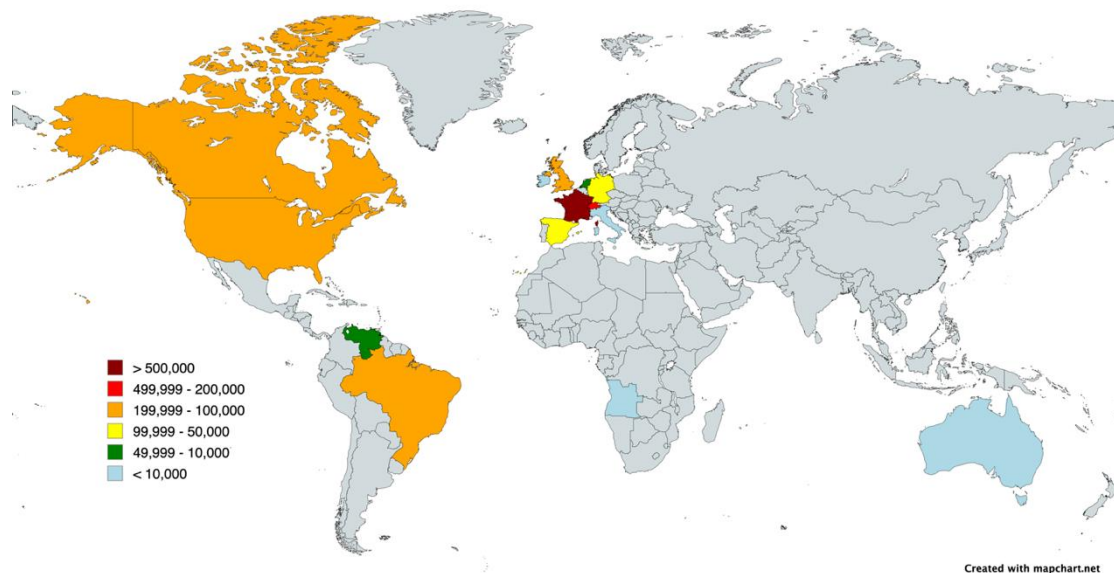
Francuska se ističe kao zemlja s najvećim brojem portugalskih iseljenika, gdje je registrirano oko pola milijuna osoba portugalske nacionalnosti. Ova brojka čini oko 10% svih stranaca u Francuskoj, što ukazuje na snažnu portugalsku zajednicu i integraciju u francusko društvo. Slično tome, Njemačka bilježi velik broj portugalskih iseljenika, koji čine otprilike 1.0% ukupne populacije stranaca u toj zemlji. Švicarska je također značajno odredište za portugalske iseljenike (Observatório da Emigração, 2023).

Ekonomski utjecaj portugalske dijaspore na zemlje domaćine i na matičnu zemlju je također značajan. Iseljenici doprinose ekonomijama zemalja domaćina kroz rad u raznim sektorima, uključujući građevinarstvo, usluge i tehnologiju. Osim toga, remitencije, odnosno novčane doznake koje iseljenici šalju svojim obiteljima u Portugal, predstavljaju važan izvor prihoda za mnoge portugalske obitelji. Ove doznake ne samo da poboljšavaju ekonomske uvjete obitelji u Portugalu, nego također potiču daljnju emigraciju, stvarajući ciklus ekonomske podrške i migracije (Observatório da Emigração, 2023).

Tablica 12. *Prikaz stanovništva rođenog u Portugalu u državama svijeta*

Država	Ukupan broj
Francuska	595,200
Švicarska	207,251
Brazil	175,251
Sjedinjene Američke Države	162,121
Ujedinjeno Kraljevstvo	156,295
Kanada	133,695
Njemačka	115,165
Španjolska	93,902
Luksemburg	72,348
Venezuela	51,471
Beglija	37,798
Nizozemska	22,141
Australija	18,160
Irska	5,987
Angola	5,292
Italija	6,562

Izvor: Observatorio da Emigracao, *population born in Portugal by countries (2021.)*

Slika 12. Prikaz gustoće portugalskih iseljenika u državama svijeta (Observatorio da Emigracao, 2021)

U zaključku, portugalska dijaspora predstavlja ključni aspekt portugalskog društva i ekonomije. Prostorna raspodjela iseljenika ukazuje na njihovu prisutnost u raznim dijelovima svijeta, s najvećim koncentracijama u zapadnoeuropskim zemljama. Demografska analiza pokazuje da se portugalski iseljenici uglavnom sastoje od radno sposobnih osoba sa srednjom ili visokom stručnom spremom, dok ekonomski utjecaj dijaspore obuhvaća značajne doprinose ekonomijama zemalja domaćina i remitencije koje podržavaju portugalske obitelji.

Analitički, dijaspore ovih zemalja igraju ključnu ulogu u ekonomijama matičnih zemalja kroz doznake, ulaganja i transfer znanja. Hrvatske doznake iz inozemstva godišnje iznose preko milijardu eura, što značajno doprinosi ekonomskoj stabilnosti zemlje (DZS). Slični obrasci mogu se primijetiti i u drugim južnoeuropskim zemljama, gdje dijaspora ne samo da podržava ekonomiju već i doprinosi kulturnom i socijalnom povezivanju s matičnom zemljom

3.3. Koncept populacijske revitalizacije iseljeničkom populacijom

Populacijska revitalizacija predstavlja ključnu strategiju za rješavanje demografskih izazova s kojima se suočavaju mnoge južnoeuropske zemlje, uključujući Hrvatsku. Iseljenička populacija može igrati značajnu ulogu u revitalizaciji kroz povratak, investicije, prijenos znanja i tehnologije, te kulturnu razmjenu. U ovom poglavlju ćemo istražiti koncept populacijske revitalizacije putem iseljeničke populacije, s posebnim naglaskom na iskustva Hrvatske, Italije, Španjolske, Grčke i Portugala.

Populacijska revitalizacija postala je ključna tema u kontekstu održivog razvoja i očuvanja demografske stabilnosti u Hrvatskoj (Komušanac, 2017) i zemljama južne Europe, koje se suočavaju s dugotrajnim demografskim izazovima poput iseljavanja, starenja populacije i niske stope nataliteta. U tom kontekstu, revitalizacijski modeli usmjereni na iseljeničku populaciju predstavljaju jedan od potencijalnih odgovora na demografski pad. Ovi modeli obuhvaćaju strategije koje uključuju poticanje povratka iseljenika i njihovih potomaka, kao i implementaciju politika koje olakšavaju reintegraciju u matične zemlje (Komušanac, 2017). Revitalizacija se može provoditi kroz nekoliko modela, uključujući revitalizaciju domicilnom populacijom, imigracijskom populacijom, ili kombinacijom obiju (Komušanac, 2017). Svaki od ovih modela ima svoje varijante i ograničenja, ovisno o specifičnim demografskim, ekonomskim i društvenim okolnostima unutar svake zemlje.

Revitalizacija domicilnom populacijom fokusira se na poticanje nataliteta i zadržavanje postojećeg stanovništva unutar zemlje. U Hrvatskoj, na primjer, ovaj model uključuje različite stimulativne mjere poput financijskih poticaja za rađanje djece, smanjenja poreza za obitelji s više djece, te osiguranje socijalne i ekonomske sigurnosti za mlade obitelji (Komušanac, 2017). Međutim, ovaj model suočava se s ograničenjima poput smanjenja fertilnog kontingenta ženskog stanovništva i intenzivnog iseljavanja mladih, obrazovanih pojedinaca, što dodatno otežava demografsku obnovu (Komušanac, 2017).

Revitalizacija putem imigracijske populacije obuhvaća dvije glavne varijante: povratak iseljeničstva i imigraciju nove, ne-autohtovne populacije. Povratak iseljeničstva može značajno pridonijeti demografskoj obnovi, posebno ako se ciljaju mladi i obrazovani pojedinci koji su

napustili zemlju u potrazi za boljim životnim uvjetima. Hrvatska, na primjer, ima veliki iseljenički potencijal u zemljama poput Sjedinjenih Američkih Država, Kanade i Australije, te bi povratak ove populacije mogao imati značajan pozitivan učinak na demografske trendove (Komušanac, 2017). Druga varijanta uključuje imigraciju ne-autohtovne populacije, koja može doprinijeti popunjavanju radne snage i revitalizaciji ruralnih područja. Ovaj model, međutim, dolazi s izazovima integracije, socijalne kohezije i očuvanja kulturnog identiteta. Stoga, imigracijska politika mora biti selektivna i pažljivo usklađena s dugoročnim ciljevima zemlje (Komušanac, 2017).

Iako revitalizacijski modeli nude rješenja za demografske probleme, njihova uspješnost ovisi o nizu čimbenika. Glavni izazovi uključuju nisku stopu nataliteta, intenzivno iseljavanje mladih i obrazovanih, te smanjenje radno sposobne populacije. Ograničena efikasnost populacijskih politika, posebno onih usmjerenih na revitalizaciju domicilnom populacijom, zahtijeva hitne i inovativne pristupe. Imigracijski modeli također dolaze s rizicima, uključujući probleme integracije i moguće socioekonomske tenzije između domicilnog stanovništva i imigranata (Komušanac, 2017).

Zaključno, revitalizacijski modeli, bilo da se temelje na domicilnoj ili imigracijskoj populaciji, moraju biti prilagođeni specifičnim okolnostima svake zemlje. Njihova uspješnost ovisit će o integraciji niza politika, uključujući stimulaciju nataliteta, poticanje povratka iseljenika, te pažljivo upravljanje imigracijom. U sljedećim odjeljcima bit će prikazani specifični primjeri populacijske revitalizacije kroz iseljeničku populaciju u Hrvatskoj, Italiji, Španjolskoj, Grčkoj i Portugalu, uz analizu njihovih uspjeha, izazova i dugoročnih perspektiva.

Hrvatska

Koncept populacijske revitalizacije Hrvatske putem iseljeničke populacije temelji se na priznavanju važnosti dijaspora u demografskom, ekonomskom i kulturnom kontekstu. Hrvatska dijaspora, procijenjena na više od tri milijuna ljudi, predstavlja značajan potencijal za revitalizaciju zemlje, posebice u kontekstu demografskih izazova i starenja populacije. Hrvatska se suočava s ozbiljnim demografskim problemima, uključujući nisku stopu nataliteta i visoku stopu iseljavanja.

Prema podacima iz 2021. godine, stopa prirodnog prirasta u Hrvatskoj je negativna, a procjenjuje se da je od početka 21. stoljeća zemlju napustilo više od 500,000 ljudi (DZS, 2021). Programi za povratak iseljenika i njihovu reintegraciju stoga su ključni za populacijsku revitalizaciju.

Središnji državni ured za Hrvate izvan Republike Hrvatske procjenjuje da oko 3,200,000 hrvatskih iseljenika i njihovih potomaka živi izvan Republike Hrvatske. Hrvatska ima najveće stope ovisnosti o osobnim doznakama među državama članicama Europske unije, koje iznose 7,3% BDP-a, što ukazuje na značaj dijaspore ne samo kroz novčane doznake već i kroz društvene, kulturne i političke uloge u razvoju zemlje (Strategija demografske revitalizacije Republike Hrvatske do 2033. godine, 2023). Povratak i useljavanje hrvatskog iseljeničtva i dijaspore, uključujući njihove potomke, identificirano je kao jedno od prioritarnih područja u ostvarivanju strateških ciljeva Nacionalnog razvojnog strategijskog okvira, posebice u pogledu demografske revitalizacije i boljeg položaja obitelji u Republici Hrvatskoj (Nacionalni plan razvoja odnosa RH s HIRH do 2027. godine, 2022). Aktivnosti vezane za povratak i useljavanje predviđaju stvaranje osnovnih preduvjeta za povratak mladih ljudi i obitelji iz dijaspore koji će u Hrvatskoj pronaći svoje mjesto za rad i život. Normativna unapređenja omogućuju pripadnicima hrvatskog naroda izvan Hrvatske olakšano stjecanje hrvatskog državljanstva i regulaciju boravka u Hrvatskoj, što će dodatno olakšati proces integracije u hrvatsko društvo (Nacionalni plan razvoja odnosa RH s HIRH do 2027. godine, 2022).

Republika Hrvatska implementira dva osnovna modela za populacijsku revitalizaciju: klasičnu populacijsku politiku i selektivnu imigraciju. Klasična populacijska politika uključuje mjere za povećanje rodosti, posebice kroz financijske potpore obiteljima, porezne olakšice, subvencije za stanovanje i mjere za bolju ravnotežu između poslovnog i privatnog života (Šterc, 2023). Primjerice, razmatra se uvođenje financijskih potpora povratnicima u iznosu od 5,000 do 10,000 eura za svako rođeno dijete, što bi trebalo stimulirati veći broj rođenja među populacijom i također biti mjera koja bi mogla privući iseljeničtvo nazad u Hrvatsko, pogotovo mlade parove i obitelji (Šterc & Komušanac, 2023).

Selektivna imigracija, s naglaskom na povratak iseljenika, također je ključan element revitalizacijske strategije. Hrvatska potiče povratak dijaspore kroz različite olakšice, uključujući

olakšano stjecanje državljanstva, porezne olakšice i subvencije za povratnike. Posebno se naglašava važnost povratka obrazovanih i kvalificiranih Hrvata, koji bi svojim znanjem i vještinama mogli doprinijeti razvoju zemlje (Šterc, 2023).

Međutim, statistički podaci ukazuju na ozbiljne demografske izazove s kojima se Hrvatska suočava. Između popisa stanovništva 2011. i 2021. godine, Hrvatska je izgubila 413,056 stanovnika, što predstavlja pad od 9.64% (Šterc & Komušanac, 2023). Još alarmantniji je podatak da je od 2010. do 2022. godine, prirodni pad iznosio 198,372 osobe, dok je samo u posljednje tri godine prirodni pad iznosio 69,108 osoba (Šterc, 2023). Ovi negativni trendovi dodatno su pogoršani iseljavanjem mladih obitelji, što je dovelo do smanjenja broja učenika u osnovnim i srednjim školama za 36,000 u razdoblju od 2015. do 2021. godine (Šterc & Komušanac, 2023). Migracijski saldo Hrvatske također je izrazito negativan. Od 2010. do 2021. godine, zabilježen je negativan migracijski saldo od 121,309 osoba, s najgorim rezultatom u 2017. godini kada je saldo iznosio -31,799 osoba (Šterc, 2023). Sve ove mjere i podaci naglašavaju važnost strateškog planiranja i implementacije revitalizacijskih politika. Hrvatska mora nastaviti razvijati i proširivati ove programe kako bi osigurala dugoročnu demografsku stabilnost i spriječila daljnje smanjenje populacije.

Italija

Italija se također suočava s demografskim izazovima sličnim onima u Hrvatskoj. Prema podacima iz 2020. godine, Italija ima jednu od najnižih stopa nataliteta u Europi, a procjenjuje se da je 5,8 milijuna Talijana živjelo u inozemstvu u 2022. godini (Statista, 2022). Jedan od ključnih programa je “Rientro dei Cervelli”, koji pruža financijsku podršku znanstvenicima i istraživačima koji se vraćaju u Italiju, omogućujući im da pokrenu istraživačke projekte i pridonese razvoju znanosti i tehnologije u zemlji. U prijevodu “Povratak mozgova” donosi nove propise koji predviđaju smanjenje oporezivanja prihoda za 50%, s maksimalnim iznosom od 600,000 eura godišnje, a primjenjivat će se na radnike koji stječu poreznu rezidenciju u Italiji od porezne godine 2024. nadalje (Ronca, Bracchi, & Barcellona, 2023).

Osim programa “Rientro dei Cervelli”, Italija provodi i druge strategije kako bi odgovorila na izazove starenja populacije i depopulacije ruralnih područja. Jedna od ključnih inicijativa je

Nacionalna strategija za unutarnja područja (Strategia Nazionale per le Aree Interne), koja ima za cilj revitalizaciju ruralnih i planinskih regija koje su posebno pogođene migracijom stanovništva u veće gradove ili inozemstvo. Migranti i povratnici bi doprinijeli održavanju lokalnih usluga kao što su obrazovanje, zdravstvena skrb i javni prijevoz, što je od presudne važnosti za zajednice u ovim područjima. Njihova prisutnost također doprinosi očuvanju kulturne baštine i poticanju lokalne ekonomije, čime se stvara povoljan ciklus koji može privući nove stanovnike i potaknuti održivi razvoj (IOM 2024, OECD, 2023).

Međutim, Italija se suočava s izazovima u pogledu integracije i uključivanja ovih povratnika u lokalne zajednice. Ključni problemi uključuju pristup osnovnim uslugama, stanovanju i dostojnim radnim prilikama, što može ograničiti potencijal povratnika da se trajno integriraju i doprinesu dugoročnom razvoju tih područja. Stoga je od suštinske važnosti da se unaprijede mjere podrške i integracije, kako bi se osigurao uspješan povratak i dugoročno zadržavanje povratnika (IOM, 2024).

Španjolska

Španjolska se također suočava s demografskim izazovima, iako je situacija nešto bolja nego u Italiji i Hrvatskoj. Prema podacima iz 2022. godine, Španjolska bilježi pozitivan migracijski saldo zahvaljujući značajnoj imigraciji iz Latinske Amerike i drugih dijelova svijeta. S druge strane, podaci nam prikazuju da je 1. siječnja 2019. godine, u inozemstvu živjelo 2.545.729 španjolskih građana, od čega 1.553.539 u Americi i 900.159 u Europi. Tijekom 2009. godine, u inozemstvu je bilo 1.471.691 Španjolaca, što znači da se broj iseljenika povećao za preko milijun ljudi do 2019. godine (Plan de Retorno a España, 2019). “Plan de Retorno a España” i “Retorno del Talento” su jedni od ključnih strategija prema španjolskom iseljeništvu koje provodi Španjolska.

Međutim, unatoč ovim strategijama, Španjolska se u velikoj mjeri oslanja na imigraciju kao rješenje za svoje demografske izazove, posebno u ruralnim područjima koja su najviše pogođena depopulacijom. Migracije u ove regije, iako privremeno poboljšavaju demografske pokazatelje, često rezultiraju cirkularnim migracijama, gdje radnici dolaze i odlaze, ne zadržavajući se trajno u

zajednicama. Ovakav obrazac može se smatrati privremenom, a ne dugoročnom solucijom za revitalizaciju ruralnih područja (Alonso-Pardo, Oso, & Santaballa, 2023).

Španjolska vlada nastoji iskoristiti povratne migracije kao sredstvo za revitalizaciju ruralnih regija, ali rezultati su do sada bili ograničeni. Primjerice, programi poput „Plan de Retorno a España“ i „Retorno del Talento“ imaju za cilj privući nazad visokoobrazovane Španjolce koji su emigrirali tijekom posljednjih desetljeća. Međutim, ovi programi nailaze na izazove, uključujući nedostatak odgovarajućih radnih mjesta i socijalne infrastrukture koja bi olakšala reintegraciju povratnika (Plan de Retorno a España, 2019). Uz to, ruralne regije sve više ovise o dolasku imigranata koji preuzimaju poslove u poljoprivredi, stočarstvu i ribarstvu – sektorima gdje domaća radna snaga nedostaje zbog starenja populacije i nedostatka međugeneracijske zamjene. Ovi imigranti često se suočavaju s nesigurnim radnim uvjetima i socijalnom izolacijom, što otežava njihovu dugoročnu integraciju i ostanak u tim zajednicama (Alonso-Pardo, Oso, & Santaballa, 2023).

Dok povratne migracije imaju potencijal za dugoročnu revitalizaciju, stvarnost na terenu pokazuje da se Španjolska više oslanja na imigraciju kao privremeno rješenje. Ovaj pristup, iako nužan u kratkom roku, ne nudi održivo rješenje za demografske izazove s kojima se suočava zemlja, posebno u ruralnim područjima koja su suočena s kroničnom depopulacijom (Alonso-Pardo, Oso, & Santaballa, 2023). Zaključno, Španjolska je zemlja koja balansira između pokušaja revitalizacije putem povratnih migracija i potrebe za kontinuiranim priljevom imigranata kako bi popunila praznine na tržištu rada. Iako su povratne migracije strateški prioritet, njihova implementacija i učinkovitost ostaju ograničene u usporedbi s opsegom izazova s kojima se suočava zemlja.

Grčka

Grčka se suočava s ozbiljnim demografskim izazovima, uključujući pad nataliteta, starenje populacije i depopulaciju ruralnih područja. Ti problemi postali su još izraženiji tijekom ekonomske krize 2008. godine, što je dovelo do značajnog odlaska visoko kvalificiranih radnika, poznatog kao “odljev mozgova” (Papadopoulos & Baltas, 2024). Kako bi se suprotstavila ovim

izazovima, Grčka je počela razvijati strategije koje uključuju povratak svojih iseljenika kao jedan od načina revitalizacije populacije.

Jedan od ključnih elemenata tih strategija je program Assisted Voluntary Return and Reintegration (AVRR), koji vodi Međunarodna organizacija za migracije (IOM). Program pruža podršku migrantima koji se dobrovoljno vraćaju u Grčku, olakšavajući njihov ponovni ulazak u društvo kroz različite oblike pomoći, uključujući ekonomske poticaje, obuku i savjetovanje o zapošljavanju (Kandylis, Papatzani, & Hatziprokiou, 2024). Ova inicijativa predstavlja prvi korak u nastojanju da se olakša povratak grčkih iseljenika i smanji negativni učinak emigracije na grčku ekonomiju i društvo. Unatoč tim naporima, Grčka se još uvijek suočava s izazovima u privlačenju visoko kvalificiranih povratnika, posebno zbog strukturnih problema u domaćoj ekonomiji, kao što su niska potražnja za visoko kvalificiranom radnom snagom i ograničena prisutnost inovacija (Labrianidis & Sykas, 2024). U tom kontekstu, povratnici često nailaze na prepreke u pronalaženju poslova u skladu sa svojim kvalifikacijama, što ograničava njihov doprinos ekonomskom oporavku zemlje.

Poseban izazov predstavlja ruralna depopulacija, koja je posebno izražena u planinskim i udaljenim područjima. Prema istraživanjima, dok su određene otočne i priobalne regije pokazale otpornost, mnoge ruralne zajednice suočene su s trajnim demografskim padom (Papadopoulos & Baltas, 2024). U tom kontekstu, predlaže se da se iseljništvo aktivno angažira u revitalizaciji ruralnih područja kroz politike koje bi uključivale unapređenje infrastrukture, povećanje ekonomske konkurentnosti i poticanje povratka mladih i obrazovanih ljudi u te regije. Iako Grčka prepoznaje značaj povratnih migracija za populacijsku revitalizaciju, nedovoljna usklađenost politika i ograničeni resursi još uvijek ometaju učinkovitu provedbu tih strategija. Potrebno je dalje razvijati programe koji će ne samo privući iseljenike natrag, već i stvoriti uvjete za njihov uspješan reintegraciju i dugoročni doprinos grčkom društvu i ekonomiji (Labrianidis & Sykas, 2024).

Portugal

Portugal kao i ostale navedene zemlje južne Europe također se suočava s demografskim izazovima kao što su starenje stanovništva i smanjenje broja mladih. Kako bi se suočili s ovim izazovima, portugalske vlasti su razvile strategije usmjerene na povratak iseljeničke populacije, s ciljem revitalizacije demografske strukture zemlje. Jedan od ključnih programa za poticanje povratka iseljenika je program “Regressar”, koji je pokrenut kako bi se privukli povratnici kroz različite mjere potpore (Instituto do Emprego e Formação Profissional [IEFP], 2021). Glavni cilj ovog programa je smanjenje financijskih troškova povezanih s povratkom putem financijske potpore te sufinanciranjem troškova prijevoza imovine i putnih troškova iseljenika i njihovih obitelji, pod uvjetom sklapanja radnog ugovora ili započinjanja samostalne radne aktivnosti u kontinentalnom Portugalu (IEFP, 2021).

Program “Programa Regressar” predstavlja ključnu inicijativu portugalske vlade za rješavanje demografskih izazova s kojima se zemlja suočava. S obzirom na iseljavanje značajnog broja građana, ovaj program nastoji olakšati njihov povratak i reintegraciju u portugalsko društvo, čime se doprinosi populacijskoj revitalizaciji i ekonomskoj održivosti zemlje

4. MODELI POVRATNIH MIGRACIJA

Povratne migracije su ključni element demografske politike mnogih južноеuropskih zemalja koje se suočavaju s problemom depopulacije i iseljavanja. U ovom poglavlju ćemo analizirati različite modele povratnih migracija u Hrvatskoj i odabranim južноеuropskim državama, uključujući politike povratka, reintegracijske mjere i komparativne prikaze dimenzija poticanja povratka.

4.1. Politike povratka iseljeničtva u Hrvatskoj i državama južne Europe

Povratak iseljeničtva predstavlja jedan od ključnih aspekata demografskih i ekonomskih politika u mnogim južноеuropskim državama. U ovom potpoglavlju detaljno ćemo istražiti različite politike povratka koje su implementirane u Hrvatskoj, Italiji, Španjolskoj, Grčkoj i Portugalu. Analiza će obuhvatiti financijske poticaje, porezne olakšice, programe zapošljavanja i druge mjere usmjerene na olakšavanje povratka i reintegraciju iseljenika.

Hrvatska

Hrvatska je donijela zakonodavni i institucionalni okvir za podršku povratnicima. Godine 2011. usvojen je temeljni strateški dokument “Strategija o odnosima Republike Hrvatske s Hrvatima izvan Republike Hrvatske” te Zakon o odnosima Republike Hrvatske s Hrvatima izvan Republike Hrvatske. Godine 2012. utemeljen je Središnji državni ured za Hrvate izvan Republike Hrvatske, a u srpnju 2022. donesen je Nacionalni plan razvoja odnosa Republike Hrvatske s Hrvatima izvan Republike Hrvatske do 2027. godine (Strategija demografske revitalizacije Republike Hrvatske do 2033. godine, 2023). Provedba mjera Nacionalnog plana usmjerena je na ostvarenje konkretnih ciljeva poput povećanja broja povratnika, unaprjeđenja integracije useljenika i razvijanja osjećaja pripadnosti hrvatskom narodu. Ciljevi će se pratiti putem specifičnih pokazatelja ishoda i rezultata s godišnjim izvještajima o napretku. Planirano je kontinuirano informiranje i senzibiliziranje javnosti o prednostima povratka i useljavanja te

financiranje projekata lokalnog i regionalnog karaktera s tematikom povratka i integracije povratnika. Cilj je stvaranje pozitivnijeg i poticajnijeg okruženja za povratak, što će pridonijeti demografskom potencijalu Hrvatske (Nacionalni plan razvoja odnosa RH s HIRH do 2027. godine, 2022).

Ukupno planirana sredstva za provedbu Nacionalnog plana do 2027. godine iznose 109,011,728 eura. Ova sredstva su prvenstveno planirana iz Državnog proračuna Republike Hrvatske, uz mogućnost dodatnih izvora financiranja. Specifično za provedbu PC3 (Povratak hrvatskog iseljeničtva i njihovih potomaka) predviđeno je ukupno 6,338,568 eura za razdoblje 2022. – 2027. godine. Sredstva su planirana u okviru aktivnosti poput potpore učenju hrvatskog jezika za iseljeničtvo i manjinu te programa poticanja povratka (Nacionalni plan razvoja odnosa RH s HIRH do 2027. godine, 2022).

Suradnja s hrvatskom dijasporom te njihovim organizacijama i udruženjima od ključne je važnosti. Cilj je zaštititi prava i interese Hrvata izvan Republike Hrvatske, očuvati hrvatski identitet, poticati razmjenu znanja i jačati gospodarske aktivnosti. Osiguravanje povoljnih uvjeta za povratak iseljenika može doprinijeti povećanju ulaganja, transferu znanja i tehnologija te otvaranju novih poslovnih prilika u Hrvatskoj (Strategija demografske revitalizacije Republike Hrvatske do 2033. godine, 2023).

Kako bi potaknula povratak, Hrvatska je uvela mjere aktivne politike zapošljavanja poput programa “Biram Hrvatsku - mobilnost radne snage” koji izravno potiče povratak i useljavanje hrvatskih iseljenika i njihovih potomaka. Ova mjera ima za cilj osnažiti gospodarsku aktivnost u slabije razvijenim i demografski oslabljenim područjima kao što su ruralna područja Slavonije, Banovine, Korduna, Like, Gorskog kotara i otoka (Strategija demografske revitalizacije Republike Hrvatske do 2033. godine, 2023). Međudržavni ugovori o socijalnoj sigurnosti prepoznati su kao bitan preduvjet za povratak iseljenika i njihovih obitelji u Republiku Hrvatsku. Ovi ugovori štite prava hrvatskih građana koji borave u inozemstvu i članova njihovih obitelji te omogućuju ostvarivanje prava iz socijalne sigurnosti (Strategija demografske revitalizacije Republike Hrvatske do 2033. godine, 2023). Osiguravanje praktičnih informacija o zaposlenju, stanovanju, zdravstvenoj skrbi, mogućnostima pokretanja vlastitog posla i administrativnim procedurama

ključni su za olakšavanje reguliranja statusa pri povratku i useljenu (Strategija demografske revitalizacije Republike Hrvatske do 2033. godine, 2023).

Posebni ciljevi usmjereni na povratak iseljeničtva uključuju ostvarenje poticajnog okruženja za povratak i useljavanje, privlačenje mladih naraštaja na dolazak, školovanje i studij u Republici Hrvatskoj, unaprjeđenje integracije povratnika i useljenika u hrvatsko društvo, informiranje i senzibiliziranje javnosti o povratku i useljavanju te pružanje podrške razvoju i provedbi projekata s ciljem poticanja povratka, useljavanja i integracije iseljenika i dijaspore (Nacionalni plan razvoja odnosa Republike Hrvatske s Hrvatima izvan Republike Hrvatske do 2027. godine, 2022). Provedba posebnog cilja povratka i useljavanja hrvatskog iseljeničtva i njihovih potomaka pridonosi demografskoj revitalizaciji Hrvatske i boljem položaju obitelji. Nove normativne promjene omogućuju lakše stjecanje hrvatskog državljanstva i reguliranje boravka u Republici Hrvatskoj, što potiče integraciju povratnika u društvo (Nacionalni plan razvoja odnosa Republike Hrvatske s Hrvatima izvan Republike Hrvatske do 2027. godine, 2022).

Mjere poput stipendiranja Hrvata za školovanje, omogućavanja upisa na studije na hrvatskim visokim učilištima te mogućnosti cjeloživotnog učenja i sudjelovanja u znanstvenim projektima usmjerene su na razvijanje osjećaja pripadnosti i motiviranje na ostanak u Hrvatskoj. Financiranje i sufinanciranje projekata lokalnog i regionalnog karaktera te organizacija civilnog društva s tematikom povratka i useljavanja također su ključne komponente ovih politika. Cilj je motivirati daljnji razvoj demokratskog društva, povjerenje u institucije i kontroliranu migracijsku politiku (Nacionalni plan razvoja odnosa Republike Hrvatske s Hrvatima izvan Republike Hrvatske do 2027. godine, 2022).

Središnji državni ured za Hrvate izvan Republike Hrvatske igra ključnu ulogu u održavanju veze između Hrvatske i njezine dijaspore. Ured je odgovoran za pružanje podrške povratnicima, zaštitu njihovih prava i interesa, te promicanje hrvatskog identiteta u inozemstvu. Njegova misija obuhvaća jačanje odnosa s Hrvatima izvan domovine kroz kulturu, obrazovanje i ekonomsku suradnju. Ured također provodi strategiju Nacionalnog plana razvoja odnosa Republike Hrvatske s Hrvatima izvan Republike Hrvatske, koja uključuje specifične mjere za integraciju povratnika i promociju povratka u domovinu (Središnji državni ured za Hrvate izvan RH, 2023). Središnji

državni ured za demografiju i mlade fokusira se na demografsku revitalizaciju Hrvatske, s posebnim naglaskom na mlade i obitelji. Ured provodi politike i programe usmjerene na povećanje nataliteta, zadržavanje mladih u zemlji te poticanje povratka iseljenika. Među značajnijim inicijativama su mjere aktivne politike zapošljavanja, poput programa “Biram Hrvatsku - mobilnost radne snage”, koji pruža financijsku i logističku podršku povratnicima u slabije razvijenim područjima Hrvatske. Ured također razvija i implementira mjere za podršku mladim obiteljima, uključujući stambene programe i poticaje za roditeljstvo (Središnji državni ured za demografiju i mlade, 2023).

Hrvatska matica iseljenika (HMI) provodi niz programa usmjerenih na očuvanje hrvatske kulture, jezika i običaja među iseljenicima, kao i na poticanje povratka u domovinu. Jedan od najznačajnijih programa je Eco Heritage Task Force, koji okuplja mlade Hrvate iz dijaspore kako bi volontirali na projektima očuvanja okoliša i kulturne baštine u Hrvatskoj (HMI, 2024). Također, Ljetna i zimska škola hrvatskog folklora pružaj edukaciju o hrvatskim tradicionalnim plesovima, glazbi i nošnjama, čime se očuvava folklorna tradicija među mladima iz iseljeničtva (HMI, 2024). Program Mala škola hrvatskog jezika i kulture namijenjen je djeci hrvatskog podrijetla iz inozemstva, a cilj mu je učenje hrvatskog jezika i upoznavanje s kulturnim nasljeđem Hrvatske (HMI, 2024). Nadalje, HMI nudi stipendije za e-tečajeve hrvatskog jezika, koje omogućuju Hrvatima izvan domovine da online uče hrvatski jezik uz financijsku podršku (HMI, 2024).

Ministarstvo demografije i useljeničtva osnovano je 2024. godine kao rezultat spajanja Središnjeg državnog ureda za Hrvate izvan Republike Hrvatske i Središnjeg državnog ureda za demografiju i mlade. Glavni cilj ovog novog ministarstva je koordinirati demografske politike i promicati povratak hrvatskih iseljenika. Ministarstvo preuzima odgovornosti oba prethodna ureda, uključujući nadzor demografskih kretanja, razvoj mjera za povećanje nataliteta i poticanje povratka Hrvata iz dijaspore. Ova integracija omogućuje sinergiju između postojećih demografskih i migracijskih politika, s ciljem bolje odgovornosti na demografske izazove Hrvatske (Ministarstvo demografije i useljeničtva, 2024).

Italija

Italija je razvila ambiciozne politike povratništva, što je ključni dio njenog Nacionalnog plana oporavka i otpornosti (PNRR). Cilj ovih inicijativa je privući visoko kvalificirane mlade ljude, uključujući one s međunarodnim iskustvom, kako bi se povećala konkurentnost i inovativnost talijanskog gospodarstva. Specifični programi zapošljavanja unutar javne uprave obuhvaćaju ubrzane puteve zapošljavanja, posebnu obuku te suradnju sa sveučilištima i centrima za visoko obrazovanje kako bi se osigurala brza selekcija i zapošljavanje najboljih stručnjaka (PNRR Aggiornato, 2022) Posebno, plan predviđa ukupno 182,7 milijardi eura dodatnih sredstava namijenjenih raznim projektima, od kojih će značajan dio biti usmjeren na investicije u javnu infrastrukturu i poticaje za privatne investicije, uključujući projekte za privlačenje iseljenika i jačanje njihove uloge u revitalizaciji talijanskog društva (PNRR Aggiornato, 2022).

Uz postojeće inicijative, Italija je uvela i značajne porezne olakšice za svoje iseljenike koji se odluče vratiti, u okviru strategije poznate kao “Rientro dei cervelli”. Ove mjere su osmišljene kako bi se dodatno potaknuo povratak visoko kvalificiranih radnika, istraživača i nastavnika, čime bi se osnažila konkurentnost talijanskog tržišta rada. Prema zakonodavnom okviru (D.Lgs. 147/2015), radnici koji se vraćaju u Italiju mogu računati na smanjenje porezne osnovice na 30% svog dohotka, uz uvjet da svoju poreznu rezidenciju premjeste u Italiju i tamo ostanu najmanje dvije godine. Ove olakšice vrijede pet godina, a mogu se produžiti za dodatnih pet godina ako radnici imaju maloljetnu djecu ili ako kupe nekretninu u Italiji. Pored toga, posebne olakšice, do 90% smanjenja porezne osnovice, dostupne su onima koji se vrate u manje razvijene regije južne Italije, kao što su Abruzzo, Molise, i Sicilija (Rodella, 2021). Za istraživače i nastavnike, zakonodavni okvir (D.L. 78/2010) omogućuje smanjenje porezne osnovice za 90% na njihov dohodak. Ove olakšice također vrijede pet godina, s mogućnošću produljenja u slučaju specifičnih okolnosti, poput posjedovanja nekretnine ili prisutnosti maloljetne djece (Rodella, 2021). Dodatno, Italija je olakšala povratak onima koji nisu bili registrirani u Registar Talijana koji borave u inozemstvu tj. AIRE (Anagrafe degli Italiani Residenti all’Esterro), čime su eliminirane prepreke za ostvarivanje poreznih olakšica za one koji nisu formalno bili upisani u registar, ali su bili porezni rezidenti u drugoj zemlji (Rodella, 2021). Uspostavljen je i “Fondo Controesodo”, fond namijenjen

dodatnoj podršci povratnicima koji su se vratili između 30. travnja i 2. srpnja 2019., kako bi i oni mogli iskoristiti povoljnije uvjete poreznih olakšica (Rodella, 2021).

Italija također razvija koncept “turizma korijena” kao jednu od ključnih strategija za privlačenje iseljenika i njihovih potomaka. Ovaj oblik turizma potiče posjete mjestima porijekla, istraživanje obiteljskih veza i kulturnih tradicija, čime se ne samo jača identitet potomaka iseljenika, već se i potiče ekonomski rast u manje razvijenim područjima Italije (Scoprirsi Italiani, 2022). Jedna od glavnih inicijativa u ovom smjeru je kampanja “Super amici d’Italia” u Argentini koja koristi poznate osobe argentinskog podrijetla kako bi potaknula interes za Italiju među potomcima talijanskih iseljenika (Scoprirsi Italiani, 2022). Povratnički turizam može značajno doprinijeti lokalnoj ekonomiji, posebno u manje razvijenim područjima. Na primjer, u 2019. godini broj turista koji su posjetili Italiju radi posjeta obitelji iznosio je 10,4 milijuna, s 66,7 milijuna noćenja, generirajući prihod od oko 4 milijarde eura, što predstavlja porast od 7,5% u odnosu na prethodnu godinu (Scoprirsi Italiani, 2022). Osim ekonomskih koristi, povratnički turizam igra ključnu ulogu u očuvanju kulturnih veza i identiteta. Sudjelovanje u lokalnim događanjima, religijskim obredima i obiteljskim okupljanjima pomaže jačanju društvenih veza između dijaspore i njihovih obiteljskih zajednica u Italiji (Scoprirsi Italiani, 2022). Ovaj oblik turizma pomaže u očuvanju kulturnog naslijeđa i osigurava prijenos tradicija na buduće generacije.

Italija koristi strateški pristup u promicanju turizma korijena kroz suradnju s lokalnim zajednicama i talijanskim udrugama diljem svijeta. Ovaj model se temelji na uspješnim primjerima drugih zemalja, poput Irske, koja je kroz slične programe uspjela privući veliki broj posjetitelja iz dijaspore (Scoprirsi Italiani, 2022). Međutim, suočava se i s izazovima poput nedostatka adekvatnih turističkih usluga i nepripremljenosti lokalnog stanovništva za prihvata iseljenika. Preporučuje se bolja organizacija i pružanje specijaliziranih usluga za istraživanje genealogije i obiteljskih veza kako bi se povećala atraktivnost ovakvih putovanja (Scoprirsi Italiani, 2022). Turizam korijena također pruža priliku za demografsku revitalizaciju. Strategija ima za cilj ne samo ekonomski oporavak već i privlačenje mladih i radno sposobnih potomaka iseljenika, čime se dugoročno doprinosi demografskoj stabilnosti zemlje (Scoprirsi Italiani, 2022). Ovaj model turizma doprinosi i održavanju kulturnog identiteta i jačanju društvenih veza, čime se osigurava trajna povezanost iseljeničke populacije s njihovom domovinom.

Španjolska

Plan povratka u Španjolsku “Plan de Retorno a España” predstavlja inicijativu usmjerenu na povratak španjolskih državljana koji su emigrirali tijekom ekonomske krize. Plan prepoznaje moralnu odgovornost za vraćanje talenata natrag u zemlju, uz očekivanje da će povratnici donijeti nove ideje i doprinijeti društvenim i ekonomskim koristima (Plan de Retorno a España, 2019). Mjere uključuju uklanjanje prepreka za pristup socijalnim naknadama i uslugama, osiguravanje pristupa stanovanju te zaštitu žena žrtava nasilja (Plan de Retorno a España, 2019). Tijekom ekonomske krize, stotine tisuća Španjolaca napustilo je zemlju. Većina su mladi, visoko obrazovani ljudi čije su se profesionalne perspektive svodile na nezaposlenost ili nesigurne poslove. Njihovo iskustvo u inozemstvu obogatilo ih je novim kulturama i radnim metodama (Plan de Retorno a España, 2019). Plan predviđa mjere poput borbe protiv radne nesigurnosti, promoviranja zelene ekonomije i socijalnog poduzetništva, te poboljšanje kvalitete zaposlenja kako bi se pružila atraktivna opcija za povratak (Plan de Retorno a España, 2019).

Povratnicima se nude bonifikacije na doprinose za samozaposlene, savjeti i resursi za profesionalni razvoj (Plan de Retorno a España, 2019). Mnoge tvrtke nude programe obuke, fleksibilne uvjete rada i mogućnosti razvoja karijere, što su važni faktori za povratnike. Radno okruženje, zanimljivi projekti i ravnoteža između poslovnog i privatnog života ključni su za privlačenje povratnika (Plan de Retorno a España, 2019). Plan uključuje posebne mjere za podršku povratnicima u ruralna područja, uključujući pristup informacijama i resursima preko mreže centara za mlade, što je ključno za smanjenje institucionalne izolacije (Plan de Retorno a España, 2019). Financiranje programa uključuje ulaganje od 800,000 eura za grupu stručnjaka za savjetovanje povratnicima, 50,000 eura godišnje za profesionalnu mentoring mrežu, 20,000 eura godišnje za networking susrete između emigranata i tvrtki (Plan de Retorno a España, 2019). Ministarstvo znanosti, inovacija i sveučilišta osiguralo je 850,000 eura za ubrzanje procesa homologacije akademskih titula, dok je Ministarstvo obrazovanja i profesionalnog osposobljavanja dodijelilo 200,000 eura za analizu zemalja s najvećim brojem mogućih povratnika (Plan de Retorno a España, 2019). Definiranje kataloga profesionalnih kompetencija stečenih iskustvom u inozemstvu podržano je s 200,000 eura (Plan de Retorno a España, 2019). Plan također osigurava pristup programu “Garantía Juvenil” za mlade emigrante do 29 godina, koji nudi

mogućnosti zapošljavanja, obuke, praksi i podrške za poduzetništvo (Plan de Retorno a España, 2019).

Politike povratka iseljeničtva u Španjolskoj također postoje na regionalnoj razini. Program “Retorno del Talento de Castilla-La Mancha,” temelji se na ustavnoj obvezi zaštite ekonomskih i socijalnih prava radnika u inozemstvu te usmjeravanju politike prema njihovom povratku. Cilj programa je informirati i podržati građane Castilla-La Manche koji žive izvan Španjolske, omogućujući im povratak u regiju uz potrebne smjernice i pomoć. Program nudi tri glavne vrste financijske pomoći. Prva vrsta pomoći, “Línea 1: Contratación Indefinida,” osigurava subvenciju od 10,000 eura za tvrtke koje zaposle povratnike, s mogućnošću povećanja iznosa za projekte istraživanja i razvoja. Druga vrsta pomoći, “Línea 2: Autoempleo,” nudi subvenciju do 6,000 eura za pokretanje vlastite poduzetničke aktivnosti. Treća vrsta pomoći, “Línea 3: Pasaporte de Vuelta,” pruža financijsku pomoć do 3,000 eura za pokrivanje troškova povratka, uključujući troškove putovanja, premještaja namještaja i osobnih stvari, te troškove najma stana tijekom prva tri mjeseca po povratku. Do sada je program pomogao povratku više od 575 osoba, dok je više od 700 osoba registrirano na platformi i planira svoj povratak. Ova platforma omogućuje povratnicima prijavu, dobivanje savjeta i pristup ponudama za posao, pružajući sveobuhvatnu podršku povratnicima. Osim financijske pomoći, program uključuje posebne porezne olakšice za povratnike koji nisu bili rezidenti Španjolske zadnjih 10 godina, omogućujući im plaćanje poreza na dohodak po stopi od 24% tijekom godine preseljenja i sljedećih pet godina. Program također nudi pomoć s troškovima stanovanja, pokrivajući troškove najma stana do maksimalnog iznosa od 500 eura tijekom prva tri mjeseca po povratku.

Grčka

Grčka vlada nedavno je predstavila Strateški plan za Grke u inozemstvu za razdoblje 2024.-2027. godine, s ciljem jačanja veza između grčke dijaspe i matične zemlje te poticanja povratka iseljenika. Važno je napomenuti da originalni dokument strategije nije još dostupan javnosti, što sugerira da možda nije u potpunosti formuliran ili objavljen. Ipak, ključni ciljevi i smjernice strategije jasno su istaknuti u dostupnim izvještajima u medijima.

Plan se sastoji od šest glavnih ciljeva. Prvi cilj je podrška i razvoj mreža i organizacijskih struktura dijaspora, s naglaskom na nove načine organiziranja. Drugi cilj uključuje korištenje prisutnosti dijaspora za promicanje grčkih interesa u inozemstvu, dok je treći usmjeren na očuvanje grčkog identiteta, jezika, tradicije i kulture, osobito među mlađim generacijama iseljenika. Četvrti cilj odnosi se na jačanje veza s pravoslavnim institucijama, koje su ključna poveznica između Grčke i njezine dijaspora. Peti cilj obuhvaća jačanje bilateralne i multilateralne suradnje na području dijaspora, dok se šesti fokusira na poboljšanje konzularnih usluga (Neos Kosmos, 2024).

Digitalizacija konzularnih usluga, uključujući razvoj specijalizirane mobilne aplikacije, predstavlja ključnu inicijativu koja ima za cilj smanjiti administrativne prepreke i olakšati komunikaciju s grčkom državom. Ova aplikacija, koja će konsolidirati sve konzularne usluge, dio je šireg napora modernizacije i digitalizacije, čime se nastoji smanjiti “udaljenost” između Grčke i njezinih iseljenika (Neos Kosmos; 2024, To Vima, 2024). Navedena aplikacija “mAIgov”, koristi se AI tehnologijom za odgovaranje na upite na 25 različitih jezika. Na upit o politikama povratka iseljenika, “mAIgov” je odgovorio kako Grčka provodi niz inicijativa kako bi potaknula povratak iseljenika. Ključne mjere uključuju porezne poticaje, podršku startupovima i poduzetništvu, programe zapošljavanja, obrazovne i istraživačke mogućnosti, te olakšice u vezi s transferom socijalne sigurnosti i mirovina (www.gov.gr).

Osim toga, Grčka planira ojačati obrazovne i kulturne veze kroz digitalne alate, poput platforme “staellinika”, koja nudi besplatne materijale za učenje grčkog jezika i kulture na više jezika, uključujući engleski, španjolski i portugalski. Platforma je dizajnirana kako bi pomogla mlađim generacijama u očuvanju jezika i kulture (Neos Kosmos, 2024).

Portugal

Portugal se suočava s dugotrajnim demografskim izazovima, uključujući negativnu prirodnu promjenu i migracijski saldo, što je potaknulo portugalsku vladu da razvije niz politika i mjera za povratak svojih iseljenika. Ove mjere usmjerene su na poticanje povratka, olakšavanje reintegracije povratnika i jačanje veza između Portugala i njegove dijaspora. Prema dokumentu “Strategic plan for migration 2015.-2020.” (PEM), Portugal je prepoznao potrebu za integriranim

pristupom upravljanju migracijskim tokovima, uključujući politiku povratka svojih građana. Ovaj plan naglašava važnost koordinacije između imigracijskih i emigracijskih politika, kao i podršku povratnicima u njihovoj reintegraciji u portugalsko društvo (Presidência do Conselho de Ministros, 2015).

Jedna od ključnih mjera uključena u PEM je Program VEM (Volta ao Emigrante Mais), koji pruža financijsku podršku povratnicima koji žele pokrenuti vlastiti posao u Portugalu. Iako specifični iznosi nisu navedeni, ovaj program je osmišljen kako bi olakšao stvaranje novih poduzeća i potaknuo razvoj ekonomskih aktivnosti u zemlji (Presidência do Conselho de Ministros, 2015). Uz to, Portugal nudi različite subvencije i poticaje kroz inicijativu Portugal 2020, uključujući financijska sredstva za projekte povratnika, kao i podršku u zapošljavanju i samozapošljavanju. Ovi poticaji promoviraju povratak visoko kvalificiranih stručnjaka i poduzetnika iz dijaspore, što dodatno jača nacionalnu ekonomiju (Presidência do Conselho de Ministros, 2015). Portugalski Savjet za dijasporu također igra ključnu ulogu u jačanju veza između Portugala i njegove dijaspore. Savjet je razvio novu strategiju koja uključuje projekte poput "Diaspora + Erasmus" i digitalne platforme za učenje portugalskog jezika, čime se olakšava integracija dijaspore i potiče povratak mladih Portugalaca (Conselho da Diáspora Portuguesa, 2024). Kroz ove inicijative, Portugal nastoji zadržati vezu sa svojom dijasporom i pružiti podršku onima koji se odluče vratiti.

Kroz politike poticanja praćenja i podrške povratku nacionalnih državnih iseljenika, Portugalska vlada uspostavlja mjere koje se fokusiraju na praćenje i podršku povratnicima. Ove mjere uključuju jačanje konzularne mreže, podršku inicijativama koje promiču portugalski jezik i kulturu, te poticanje građanske i političke participacije povratnika (Presidência do Conselho de Ministros, 2015). Također, naglasak je stavljen na pružanje podrške povratnicima u borbi protiv nepravilnog zapošljavanja i eksploatacije, kao i na promicanje korištenja online usluga unutar konzularne mreže za olakšavanje njihovog povratka i reintegracije (Presidência do Conselho de Ministros, 2015).

Program Regressar predstavlja ključni element portugalske strategije za povratak iseljenika, pružajući značajne financijske potpore i olakšice za povratnike i njihove obitelji. Cilj programa je

olakšati reintegraciju u portugalsko društvo kroz nekoliko specifičnih mjera. Povratnici koji sklope ugovor o radu na neodređeno vrijeme, ugovor o stipendiji duže od dvije godine, ili pokrenu vlastiti posao u Portugalu, mogu dobiti financijsku pomoć u iznosu od 7 puta iznosa IAS-a (International Atlantic Services), što iznosi 3.564,82 € (IEFP, 2024). Za ugovore na određeno vrijeme (minimalno 12 mjeseci) ili stipendije između 12 i 23 mjeseca, potpora iznosi 5 puta iznosa IAS-a, odnosno 2.546,30 € (IEFP, 2024). Program također uključuje dodatne potpore za troškove putovanja, prijevoza imovine i priznavanje kvalifikacija. Na primjer, povratnici mogu dobiti naknadu za putne troškove u iznosu do 1.527,78 €, ovisno o podrijetlu putovanja, te do 1.527,78 € za troškove prijevoza stvari i do 763,89 € za priznavanje akademskih ili profesionalnih kvalifikacija u Portugalu (IEFP, 2024). Povratnici također dobivaju dodatnih 20% potpore za svakog člana obitelji koji se vraća s njima, do maksimalno 1.527,78 €, a dodatnih 25% potpore je dostupno za one koji se naseljavaju u unutrašnjosti zemlje (IEFP, 2024). Isplata potpora u okviru Programa Regressar vrši se u dvije rate: 70% odobrenog iznosa isplaćuje se unutar 10 radnih dana od prihvaćanja uvjeta, dok se preostalih 30% isplaćuje nakon 13 ili 14 mjeseci, ovisno o tipu zaposlenja ili poduzetničke aktivnosti (IEFP, 2024).

Ove mjere osmišljene su kako bi pružile sveobuhvatnu podršku povratnicima, olakšale njihovu reintegraciju i potaknule ekonomski razvoj kroz zapošljavanje i poduzetništvo. Program Regressar također reflektira širu strategiju portugalske vlade za rješavanje demografskih izazova s kojima se zemlja suočava. Prema dostupnim podacima, oko 20.000 portugalskih emigranata vraća se godišnje u Portugal, a većina povratnika su mlađi od 40 godina. Ovi podaci pokazuju uspješnost postojećih politika u privlačenju natrag mladih i kvalificiranih građana (Pires, 2024). Također, doznake koje iseljenici šalju u domovinu predstavljaju značajan priljev sredstava u portugalsku ekonomiju, što dodatno naglašava važnost održavanja jakih veza s dijasporom (Pires, 2024).

4.2. Reintegracijske politike i pristupi u Hrvatskoj i državama južne Europe

Reintegracija povratnika u društvo i gospodarstvo matične zemlje predstavlja kompleksan proces koji zahtijeva pažljivo planiranje i provedbu specifičnih politika. Održivi povratak i reintegracija povratnika postaju sve važniji s ciljem smanjenja potrebe za ponovnom migracijom i osiguranja dugoročne stabilnosti povratnika. U ovom poglavlju razmatraju se reintegracijske politike u Hrvatskoj, Italiji, Španjolskoj, Grčkoj i Portugalu, kao i njihova učinkovitost u postizanju održivog povratka. Zemlje južne Europe imaju slične izazove u kontekstu povratka migranata, ali provode različite pristupe i programe za olakšanje ovog procesa. Svaka od ovih zemalja razvila je specifične programe koji uključuju financijsku pomoć, psiho-socijalnu podršku i logističku pomoć kako bi migranti mogli što lakše i uspješnije integrirati u svoje društvo nakon povratka.

Portugal provodi Programa de Apoio ao Retorno Voluntário e à Reintegração (PARV), koji pruža migrantima financijsku podršku za povratak, pomoć u reintegraciji kroz savjetovanje, te mogućnost pokretanja malih poduzeća. Ovaj program također uključuje obuku i obrazovanje kako bi povratnici imali bolje prilike za zapošljavanje po povratku (IOM Portugal).

Španjolska provodi Plan de Retorno Voluntario, koji nudi financijsku pomoć u obliku jednokratne isplate, pomoć u logistici povratka te dodatnu podršku za reintegraciju kroz obrazovne programe i programe obuke. Povratnici također mogu primiti svoje neiskorištene naknade za nezaposlene u obliku paušalne isplate prije odlaska (Ministerio de Inclusión, Seguridad Social y Migraciones, 2020).

Italija provodi Programmi di Ritorno Volontario Assistito e Reintegrazione (RVA&R), koji nudi financijsku pomoć za povratak, podršku u reintegraciji kroz razvoj malih poduzeća, profesionalno osposobljavanje i psiho-socijalnu podršku. Ovi programi također uključuju pratnju tijekom povratka te naknadno praćenje kako bi se osigurala održivost reintegracije (IOM Italy).

Hrvatska provodi Program za hrvatske iseljenike, koji uključuju financijsku podršku za povratak, pomoć u rješavanju pravnih pitanja poput povratka državljanstva, te olakšan pristup

tržištu rada. Također, postoje programi za podršku u otvaranju poslovanja i prilagodbi obrazovnog sustava za djecu povratnika (SDUHIRH)

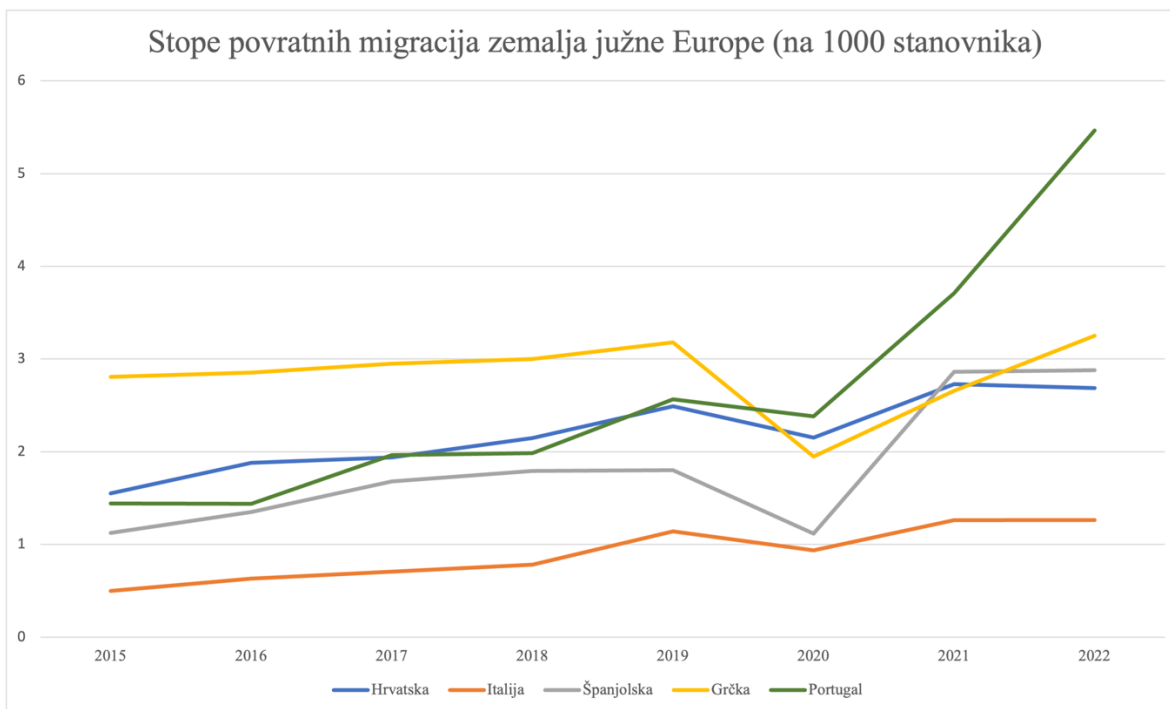
Grčka, kroz projekt “Implementation of Assisted Voluntary Returns and Reintegration Measures” pruža podršku migrantima za dobrovoljni povratak, uključujući savjetovanje, logističku podršku, zdravstvenu skrb, te pomoć pri reintegraciji putem mikropoduzetništva, stručne obuke i privremenog smještaja. Ovaj program je ključan za osiguranje humanog i održivog povratka migranata (IOM Greece, 2023).

Na kraju ovog poglavlja, predstaviti ćemo broj povratnika u svakoj od zemalja južne Europe od 2015. do 2021. godine, kao i stope povratnih migracija na 1000 stanovnika. Ovi podaci pružit će uvid u trendove povratka migranata i omogućiti usporedbu između različitih zemalja.

Tablica 13. *Kretanje broja stanovnika i povratnika izabраниh država (2015. – 2022.)*

država	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Hrvatska								
broj povratnika	6,483	7,773	7,911	8,619	9,882	8,460	10,622	10,340
broj stanovnika	4,180,915	4,131,115	4,078,769	4,014,341	3,968,676	3,933,511	3,893,026	3,850,894
Italija								
broj povratnika	30,052	37,894	42,369	46,824	68,207	55,760	74,759	74,490
broj stanovnika	60,295,497	60,163,712	60,066,734	59,937,769	59,816,673	59,641,488	59,236,213	58,997,201
Španjolska								
broj povratnika	52,189	62,573	78,182	83,686	84,458	52,768	135,651	138,420
broj stanovnika	46,449,565	46,440,099	46,528,024	46,658,447	46,937,060	47,332,614	47,398,695	48,085,361
Grčka								
broj povratnika	30,460	30,747	31,743	32,199	34,074	20,864	28,392	34,022
broj stanovnika	10,858,018	10,783,748	10,768,193	10,741,165	10,724,599	10,718,565	10,678,632	10,459,782
Portugal								
broj povratnika	14,949	14,862	20,249	20,415	26,370	24,499	38,188	57,454
broj stanovnika	10,374,822	10,341,330	10,309,573	10,291,027	10,276,617	10,295,909	10,298,252	10,516,621

Izvor: Eurostat, *Emigration by age group, sex and citizenship*. Eurostat, *Population on 1 January by age and sex*.

Slika 13. *Kretanje vrijednosti stopa povratnih migracija izabranih država (2015. – 2022.)*
(Eurostat, 2023)

Analiza stope povratnih migracija pokazuje različite trendove među zemljama južne Europe. Hrvatska i Portugal bilježe relativno niske stope povratka na početku analiziranog razdoblja, no obje zemlje pokazuju rastući trend. Portugal je u 2022. godini zabilježio stopu povratka od 5,46 povratnika na 1000 stanovnika, što je najviša stopa među analiziranim zemljama, nastavivši tako uzlazni trend iz prethodnih godina. Hrvatska je zabilježila porast stope povratka, koja je u 2022. godini iznosila 2,69 povratnika na 1000 stanovnika. Španjolska je u 2022. godini zabilježila stopu od 2,88 povratnika na 1000 stanovnika, što pokazuje kontinuiran rast u odnosu na prethodne godine. Italija, iako s najvećim apsolutnim brojem povratnika, imala je relativno niže stope povratka, s najvećom zabilježenom stopom od 1,26 povratnika na 1000 stanovnika u 2022. godini. Grčka je, s druge strane, zabilježila stabilne, ali manje promjenjive stope povratka tijekom godina. Iako je u 2019. godini zabilježila najvišu stopu od 3,18 povratnika na 1000 stanovnika, u 2022. godini zabilježila je stopu od 3,25 povratnika na 1000 stanovnika, što pokazuje blagi rast nakon pada u 2020. godini.

Kada usporedimo stope povratnih migracija sa stopama iseljavanja matičnih državljana u zemljama južne Europe, uočavamo raznolike demografske trendove. Iako su neke zemlje, poput Portugala, zabilježile veću stopu povratka nego iseljavanja, što upućuje na povoljan demografski trend, Hrvatske se i dalje suočava s neto gubitkom stanovništva zbog visokih stopa iseljavanja. Španjolska i Grčka pokazuju relativno uravnotežene migracijske tokove, dok Italija zadržava stabilniju demografsku situaciju s manjim neto gubitkom stanovništva.

4.3. Komparativni prikaz dimenzija poticanja povratka iseljeničtva u Hrvatskoj i državama južne Europe

U ovom dijelu rada analizirat ćemo i usporediti različite dimenzije povratka iseljeničtva koje su prisutne u odabranim državama južne Europe. Usporedba se temelji na dimenzijama kao što su materijalno-financijska, društveno-kulturološka, stambeno-porezna te obrazovno-profesionalna dimenzija. Tablica koja slijedi prikazuje glavne mjere poticanja povratka u svakoj od tih dimenzija za svaku državu.

Tablica 14. *Prikaz dimenzija poticanja povratka izabranih država prema politikama za povratnike*

Dimenzija povratka	Hrvatska	Italija	Španjolska	Grčka	Portugal
Materijalno-financijska	Potpore za povratak (program “Biram Hrvatsku”), financiranje lokalnih projekata.	Porezne olakšice (Rientro dei cervelli), Fond Controesodo za povratnike iz 2019.	Bonifikacije na doprinose za samozaposlene, financijska pomoć za povratak.	Porezne olakšice, financijska pomoć za povratak i pokretanje poslovanja.	Program VEM, Program Regressar - financijska pomoć za povratak i smještaj.

Društveno-kulturološka	Programi Hrvatske matice iseljenika (očuvanje jezika, kulture), suradnja s dijasporom.	Turizam korijena, kampanja “Super amici d’Italia” za jačanje identiteta potomaka iseljenika.	Program “Garantía Juvenil” za mlade do 29 godina, podrška povratnicima kroz centre za mlade.	Očuvanje grčkog identiteta, platforma “staellinika” za učenje jezika i kulture.	Diaspora + Erasmus, digitalna platforma za učenje portugalskog jezika
Stambeno-porezna	Nema specifičnih stambenih i poreznih programa navedenih u tekstu.	Porezne olakšice do 90% za povratnike u južnu Italiju, podrška pri kupnji nekretnine.	Subvencije za stanovanje do 500 eura mjesečno u prvih 3 mjeseca povratka.	Nema specifičnih stambenih i poreznih programa navedenih u tekstu.	Financijska pomoć za troškove smještaja i priznavanje kvalifikacija kroz Program Regressar.
Obrazovno-profesionalna	Stipendije za školovanje, potpora cjeloživotnom učenju, integracija na tržište rada.	Programi obuke i smanjenje porezne osnovice za istraživače i nastavnike.	Ubrzanje homologacije akademskih titula, profesionalni razvoj, pristup obrazovnim i obučnim programima.	Podrška startupovima i poduzetništvu, obrazovne i istraživačke mogućnosti kroz digitalne alate.	Stipendije i poticaji za povratnike studente i istraživače, Programi za obrazovanje i obuku povratnika.

4.3.1. Kvalitativne mjere povratka

Uspoređujući kvalitativne mjere povratka u Portugalu, Španjolskoj, Italiji, Hrvatskoj i Grčkoj, možemo uočiti značajne razlike u pristupu, no i zajedničke elemente koji se temelje na kulturnoj, socijalnoj i profesionalnoj integraciji povratnika. U nastavku je prikaz i usporedba ključnih mjera koje ove zemlje provode kako bi olakšale povratak svojih iseljenika.

Hrvatska se izdvaja po programima koji ciljaju na očuvanje kulturnog identiteta, ali je potrebno dodatno jačanje profesionalne integracije povratnika kroz poduzetničke inicijative. Hrvatska matica iseljenika kroz programe poput Male škole hrvatskog jezika i kulture te stipendije za e-tečajeve hrvatskog jezika, osigurava povratnicima priliku za ponovno povezivanje s domovinom. Poseban naglasak je na mlađim generacijama povratnika. Hrvatska pruža podršku povratnicima koji žele pokrenuti vlastiti posao, kroz edukaciju i mentorstvo, što je ključno za njihovu ekonomsku integraciju.

Italija primjenjuje regionalni pristup, s programima koji su specifično dizajnirani za pojedine regije. Ove mjere uključuju financijsku podršku, ali i kulturnu integraciju kroz sudjelovanje u lokalnim tradicijama. Italija također naglašava obrazovne programe za mlade povratnike, što uključuje stipendije za studij i istraživačke projekte, čime se potiče dugoročna veza s domovinom. Regionalni pristup Italije omogućava ciljanu podršku, ali raznolikost mjera među regijama može dovesti do neujednačenih rezultata u integraciji povratnika.

Španjolska nudi besplatne tečajeve jezika i kulture kroz “Plan de Retorno a España”, što olakšava kulturnu integraciju povratnika. Također, postoji snažan fokus na profesionalni razvoj kroz povezivanje povratnika s lokalnim institucijama. Španjolska vlada pruža savjetovanje i prekvalifikaciju za povratnike, čime se olakšava njihova integracija na tržište rada. Španjolska se izdvaja po sustavnom pristupu obrazovanju i kulturnoj integraciji, no izazov ostaje u povezivanju ovih mjera s dugoročnim profesionalnim mogućnostima.

Grčka se fokusira na obrazovne programe, uključujući tečajeve jezika i kulturne edukacije, posebno za mlađe generacije povratnika. Ovi programi pomažu u prilagodbi povratnika na život u

Grčkoj. Grčka također nudi socijalnu podršku povratnicima kroz mreže podrške i savjetovanje, pomažući im da se lakše integriraju u lokalnu zajednicu. Grčka nudi snažnu socijalnu podršku i obrazovne programe, ali postoji potreba za većom profesionalnom podrškom, posebno u smislu zapošljavanja i ekonomskih inicijativa.

Portugal se ističe programom “Programa Regressar” koji, osim financijske pomoći, pruža široku paletu socijalnih usluga, uključujući psihološku podršku i prilagodbu lokalnom tržištu rada. Fokus je na cjelovitoj reintegraciji kroz pružanje sveobuhvatne podrške povratnicima. Poticanje poduzetništva također je važan aspekt portugalske strategije. Programi nude porezne olakšice i subvencije, osobito u ruralnim područjima, čime se želi osnažiti gospodarska aktivnost i potaknuti povratak. Portugal nudi dobro zaokružen paket mjera s naglaskom na psihološku podršku i prilagodbu tržištu rada, što je posebno korisno za povratnike koji se suočavaju s izazovima integracije.

Sve zemlje južne Europe koje su obuhvaćene ovim pregledom nastoje stvoriti održive uvjete za povratak iseljenika, koristeći različite kvalitativne mjere. Dok Portugal i Španjolska naglašavaju socijalnu i kulturnu integraciju s jakom podrškom u zapošljavanju, Italija koristi regionalni pristup s posebnim fokusom na mlade povratnike. Hrvatska i Grčka ulažu u očuvanje kulturnog identiteta i obrazovanje, no potrebne su dodatne mjere za jačanje ekonomske integracije povratnika. Sve ove mjere zajedno čine cjeloviti okvir podrške povratnicima, omogućujući im da se ponovno povežu s domovinom i doprinose njezinom razvoju.

4.3.2. Kvantitativne mjere povratka

Kvantitativna analiza povratnih migracija u južnoj Europi ukazuje na značajne razlike među zemljama kada se uzme u obzir broj povratnika po glavi stanovnika. Dok apsolutni broj povratnika može pružiti osnovnu sliku, puno precizniji pokazatelj uspješnosti politika povratka je broj povratnika na 1000 stanovnika. Prema dostupnim podacima, Portugal, Hrvatska i Španjolska su zabilježili najveći porast stope povratnika na 1000 stanovnika u analiziranom razdoblju od 2015. do 2022. godine.

Portugal je ostvario impresivan rast, s povećanjem stope povratnika na 1000 stanovnika s 1,44 u 2015. godini na 5,43 u 2022. godini. Ovaj rast može se pripisati učinkovitim programima kao što su Program Regressar i Portugal 2020, koji su osigurali značajnu financijsku i logističku potporu povratnicima. Ovi programi su posebno privlačni mladima i visoko obrazovanim povratnicima, što je dodatno potaknulo povratak i reintegraciju.

Hrvatska je zabilježila značajan porast stope povratnika, koja je sa 1,55 u 2015. godini porasla na 2,68 u 2022. godini. Međutim, za razliku od Portugala, ovaj rast ne može se izravno pripisati specifičnim državnim politikama ili programima. Postoje indicije da je ovaj rast mogao biti posljedica ekonomske nesigurnosti u drugim zemljama u kojima živi hrvatsko iseljeničtvo, osobito tijekom pandemije COVID-19. Pandemija je izazvala globalnu krizu koja je mnoge iseljenike natjerala na povratak u domovinu zbog gubitka posla ili nesigurnih životnih uvjeta u inozemstvu. Također, ekonomski uvjeti u nekim od glavnih odredišta hrvatskog iseljeničtva, poput Njemačke i Irske, mogli su se pogoršati, što je dovelo do povratka u Hrvatsku kao sigurniju opciju.

Španjolska je zabilježila stabilan rast stope povratka, posebno u 2022. godini kada je stopa dosegla 2,87 povratnika na 1000 stanovnika. Program "Plan de Retorno a España" bio je ključan u privlačenju povratnika, s posebnim naglaskom na podršku mladima i visoko obrazovanim osobama, te na povratak u ruralne regije. Ove mjere su uključivale subvencije za samozapošljavanje i profesionalni razvoj, što je bilo ključno za povećanje broja povratnika.

Grčka je ostvarila najvišu stopu povratnika u 2019. godini, kada je iznosila 3,18 povratnika na 1000 stanovnika, no kasnije se ta stopa smanjila. Iako su grčke mjere uključivale porezne poticaje i poticaje za poduzetništvo, izazovi poput ekonomske nestabilnosti i administrativnih prepreka utjecali su na smanjenje broja povratnika u sljedećim godinama.

Italija je zabilježila najmanje promjene u stopi povratnika na 1000 stanovnika, iako je apsolutni broj povratnika bio visok. Najveća stopa povratka bila je u 2022. godini, kada je iznosila 1,26 povratnika na 1000 stanovnika. Talijanske mjere, poput programa "Rientro dei cervelli", usmjerene su na visoko kvalificirane povratnike, što je dovelo do relativno stabilnog, ali manjeg rasta u stopi povratka.

Ovi podaci jasno ukazuju na to da su Portugal i Hrvatska zabilježili najveći porast stope povratka u analiziranom razdoblju, što je rezultat ciljane primjene specifičnih politika i programa

povratka. Španjolska je također pokazala značajan napredak, s posebnim fokusom na povratak u ruralna područja i podršku mladima i visoko obrazovanim povratnicima. S druge strane, Grčka i Italija, iako su zabilježile određeni rast, pokazale su manju dinamiku u ovom segmentu. Ova analiza naglašava važnost prilagođenih i strateški usmjerenih mjera kako bi se postigli konkretni rezultati u poticanju povratka iseljeništa.

4.4. Prijedlog smjernica javnih politika za povratak hrvatskog iseljeništa

Na temelju analize mjera koje se provode u Hrvatskoj i drugim južnoeuropskim državama, kao i smjernica iznesenih na 6. Hrvatskom iseljeničkom kongresu, predlažemo sljedeće smjernice za unapređenje politika povratka hrvatskog iseljeništa. Ove smjernice nastoje odgovoriti na izazove s kojima se susreću povratnici, kao i na potrebe Hrvatske u kontekstu demografske revitalizacije i ekonomskog oporavka.

Prvi korak u unapređenju povratničkih politika Hrvatske jest izrada integrirane strategije povratka koja će obuhvatiti sve aspekte ovog kompleksnog procesa. Takva strategija trebala bi uključivati koordinaciju različitih ministarstava i institucija kako bi se osigurala cjelovita i učinkovita provedba politika povratka, kao što je isplanirano Ministarstvo za demografiju i useljenišvo. Uspostava digitalne platforme koja bi centralizirala sve relevantne informacije za povratnike, uključujući pravne, administrativne i financijske savjete te mogućnosti za zapošljavanje i stanovanje, bila bi ključna za pojednostavljenje i ubrzanje procesa povratka. Ova platforma trebala bi također nuditi personalizirane usluge savjetovanja i podrške povratnicima, kao što je preporučeno na 6. Hrvatskom iseljeničkom kongresu (Hrvatski iseljenički kongres, 2024).

Poticanje gospodarske aktivnosti i zapošljavanja povratnika također je ključno za uspješnu reintegraciju. S obzirom na pozitivna iskustva Portugala s Programom Regressar, Hrvatska bi trebala dodatno razviti i proširiti financijske poticaje za povratnike koji žele pokrenuti vlastiti posao. Ovi poticaji trebali bi biti ciljano usmjereni na sektore s visokim potencijalom rasta i inovacija. Nadalje, potrebno je uvesti dodatne subvencije za poduzeća koja zapošljavaju povratnike, uz posebne olakšice za zapošljavanje u slabije razvijenim regijama. Slične mjere

pokazale su se uspješnima u Španjolskoj, gdje su subvencije i olakšice za povratnike značajno doprinijele njihovom ponovnom uključivanju u tržište rada. Također, Hrvatska bi trebala nastaviti razvijati i promovirati programe za digitalne nomade, uključujući specijalizirane vizne režime i olakšice, kako bi se privukli povratnici koji mogu raditi na daljinu i tako doprinijeti lokalnom gospodarstvu.

Porezne olakšice i stambena podrška dodatni su ključni elementi koje treba unaprijediti. Hrvatska bi trebala dodatno olakšati porezni režim za povratnike, po uzoru na talijanski program “Rientro dei cervelli”, koji nudi značajne porezne olakšice za visoko kvalificirane povratnike. Ove olakšice trebale bi se primjenjivati na povratnike svih profesija, uz dodatne poticaje za one koji se vraćaju u manje razvijene regije (Hrvatski iseljenički kongres, 2024). Također, potrebno je povećati dostupnost subvencija za kupnju ili najam stana za povratnike, uz poseban naglasak na ruralna i demografski osiromašena područja. Slični programi u Španjolskoj pokazali su se učinkovitim u privlačenju povratnika u ruralne regije, što je posebno važno za revitalizaciju depopuliranih dijelova Hrvatske.

Osim ekonomskih mjera, važno je ojačati kulturnu i društvenu integraciju povratnika. Potrebno je razviti programe koji će povratnicima olakšati reintegraciju u hrvatsko društvo, uključujući promociju kulturnih i jezičnih programa. Posebno je važno osigurati da se povratnicima i njihovim obiteljima pruži podrška u očuvanju i ponovnom stjecanju kulturnog identiteta, po uzoru na talijanske inicijative za “turizam korijena” (Hrvatski iseljenički kongres, 2024). Inicijative koje će povezati povratnike s lokalnim zajednicama kroz volonterske programe, kulturne manifestacije i društvene projekte također su ključne za uspješnu dugoročnu reintegraciju povratnika.

Hrvatska bi također trebala razviti fleksibilne mjere za povratnike koje će se prilagođavati promjenjivim okolnostima. To uključuje mjere kao što su privremene financijske potpore, olakšice za smještaj i brzo prilagođavanje tržišta rada. Također je potrebno uspostaviti sustav za praćenje i analizu trendova povratka, uključujući razloge povratka i izazove s kojima se povratnici suočavaju.

5. ZAKLJUČAK

Povratne migracije predstavljaju značajan izazov i priliku za zemlje južne Europe, osobito u kontekstu demografskog, ekonomskog i socijalnog razvoja. U ovom radu analizirane su različite strategije i modeli koje zemlje poput Italije, Španjolske, Portugala, Grčke i Hrvatske primjenjuju kako bi potaknule povratak svojih iseljenika. Iako su ove zemlje suočene s sličnim demografskim izazovima, njihove strategije revitalizacije populacije značajno se razlikuju. Dok Italija i Španjolska svoje demografske i ekonomske izazove djelomično rješavaju kroz politiku useljavanja, što im omogućava stabilizaciju populacije i ekonomije putem priljeva imigranata, zemlje poput Hrvatske, Portugala i Grčke suočene su s ozbiljnijim izazovima. Za razliku od Italije i Španjolske, gdje revitalizacija nije toliko ugrožena zahvaljujući imigrantima, Hrvatska i Portugal su osvijestile potrebu za ciljanim politikama povratka iseljenika. Ove dvije zemlje sve više usmjeravaju svoje napore prema privlačenju povratnika iz dijaspore, prepoznajući iseljeničtvo kao ključni faktor za demografsku i ekonomsku revitalizaciju.

Hrvatska, poput Portugala, usvojila je politike koje izravno ciljaju na povratak iseljenika kao način za revitalizaciju populacije. Unatoč ovim naporima, Hrvatska se suočava s dodatnim izazovima zbog svoje pozicije unutar Europske unije i šengenskog prostora, što omogućuje fluidnost mladih ljudi prema ekonomski razvijenijim zemljama zapadne Europe. Da bi smanjila iseljavanje i potaknula povratak, Hrvatska mora nastojati povećati životni standard i ekonomske prilike unutar zemlje. Ako Hrvatska uspije podići kvalitetu života, ekonomske prilike i socijalnu sigurnost na razinu usporedivu s razvijenim zapadnoeuropskim zemljama, povratak iseljenika mogao bi postati znatno atraktivniji, čime bi se dugoročno smanjio problem iseljavanja.

Zaključno, iako su povratne migracije složen proces, one nude značajan potencijal za revitalizaciju demografskih i ekonomskih struktura u Hrvatskoj. Ključ uspjeha leži u nastavku i jačanju ciljane podrške povratnicima, istovremeno radeći na poboljšanju životnih uvjeta unutar zemlje. Samo uz povećanje životnog standarda i smanjenje ekonomskih i socijalnih nejednakosti, Hrvatska može postati atraktivna destinacija za povratnike, čime bi se osigurala dugoročna demografska i ekonomska stabilnost.

POPIS LITERATURE

1. Alonso-Pardo, P., Oso, L., & Santaballa, L. (2023). Newcomers and 'Roots Migrants': *Chain Migrations and the Revitalization of Rural Shrinking Areas in Spain*. *Journal of International Migration and Integration*, 24
2. Bover, O., & Velilla, P. (1999). *Migrations in Spain: Historical background and current trends*. Banco de España
3. Cassarino, J.-P. (2004). *Theorising Return Migration: The Conceptual Approach to Return Migrants Revisited*. *International Journal on Multicultural Societies*, 6(2), 253-279.
4. Cepeda, F. J. T. (1995). *Emigração portuguesa: um fenómeno estrutural*. Instituto Politécnico de Bragança.
5. Colucci, M., & Sanfilippo, M. (2010). *Guida allo studio dell'emigrazione italiana*. Edizioni SETTE CITTÀ.
6. Colucci, M., & Gallo, S. (2018). *Migration in Southern Europe since 1945: The entanglement of many mobilities*. *Revue européenne des migrations internationales*, 34(1), 53-77.
7. Constant, A., & Massey, D. S. (2002). Return migration by German guestworkers: *Neoclassical versus new economic theories*. *International Migration*, 40(4), 5-38.
8. Izquierdo, M., Jimeno, J. F., & Lacuesta, A. (2015). *Spain: From immigration to emigration?* Banco de España Working Papers.
9. Jurić, T. (2017). Suvremeno iseljavanje Hrvata u Njemačku: karakteristike i motivi. *Migracijske i etničke teme*, 33(3), 337-371. <https://doi.org/10.11567/met.33.3.4>
10. Kasimis, C. (2013). *Greece, migration 1830s to present*. In I. Ness (Ed.), *The Encyclopedia of Global Human Migration*. Blackwell Publishing Ltd.
11. Kandyliis, G., Papatzani, E., & Hatziprokopiou, P. (2024). *Preliminary research findings on return migration infrastructures in Greece*. GAPS Blog. Preuzeto s <https://www.returnmigration.eu/gapsblog/preliminary-research-findings-on-return-migration-in-greece>
12. Komušanac, M. (2017). *Revitalizacijski modeli stanovništva Republike Hrvatske* (Doktorski rad). Prirodoslovno-matematički fakultet, Geografski odsjek, Sveučilište u Zagrebu.

13. Komušanac, M. (2023). Suvremene migracije i radna snaga: demografski i radno-ekonomski profil hrvatskoga iseljništva u Irskoj. *Kroatologija*, 14 (1), 33-57.
14. Labrianidis, L., & Sykas, T. (2024). *Return migration and innovation in Greece*. Springer.
15. Lakasas, A. (2023). Two out of three emigrants won't return. *eKathimerini*. Preuzeto s <https://www.ekathimerini.com/news/1203903/two-out-of-three-emigrants-wont-return/>
16. Leblang, D. (2010). Harnessing the diaspora: Dual citizenship, migrant remittances, and return. *Department of Politics, University of Virginia*.
17. Luconi, S. (2011). *The Pitfalls of the "Italian Diaspora"*. John D. Calandra Italian American Institute.
18. Nejašmić, I. (2014). Iseljavanje iz Hrvatske od 1900. do 2001.: demografske posljedice stoljetnog procesa. *Migracijske i etničke teme*, 30(3), 405-435.
19. Neos Kosmos. (2024). *National strategy for the Greek Diaspora: Elevating services and strengthening connections*. Preuzeto s <https://neoskosmos.com/en/2024/01/28/news/diaspora/national-strategy-for-the-greek-diaspora-elevating-services-and-strengthening-connections/>
20. Olesen, H. (2002). Migration, return, and development: An institutional perspective. *International Migration*, 40(5), 125-143.
21. Papadopoulos, A. G., & Baltas, P. (2024). *Rural depopulation in Greece: Trends, processes, and interpretations*. *Geographies*, 4, 1-20.
22. Pauli, J. (2024). Return migration. In *Handbook of culture and migration* (pp. 95-105). Edward Elgar Publishing.
23. Pereira, C., & Azevedo, J. (2019). *New and old routes of Portuguese emigration*. IMISCOE Research Series.
24. Rikani, A., & Schewe, J. (2021). Global bilateral migration projections accounting for diasporas, transit and return flows, and poverty constraints. *Demographic Research*, 45(4), 87-140.
25. Rodella, L. (2021). *Rientro dei cervelli in Italia: le agevolazioni fiscali*. *FiscoeTasse*. Preuzeto s <https://www.fiscoetasse.com/approfondimenti/14372-rientro-dei-cervelli-in-italia-le-agevolazioni-fiscali.html>

26. Ronca, P., Bracchi, A., & Barcellona, M. (2023). *Rientro dei cervelli: il nuovo regime di agevolazione fiscale*. Legance. Preuzeto s <https://www.dirittobancario.it/art/rientro-dei-cervelli-il-nuovo-regime-di-agevolazione-fiscale/>
27. Song, C., & Takeshi, T. (2012). Diasporic return, homeland, hierarchy, and identity: Experiences of Korean diasporic returnees in South Korea. *Nomos*, 39(6), 91-115.
28. Šterc, S., & Komušanac, M. (2012). Neizvjesna demografska budućnost Hrvatske – izumiranje i supstitucija stanovništva ili populacijska revitalizacija...? *Društvena istraživanja*, 21(3), 693-713.
29. Šterc, S. (2023). Hrvatski demografski i migracijski nesklad. *Kroatologija*, 14(1), 13-32.
30. Tintori, G., & Romei, V. (2017). Emigration from Italy after the crisis: The shortcomings of the brain drain narrative. In J.-M. Lafleur & M. Stanek (Eds.), *South-North Migration of EU Citizens in Times of Crisis* (pp. 49-64). Springer.
31. Triandafyllidou, A. (2013). *Migration in Greece: People, policies and practices*. Hellenic Foundation for European and Foreign Policy (ELIAMEP).

POPIS IZVORA PODATAKA

- Conselho da Diáspora Portuguesa. (2024). *Diaspora Council has new strategy to use network of councillors*. Preuzeto s <https://www.diasporaportuguesa.org/en/news/diaspora-council-has-new-strategy-to-use-network-of-councillors/>
- Državni zavod za statistiku. (2021). *Popis stanovništva 2021: Dobno-spolna struktura stanovništva*. Preuzeto s https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2021/Popis_2021.pdf
- Državni zavod za statistiku. (2023). *MIGRACIJA STANOVNIŠTVA REPUBLIKE HRVATSKE U 2023*. Preuzeto s <https://podaci.dzs.hr/2024/hr/76802>
- Eurostat. (2024). *Emigration by age group, sex and citizenship*. Preuzeto s https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/migr_emi1ctz/default/table?lang=en&category=migr.migr_cit.migr_emi
- Eurostat. (2024). *Population on 1 January by age and sex*. Preuzeto s https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/demo_pjan_custom_12599846/default/table?lang=en
- Gov.gr. (2024). Pristupljeno s <https://www.gov.gr>

- Greek Reporter. (2022.). *How many Greeks are there around the world*. Preuzeto s <https://greekreporter.com/2022/06/29/greek-diaspora-greeks-world/>
- Greek Reporter. (2024). *Greek diaspora around the world*. Preuzeto s <https://greekreporter.com/2024/06/04/greek-diaspora-around-the-world/>
- Hellenic Statistical Authority (ELSTAT). (2021a). *Population census 2021*. Preuzeto s <https://www.statistics.gr/en/2021-census-population>
- Hrvatska matica iseljenika. (2024). Programi. Preuzeto s <https://matis.hr/programi/>
- International Organization for Migration. (2019). *Reintegration handbook: Module 1 - An integrated approach to reintegration*. International Organization for Migration.
- Instituto do Emprego e Formação Profissional. (2021) *Medida de Apoio ao Regresso de Emigrantes a Portugal*. Preuzeto s https://www.iefp.pt/documents/10181/9192203/3+revisao+Regulamento_Apoio+Regresso+Emigrantes+a+Portugal_01-02-2021
- Instituto do Emprego e Formação Profissional. (2024). *Apoio ao Regresso de Emigrantes a Portugal*. Preuzeto s https://www.iefp.pt/documents/10181/9192203/Ficha+Sintese+Apoio+ao+Regresso+de+Emigrantes+a+Portugal_v.05-04-2024.pdf/5f2485e3-82df-422d-b86d-96112e7a5b0a
- Instituto Nacional de Estadística (INE). (2021a). *Censo de población y viviendas 2021*. Preuzeto s <https://www.ine.es/censos2021/index.html>
- Instituto Nacional de Estadística (INE). (2021a). *Censos 2021: Resultados definitivos*. Preuzeto s <https://www.ine.pt/xportal/xmain?xpid=INE&xpgid=censos2021>
- Instituto Nacional de Estadística. (2023). *Statistics on migrations and changes of residence (SMCR) - 2022*. Preuzeto s https://www.ine.es/en/prensa/emcr_2022_en.pdf
- Instituto Nacional de Estadística. (2023). *Statistics of Spaniards Resident Abroad (RSRA)*. Preuzeto s https://www.ine.es/en/prensa/pere_2023_en.pdf
- Istituto Nazionale di Statistica (ISTAT). (2021). *Popolazione residente in Italia: Anno 2021*. Preuzeto s <https://www.istat.it/it/files/2021/01/Popolazione-residente-2021.pdf>
- Istituto Nazionale di Statistica (ISTAT). (2024). *Emigrati – cittadinanza: Anno 2023*. Preuzeto s https://esploradati.istat.it/databrowser/#/it/dw/categories/IT1,POP,1.0/POP_MIGRATIONS/D_CIS_MIGRAZIONI/IT1,28_185_DF_DCIS_MIGRAZIONI_5,1.0

- International Organization for Migration (IOM) Greece. (2023). *Implementation of Assisted Voluntary Returns and Reintegration Measures as well as Operation of Accommodation Center for Applicants of Voluntary Return*. Preuzeto s <https://greece.iom.int/implementation-assisted-voluntary-returns-and-reintegration-measures-well-operation-accommodation-center-applicants-voluntary-return>
- International Organization for Migration [IOM]. (2024). *Migration and adaptation in Italy: why should we care?* Preuzeto s <https://eea.iom.int/news/migration-and-adaptation-italy-why-should-we-care>
- International Organization for Migration (IOM). (2024). *World migration report 2024, Chapter 3: Europe*. <https://worldmigrationreport.iom.int/what-we-do/world-migration-report-2024-chapter-3/europe>
- International Organization for Migration (IOM) Italy (2024). *RITORNI VOLONTARI ASSISTITI E REINTEGRAZIONE*. Preuzeto s <https://italy.iom.int/it/ritorni-volontari-assistiti-e-reintegrazione>
- International Organization for Migration (IOM) Portugal (2024). *VOLUNTEER RETURN AND REINTEGRATION SUPPORT PROGRAM - ARVORE IX*. Preuzeto s <https://portugal.iom.int/pt-pt/programa-de-apoio-ao-retorno-voluntario-e-reintegracao-arvore-ix>
- Ministarstvo demografije i useljništva. (2024). O ministarstvu. Preuzeto 11. kolovoza 2024., sa <https://mdu.gov.hr/>
- Ministerio de Inclusión, Seguridad Social y Migraciones. (2020). *Retorno Voluntario*. Preuzeto s <https://www.inclusion.gob.es/web/migraciones/retorno-voluntario>
- Observatório da Emigração. (2023). *Emigração Portuguesa 2023: Relatório Estatístico*. Iscte, Instituto Universitário de Lisboa, Centro de Investigação e Estudos de Sociologia (CIES-Iscte). Preuzeto s https://observatorioemigracao.pt/np4/file/9387/OEm_EmigracaoPortuguesa2023.pdf
- Pires, R. P. (2024). *20,000 Portuguese return annually*. The Portugal News. Preuzeto s <https://www.theportugalnews.com/news/2024-01-14/20000-portuguese-return-annually/85095>
- Population Reference Bureau. (2021). *Rate of Natural Increase (%)*. Preuzeto s <https://h7.prb.org/international/indicator/rate-natural-increase/map/country>

- Presidência do Conselho de Ministros. (2015). *Strategic Plan for Migration 2015-2020*. Preuzeto s https://www.acm.gov.pt/documents/10181/222357/PEM_ACM_final.pdf/9ffb3799-7389-4820-83ba-6dcfe22c13fb
- Secretaría de Estado de Migraciones. (2019). *Plan de Retorno a España*. Vlada Španjolske. Preuzeto s https://www.mites.gob.es/ficheros/ministerio/mundo/consejerias/archivoscomunes/plan_retorno_a_espana.pdf
- Središnji državni ured za demografiju i mlade. (2023). *Djelokrug*. Preuzeto s <https://demografijaimladi.gov.hr/>
- Središnji državni ured za Hrvate izvan Republike Hrvatske. (2022). *Nacionalni plan razvoja odnosa Republike Hrvatske s Hrvatima izvan Republike Hrvatske do 2027. godine*. Vlada Republike Hrvatske. Preuzeto s https://hrvatiizvanrh.gov.hr/UserDocsImages/dokumenti/Nacionalni%20plan%20razvoja%20odnosa%20RH%20s%20HIRH%20do%202027.%20godine_19.7.2022.pdf
- Središnji državni ured za Hrvate izvan Republike Hrvatske. (2023). *O nama*. Preuzeto s <https://hrvatiizvanrh.gov.hr/o-nama/9>
- Središnji državni ured za Hrvate izvan Republike Hrvatske. (2024). *Hrvatski iseljenici u prekomorskim i europskim državama i njihovi potomci*. Preuzeto s <https://hrvatiizvanrh.gov.hr/hrvati-izvan-rh/hrvatsko-iseljenistvo/hrvatski-iseljenici-u-prekomorskim-i-europskim-drzavama-i-njihovi-potomci/749>
- Središnji državni ured za Hrvate izvan Republike Hrvatske. *Programi za hrvatsko iseljeništvom*. Preuzeto s <https://hrvatiizvanrh.gov.hr/programi-i-projekti/programi-za-hrvatsko-iseljenistvo/803>
- Statista. (2022). *Number of Italian citizens reported living abroad in 2022, by emigration country* Preuzeto s <https://www.statista.com/statistics/658871/top-15-emigration-countries-foritalian-citizens-registered-in-the-aire/>
- Statistical Office of Spain (INE). (2023). *Statistics of Spaniards Resident Abroad (RSRA)*. Preuzeto s https://www.ine.es/en/prensa/pere_2023_en.pdf
- To Vima. (2024). *A new strategy for the Greek diaspora*. Preuzeto s <https://www.tovima.com/society/a-new-strategy-for-the-greek-diaspora/>

- United Nations. (2021). *Demographic profiles: Croatia population by age and sex: 2021*. Preuzeto s <https://population.un.org/wpp/Graphs/DemographicProfiles/Pyramid/191>
- United Nations. (2021). *Demographic profiles: Greece population by age and sex: 2021*. Preuzeto s <https://population.un.org/wpp/Graphs/DemographicProfiles/Pyramid/300>
- United Nations. (2021). *Demographic profiles: Italy population by age and sex: 2021*. Preuzeto s <https://population.un.org/wpp/Graphs/DemographicProfiles/Pyramid/380>
- United Nations. (2021). *Demographic profiles: Portugal population by age and sex: 2021*. Preuzeto s <https://population.un.org/wpp/Graphs/DemographicProfiles/Pyramid/620>
- United Nations. (2021). *Demographic profiles: Spain population by age and sex: 2021*. Preuzeto s <https://population.un.org/wpp/Graphs/DemographicProfiles/Pyramid/724>
- Worldbank. (2021). *Fertility rate, total (births per woman)*. Preuzeto s <https://data.worldbank.org/indicator/SP.DYN.TFRT.IN?end=2021&start=1960>
- Worldbank. (2021). *Population ages 65 and above (% of total population)*. Preuzeto s <https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.65UP.TO.ZS?end=2021&start=1960>
- Worldbank. (2022). *Birth rate, crude (per 1,000 people)*. Preuzeto s <https://data.worldbank.org/indicator/SP.DYN.CBRT.IN?end=2021&start=1960>
- Worldbank. (2022). *Deathrate, crude (per 1,000 people)*. Preuzeto s <https://data.worldbank.org/indicator/SP.DYN.CDRT.IN?end=2021&start=1960>
- World Bank. (2024). *Fertility rate, total (births per woman)*. Preuzeto s <https://data.worldbank.org/indicator/SP.DYN.TFRT.IN>

POPIS SLIKA I TABLICA

SLIKE

Slika 1. *Dobno-spolni prikaz Hrvatske*

Slika 2. *Dobno-spolni prikaz Italije*

Slika 3. *Dobno-spolni prikaz Španjolske*

Slika 4. *Dobno-spolni prikaz Grčke*

Slika 5. *Dobno-spolni prikaz Portugala*

Slika 6. *Kretanje vrijednosti totalne stope fertiliteta zemalja južne Europe (1960.-2022.)*

Slika 7. *Kretanje vrijednosti vanjskih migracija matičnih državljana zemalja južne Europe (2015.-2021.)*

Slika 8. *Prikaz gustoće hrvatske dijaspora i njihovih potomaka u zemljama svijeta*

Slika 9. *Prikaz gustoće talijanskih državljana u zemljama svijeta*

Slika 10. *Prikaz gustoće španjolskih državljana u zemljama svijeta*

Slika 11. *Prikaz procijenjene gustoće grčke dijaspora i njihovih potomaka po zemljama svijeta*

Slika 12. *Prikaz gustoće portugalskih iseljenika u državama svijeta*

Slika 13. *Kretanje vrijednosti stopa povratnih migracija izabranih država 2015. – 2022.*

TABLICE

Tablica 1. *Usporedba demografskih pokazatelja izabranih država 2021. godine*

Tablica 2. *Usporedba broja stanovnika i prirodnog kretanja odabranih država 2021. godine*

Tablica 3. *Kretanje broja odseljenih osoba hrvatskog državljanstva iz Hrvatske (2015. – 2022.)*

Tablica 4. *Kretanje broja odseljenih osoba talijanskoga državljanstva iz Italije (2015.-2022.)*

Tablica 5. *Kretanje broja odseljenih osoba španjolskog državljanstva iz Španjolske (2015. – 2022.)*

Tablica 6. *Kretanje broja odseljenih osoba grčkog državljanstva iz Grčke po godinama (2015.-2022.)*

Tablica 7. *Kretanje broja odseljenih osoba portugalskog državljanstva iz Portugala po godinama (2015. – 2022.)*

Tablica 8. *Hrvatski iseljenici u prekomorskim i europskim državama i njihovi potomci*

Tablica 9. *Procjene broja talijanskih državljana u drugim državama (2022.)*

Tablica 10. *Odseljeni španjolski državljani u inozemstvu, prema državama*

Tablica 11. *Procjena broja grčkih iseljenika i njihovih potomaka (2022)*

Tablica 12. *Prikaz stanovništva rođenog u Portugalu u državama svijeta*

Tablica 13. *Kretanje broja stanovnika i povratnika izabranih država (2015. – 2022.)*

Tablica 14. *Prikaz dimenzija poticanja povratka izabranih država prema politikama za povratnike*